

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA RUSYA’NIN KAFKASYA
POLİTİKASI VE AZERBAYCAN**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hüseyin DİNÇ

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Yrd.Doç.Dr. G.Saynur BOZKURT

OCAK-2011

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOĞUK SAVAŞ SONRASINDA RUSYA'NIN KAFKASYA
POLİTİKASI VE AZERBAYCAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hüseyin DİNÇ

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Bu tez 26/01/2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Yrd.Doç.Dr. Giray
Saynur BOZKURT

Juri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Prof.Dr. Mehmet
ALPARGU

Juri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd.Doç.Dr.
Nesrin KENAR

Juri üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hüseyin DİNÇ

26/01/2011

ÖNSÖZ

Kafkasya, tarih boyunca ticaret ve göç yollarının, kültürlerin kesiştiği önemli bir kavşak noktası olmuştur. Doğu ve Batı arasında bir köprü durumunda olan Kafkasya, Avrasya coğrafyasının en hassas bölgesindedir ve siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda birçok güç odağının etkinlik mücadelesine de sahne olmaktadır.

Kafkasya'da ayrıca birçok millet bir arada yaşamaktadır. Bu halklar içerisinde tüm dünyanın gözü önünde olan hep Azerbaycan olmuştur. Azerbaycan'ın sahip olduğu kaynakları ile tüm dünyanın ilgisini çekmektedir. Ayrıca Türkiye ile Azerbaycan arasında bulunan yakın ilişkide göz ardı edilemez.

Tüm bunlardan dolayı Türk dış politikası açısından son derece önemli ve güncelliğini koruyan bu çalışmaya beni yönlendiren, devamlı olarak çalışmanın hazırlanmasında bana yardımcı olan, kendisiyle çalışma onurunu yaşadığım Yrd.Doç.Dr. G.Saynur BOZKURT'a ve jüri üyelerim Prof. Dr. Mehmet ALPARGU ve Yrd.Doç.Dr. Nesrin KENAR'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezin tamamlanma aşamasında bilimsel yönlendirmeleri ile bana destek veren Mustafa ERDOĞAN ve Derya DEĞER'e, her zaman yardımını hissettiğim hayat arkadaşım Safiye Yılmaz DİNÇ'e ve aileme teşekkür ederim.

Hüseyin DİNÇ

26/01/2011

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: RUSYA’NIN SOĞUK SAVAŞ SONRASI İÇ VE DIŞ POLİTİKA PARADİGMALARI	4
1.1. Rusya Federasyonu’nun Soğuk Savaş Sonrası İç Politikası	4
1.2. Rusya Federasyonu’nun Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikası	9
BÖLÜM 2: SOĞUK SAVAŞ SONRASI KAFKASYA’NIN SİYASİ VE TARİHİ ARKA PLANI	19
2.1. Soğuk Savaş Sonrası Kuzey Kafkasya’nın Siyasi ve Tarihi Arka Planı....	28
2.1.1. Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti.....	30
2.1.2. İnguşya- İnguşetya) Özerk Cumhuriyeti.....	36
2.1.3. Abhazya Özerk Cumhuriyeti.....	38
2.1.4. Güney Osetya Özerk Cumhuriyeti	41
2.2. Soğuk Savaş Sonrası Güney Kafkasya’nın Siyasi ve Tarihi Arka Planı	43
2.2.1. Azerbaycan.....	45
2.2.2. Ermenistan.....	49
2.2.3. Gürcistan.....	52
BÖLÜM 3: RUSYA’NIN GENEL KAFKASYA POLİTİKASI (YAKIN ÇEVRE POLİTİKASI)	56
3.1. Rusya’nın Kuzey Kafkasya Politikası	69
3.2. Rusya’nın Güney Kafkasya Politikası	73
3.2.1. Gürcistan.....	74
3.2.2. Ermenistan.....	79
3.2.3. Azerbaycan.....	82

BÖLÜM 4:KAFKASYA BÖLGESİNDE REKABET EDEN BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜÇLER	88
4.1. Avrupa Birliği.....	90
4.2. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)	94
4.3. Çin	103
4.4. İran.....	106
4.5. Türkiye.....	111
BÖLÜM 5: SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUS DIŞ POLİTİKASINDA AZERBAYCAN.....	119
5.1. BDT Üyesi Olarak Siyasi Görünümü	127
5.2. Türkiye ile İlişkileri.....	129
5.3. Rusya ile İlişkileri	134
SONUÇ	142
KAYNAKLAR.....	146
ÖZGEÇMİŞ.....	155

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması
RF	: Rusya Federasyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Tezin Başlığı: Soğuk Savaş Sonrasında Rusya'nın Kafkasya Politikası ve Azerbaycan	
Tezin Yazarı: Hüseyin DİNÇ	Danışman: Yrd.Doç.Dr. G.Saynur BOZKURT
Kabul Tarihi: 26/01/2011	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 155 (tez)
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler	Bilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
<p>Kafkasya, sahip olduğu doğal kaynaklar ve jeopolitik konumundan dolayı yüzyıllar boyunca büyük güçlerin etkisi altında kalmıştır. Özellikle de Rusya Kafkasya bölgesinde en etkin ülkelerden biri olmuştur. Kafkasya'nın en kritik ülkesi Azerbaycan olduğundan dolayı Rusya dış politikası genel manada Azerbaycan üzerinden şekillenmiştir.</p> <p>Bu çalışmanın araştırma problemi; Soğuk Savaş ardından dağılan SSCB'nin varisi olan Rusya'nın Kafkasya bölgesinde yeniden etkin olabilme çabalarını ve Azerbaycan'ın buna karşı izlediği politikaları belirtmek olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda bu çalışmanın amaçlarını şu şekilde ifade etmek mümkündür:</p> <ol style="list-style-type: none">Başta Azerbaycan olmak üzere Kafkasya bölgesinde bulunan toplulukların Soğuk Savaş sonrasında hangi etmenlerin ve bölgede çatışan küresel veya bölgesel hangi güçlerin etkisi altında kalmaktadırlar?Rusya Federasyonu'nun Soğuk Savaş sonrasında Kafkasya ve Azerbaycan üzerinde izlediği iç ve dış politikalar neler olmuştur? <p>Bu sorulara cevap ararken geniş manada bir literatür taraması yapılmıştır. Bu tarama sırasında güncel kaynaklar kullanılmıştır. Sürekli gelişen olaylar izlenen politikalarda değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur.</p> <p>Bu çerçevede yapılan çalışma sonucunda Azerbaycan'ın göz önünde olduğu Kafkasya bölgesinde uzun yıllardır Rusya'ile diğer aktörlerin çatıştığı ama Rusya'nın etkin olduğu öne çıkmaktadır. Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynakları ile dünya piyasasında daha fazla söz sahibi olabilmek için Rusya ve diğer güçler kıyasıya yarışmaktadır. Rusya geliştirdiği Yakın Çevre politikası ile SSCB'nin etki alanına yeniden ulaşmayı hedeflemektedir. Bu açıdan bakıldığında çalışmada Rusya'nın bu politikasına karşı diğer devletlerinde politika belirledikleri görülmüştür. Azerbaycan'ın bu kıskaç altında kendi izlediği politikaların da son derece önemli olduğu söylenebilir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Kafkasya, Azerbaycan, Rusya, Soğuk Savaş	

Title of the Thesis: Caucasus Policy of Russian After Cold War and Azerbaijan	
Author: Hüseyin DİNÇ	Supervisor: Assist.Prof.Dr. G.Saynur BOZKURT
Date : 26/01/2011	Nu. of pages: V (pre text) + 155 (main body)
Department: International Relations Subfield: International Relations	
<p>Caucasus has been under the influence of big powers for centuries for its natural resources and geopolitical position. Especially Russia has become one of the most active states in Caucasus region. As Azerbaijan is the most critical country of Caucasus, Russian foreign policy has been generally shaped via Azerbaijan.</p> <p>The research problem of this study considers making clear the efforts of Russia, being the successor of Soviet Union, to become re-active in Caucasus region and the policy of Azerbaijan towards this attitude. In this respect the objectives of this study can be expressed as:</p> <ol style="list-style-type: none">a) Which factors and powers, conflicting globally or regionally in the region, are the Communities in Caucasus region, especially Azerbaijan, under the influence after Cold War?b) What are the domestic and foreign policy of Russian Federation for Caucasus and Azerbaijan after Cold War? <p>A widely literature review has been made while looking for the answers of these questions. During the review, current sources have been used. Perpetually developing events have brought about the changes at the existing policy.</p> <p>Within this framework, the result of the study indicates that Azerbaijan is being taken consideration, although Russia is active, Russia and other actors have been in conflicts in Caucasus region for years. Russia and other powers compete cruelly in order to have more voice in the world market through energy resources owned by Azerbaijan. With its "Near Abroad Policy" Russia aims to reach the influence area of Soviet Union again. In this respect, it is seen that also other states have defined their policy towards this policy of Russia and it can be said that Azerbaijan's own policy is considerably important under this snare.</p>	
Keywords: Caucasus, Azerbaijan, Russia, Cold War	

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve bu süreç sonunda SSCB'nin (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) Aralık 1991'de kendini feshetmesi, Dünya politikasında önemli değişimlere ve güçler arasında yeniden konumlandırmalarına neden olmuştur. Öncelikle, aralarında Azerbaycan'ın da bulunduğu SSCB'den ayrılarak bağımsızlıklarını kazanan 15 yeni devletin sosyalist devlet yapısını terk ederek liberalleşmeye öncelik vermeleri, Soğuk Savaş düşmanlıklarını geride bırakarak küresel bir işbirliği fırsatı doğurmuştur. Ancak Soğuk Savaş sonrasında yaşanan çatışmaların ve akabinde bağımsızlıkları yeni kazanan devletlerin iç yapılarında ki sürekli istikrarsızlık durumunun ortaya çıkması, bölgede geniş çaplı iç savaşlar ve devletlerarası çatışma risklerini arttırmıştır.

Bu çerçevede, SSCB'nin çöküşüyle birlikte Kafkasya'da üç yeni devlet Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bağımsızlıklarını ilan etmiştir. O günden beri bu devletlere yönelik uluslararası ilgi giderek artmıştır. Bu devletlere artan ilginin önemli bir kısmı ekonomik ve stratejik çıkarlara dayanmaktadır.

Kafkasya'da kurulan cumhuriyetlerle ve diğer topluluklarla ilgili olarak Türkiye ile beraber bölgesel yakınlıkları olan Rusya, İran, ve Çin'in yanı sıra ABD ve Avrupa Birliği'de bölge ile ilgilenmektedir. Kafkasya'nın tarih boyunca tüm güçlerin ilgi odağı olmasından kaynaklanan çatışmalar çalışmamızın da konusunu oluşturmaktadır. Her zaman bu çatışmaların göbeğinde, kendisini SSCB'nin varisi ilan eden Rusya Federasyonu bulunmaktadır.

Azerbaycan'ın sahip olduğu tüm kaynaklar üzerinde daha çok duran Rusya, Azerbaycan'a karşı olan tüm oluşumları desteklemiş ve Azerbaycan yönetimini yıpratma yoluna gitmiştir. Kafkasya da yaşanan sorunların asıl kaynağı olan Rusya, Azerbaycan'da yaşanan olaylarında sorumlusudur.

Çalışmanın Önemi

Azerbaycan'ın içinde bulunduğu Kafkasya bölgesi, jeostratejik konumu itibarıyla yeni Dünya düzeninde büyük önem taşımaktadır. Doğuyu batıya, kuzeyi güneye bağlayan

jeopolitik konumu, Azerbaycan'da hem bölgesel hem de bölge dışı aktörlerin mücadelesini kaçınılmaz kılmıştır. Çarlık döneminden beri işletilen enerji kaynakları, Dünyanın dikkatini bu bölgeye çekmiş ve bölgede bir uluslararası rekabete sebebiyet vermiştir.

Stratejik konumundan dolayı, genelde Kafkasya ve özelde de Azerbaycan bölgede hâkimiyet kurmak isteyen güçlerin mücadele alanı olagelmıştır. Eski devirlerde İpek Yolu'nun geçtiği Azerbaycan ve onun yer aldığı Kafkasya, doğu ve batıyı birbirine bağlayan bir koridor özelliği taşımaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Rusya'nın Kafkasya bölgesindeki ilişkilerinin belirleyici faktörlerini Azerbaycan örneği ile anlatmaktır. Bunun yanında bölgede etkin olan bölgesel ve bölge dışı güçlerin de Kafkasya üzerinde ki emellerini ve çıkar çatışmaları ortaya konmaktadır. Bu ilişkilerin boyutu Soğuk Savaş sonrası dönem olarak ele alınmaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışma içerisinde genel manada Rusya başta olmak üzere diğer bölgesel devletlerin Kafkasya bölgesi üzerine oluşturdukları politikalar ve Kafkasya Cumhuriyetleri ile ilişkileri yer almaktadır. Bölgede en güçlü devletlerden biri olan Rusya; SSCB'nin dağılmasından sonra sahip olduğu politikaları değiştirme gayretine girmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde Rusya'nın sahip olduğu iç ve dış politika paradigmaları anlatılmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise daha çok soğuk savaş sonrası dönemde Kafkasya'nın siyasi arka planı irdelenmiştir. Kuzey ve Güney Kafkasya olarak başlıklar halinde bölge topluluklarının ilişkileri yer almaktadır. Rusya'nın Soğuk Savaştan sonra yürürlüğe koyduğu yakın çevre politikası ise çalışmada üçüncü bölümde yer almaktadır. Kafkasya sürekli olarak tarih boyunca bölgesel veya küresel güçlerin ilgi odağı olmuştur. Bu noktada bölge üzerinde Rusya, Türkiye, Çin, İran, ABD ve Avrupa Birliği'nin hâkimiyet kurma çalışmaları çalışmada dördüncü bölümde anlatılmaktadır. Son bölümde ise SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığına kavuşan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yaşamış olduğu siyasi geçmişi,

Türkiye ile olan ilişkileri, Rusya ile olan ilişkileri ve Rusya güdümünde kurulan BDT üyeliğine giriş süreci ve sonrası yaşanan olaylar anlatılmaktadır.

BÖLÜM 1: RUSYA’NIN SOĞUK SAVAŞ SONRASI İÇ VE DIŞ POLİTİKA PARADİGMALARI

1.1.Rusya Federasyonu’nun Soğuk Savaş Sonrası İç Politikası

Rusya’nın Sovyet sisteminden devraldığı ekonomik güçsüzlük, karşı karşıya kaldığı coğrafi kısıtlamalar, yeniden oluşturmaya çalıştığı hukuki ve siyasi yapıdaki dönüşüm sancuları geçiş süreci olarak adlandırılan 1990’lı yıllar boyunca hissedilmiştir. Geçiş süresince devletin yeniden yapılanması çabalarından en çok etkilenen unsur Rus toplumunun kendisi olmuştur. Rusya Federasyonu SSCB zamanında ağır ve hantal ekonomik yapısına rağmen, gıda ürünleri konusunda kendi kendine yeterli, askeri araç ve gereçler başta olmak üzere sanayi ürünleri üretimi gerçekleştirebilen bir ülke durumundayken, 1991 yılında SSCB'nin dağılmasından sonra, büyük ekonomik krizin yaşandığı 1998 yılına kadar ekonomisi sürekli küçülen bir ülke konumunda olmuştur. Ekonomik dönüşüm sürecinin olumsuz yansımaları, örgütlü suçlar ve yolsuzluk gibi sorunların yanında birbirini izleyen hükümet değişiklikleri, bu süreçte, birinci dereceden etkili olan unsurlar olarak göze çarpmıştır. Merkez ile bölgeler arasındaki güç mücadeleleri ve Başkanlık birimi ile parlamenter sistem arasında bunalım yaratan yönetim boşlukları da sürecin istikrarsız durumuna katkıda bulunan diğer nedenler arasında gösterilebilir.

Rusya Federasyonu’nun ilk Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve reform yanlısı ekibi, Rus toplumunu Batı Modeli çerçevesinde siyasi ve kültürel yönde dönüştürmek amacını taşımıştır. Boris Yeltsin ve ekibi bunu başarmak için de Batının maddi ve manevi desteğini aramıştır. Batı ise özelde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve AB, Rusya’nın iç politik gelişmeleri ve reform programının başarısı üzerine odaklanmıştır (Onay, 2002:108). Yakın Çevre’nin özel bir öneme sahip olmaya başladığı ve Rus dış politikasının daha iddialı hale geldiği 1993 yılında bile eleştiriden imtina eden Batı, Boris Yeltsin’i karşılaştığı zorluklarda yalnız bırakmak istememiştir.

Rusya, batı merkezli politikalar ışığında 1992 yılından itibaren ekonominin liberalleştirilmesi ve özelleştirme politikalarını hızla uygulamaya başlamıştır. Ancak yapılan reformlar Rus toplumunda istikrar ve refahtan ziyade yoksulluk ve iç karışıklık getiren çabalar olarak değerlendirilmiştir. Her yerleşim biriminde kapitalist yaratmak

amacı ile yola çıkan reformlar halk kesimlerinin çoğunluğunu yoksullaştırmıştır. Rus yöneticileri ise Batı Dünyası ve kuruluşları ile birleşerek kendi programlarına destek arayışında olmuştur. Yeltsin, oldukça sancılı olan bu geçiş sürecinde iç politik istikrarı ve ekonomik refahı gerçekleştirerek liderliğini sağlamlaştırmak için Batı ile ikili ve çok taraflı görüşmeler yapmıştır. Bu noktada G-7 ülkeleri Rusya'ya oldukça geniş bir yardım paket sunmuştur. Demokratikleşme, serbest piyasa modeli ve sosyal düzenlemeler temelindeki standartlar Rusya'da tam olarak karşılanmadığı için bu paketin çoğu işe yaramamıştır.

Batıdan gelen yardımların geri ödemeli olması, ekonomiyi istikrarlı bir durumdan ziyade borçlu bir niteliğe büründürmesi ve Rus halkı için yeterli olmaması Rusya'nın ekonomik ve toplumsal yaşam şartlarını oldukça zayıflatmıştır. Rus toplumunun büyük bir kesimi çok zor şartların yaşandığı 1991 ve 1992 yıllarında Batı'dan gelen hayati ve insani yardımlardan ilk zamanlarda memnun kalmıştır. Ancak hem yardım istemekten duydukları hem de Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile yaşadıkları gurur incinmesi onları psikolojik açıdan yaralamıştır.

Gorbaçov döneminden başlayan ekonomik ve toplumsal çöküntü ile eski düşmanların yardımına muhtaç olma hali, Rusya'nın tarihten gelen kendine özgü ve özerk olması gerekliliği düşüncesini canlandırmıştır. Bu duygu ve düşünceler sosyolojik, psikolojik ve ekonomik sonuçları açısından Rus iç ve dış politik davranışlarına doğrudan yansımıştır.

Yapılan reform sürecinde Rusya'da çocuk ölümleri, ortalama yaşam süresinin düşmesi, sağlık sisteminde bozulmalar, kadın erkek eşitliğinin bozulması, ekonomik krizden dolayı işsizliğin artması, psikolojik bunalımlar, alkol ve uyuşturucu madde bağımlılığı, aile parçalanmaları ve örgütlü suçların yaygınlaşması görülmüştür. Bu noktada hükümet iç politikada oldukça fazla eleştiri almıştır.

SSCB'nin dağılmasından sonra miras kalan kurum ve yasalar Rusya'da modern ve demokratik bir toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde değildi. Yeni bir anayasaya duyulan gereksinim, reformların meşruluğunun ve istikrarın sağlanabilmesi için gerekli görülmüştür. Gerekli düzenlemelerin sağlanabilmesi ve demokrasiyi korumak için Boris Yeltsin, Rus askeri gücünün desteğini alarak çalışmalarını yürütmüştür. Ancak bu dönemde Rusya'nın temel istikameti olan Batı yönelimli

politikalarından hoşnut olmayanların sayısı artış göstermekteydi. Dış politikada yaşanan sıkıntılar Rusya Federasyonu'nun iç politikasına da etki etmiştir.

Rusya Federasyonu 21. yüzyıla girerken geçiş döneminin siyasal, ekonomik ve toplumsal açıdan süregelen sıkıntılarını yaşamaktaydı. Ekonomik istikrarsızlık, serbest pazar ekonomisinin geleceği, silahlı kuvvetlerinin yaşadığı sıkıntılar, toplumsal bunalım ile yarattığı mutsuzluk ve devlet aygıtının güçsüz durumu, Rusya'nın ve Putin'in çözüm bulması gereken sorunlar olarak göze çarpmaktaydı. Rusya'ya Rus bakış açısıyla yaklaşan Putin, bu sorunlar arasında öncelikle güçlü ve merkezi devletin gerekliliğine dönük politikalar yürütmüştür. Ekonomik ve siyasal açıdan istikrarlı bir Rusya'nın orta ve uzun vadede uluslararası sistemde gerçek yerini alacağı ve ulusal çıkarlarını daha iyi koruyacağı düşüncesiyle sorunlara çözüm aranmıştır.

Rusya'nın ayağa kalkması için Putin'in önüne koyduğu hedefler şunlardır. Rusya'nın uluslararası prestijini ve gücünü yeniden arttırmak, Dünyanın Rusya'yı tekrar ciddiye alması için silahlı kuvvetleri yeniden canlı kılmak, Rusya'nın Dünya ekonomisinde uygun bir yer almasını sağlamak, vatandaşların yaşam düzeylerini iyileştirerek bir yandan iç düzeni pekiştirirken diğer yandan güçlü ve merkezi bir devlet yapısını yeniden inşa etmek (Wallerstein, 2001:141).

Rusya'nın yaşadığı ekonomik ve toplumsal zorlukların farkında olan Putin yönetimi, yerli ve yabancı sermayenin verdiği zararların giderilmesine ve dış kaynaklara muhtaç olmayan, daha bağımsız bir ekonomi yaratılmasına dönük bir politika yürütmeye çalışmıştır. Devletin ekonomiye müdahalesini pazar ekonomisinin kanunlarının bir gerekliliği şeklinde görerek ekonominin güç unsurları ile ilişkilerini yeniden tanımlama yoluna gitmiştir.

Rusya'nın bu dönemde karşılaştığı diğer bir sorun, Rus ulusal güvenliğine ve Devletin üniter yapısına yönelik tehditlerin varlığı olmuştur. Putin, Başbakan olduğu dönemden beri, Rusya'nın karşı karşıya olduğu en büyük sorunu terörizm olarak tanımlamaktadır. Bu sebepten dolayı Rus ulusal güvenliğine yönelik bir tehdide karşı olduğunu belirttiği Çeçenistan'a yönelik başlatılan Ağustos 1999 askeri saldırıları ile devletin üniterleşmesi arasında doğrudan bağlantı kurmuştur. Rus toplumundaki güvensizlik hissini hem kendi iktidarı hem de güçlü bir devlet oluşturma açısından stratejik bir şekilde değerlendirmiştir. Çeçen Savaşı, sıkça Batı tarafından tartışılrsa da Putin'in bu

olayı Rusya'nın içinde bulunduğu psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve politik durumu dönüştürme ve kendi iktidarını sağlamlaştırma yolunda akıllıca kullandığı söylenebilir. Rusya'nın radikal İslam tehdidi ile eş tuttuğu Çeçen Savaşı, Batı tarafından insan hakları bağlamında sert bir şekilde eleştirilmiştir. Putin, eleştirilerin haksız ve tek taraflı olduğunu belirterek ülkesine dönük terörizmin uluslararası boyutta bir tehlike arz ettiğini vurgulamıştır. Putin, 11 Eylül 2001 saldırılarından çok önce, hem Rusya'nın hem de uluslararası sistemin güvenliği için ortak hareket etmenin gerekliliğini vurgulamıştır, Ayrıca Putin Çeçen Savaşı'na meşruiyet kazandırma çabasında olmuştur. Bu açıdan 11 Eylül 2001 saldırıları Rusya'ya kendi toprak bütünlüğüne dönük saldırılar şeklinde gördüğü Çeçen sorununa yönelik daha rahat hareket etme ve uluslararası terörizmle doğal bir bağlantı kurma fırsatı sağlamıştır (Rojan ve Fuller, 2001:210).

1990'lı yıllarda devletin kaybolan otoritesini ve etkinlik sağlama yeterliliğini yeniden kazanma gerekliliği, bu dönemde elzem olarak görülen konular arasında yer almıştır. Putin de bu açıdan federal unsurlarla ilişkileri düzenlemek ve merkezi otoriteyi güçlendirmek için istikrarlı bir hukuk sistemi ve isleyen bir idari yapı oluşturmaya çabalamıştır. Bu açıdan güçlü devlete dayanan iktidarın, totaliter bir yönetim anlamına gelmediği ve demokratik, hukuka dayanan federal bir devletin vazgeçilmez unsuru olduğu dönem politikalarında hissettirilmeye çalışılmıştır (Şen, 2004:156).

Vladimir Putin, 2000 yılında devlet başkanı olduktan sonra ilk işi olarak Rusya'nın parçalanma tehlikesini ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atmıştır. Bu noktada en önemli sorun Çeçenistan'da yaşanmaktaydı. Rusya açısından Çeçenistan'ın bağımsızlığı, Rusya'nın toprak kaybetmesinin yanı sıra, diğer federe cumhuriyetlerin de bağımsızlık taleplerini teşvik etme tehlikesi arz etmekteydi. Bu nedenle, Putin bir taraftan II. Çeçenistan Savaşı'nı başlatarak Çeçenlere boyun eğdirmek istemiş, diğer taraftan Rusya Federasyonu'nun genelinde merkeziyetçi politikalara yönelmiştir. Merkezileşmenin ilk adımını yeni bir idari taksimat oluşturmuştur. Daha önce hiyerarşik bir bölünme ile 89 bölgeye ayrılan Rusya Federasyonu, yeni bir kanunla yedi federal idari bölgeye bölünmüş ve özerk cumhuriyetler bu federal idari bölgelere dahil edilerek yetkileri sınırlandırılmıştır (Kamalov, 2008b:71).

20. yüzyılın sonunda ekonomik ve siyasi açıdan yaşadığı kötü gidişatı tersine çevirmeye çalışan Rusya, aynı zamanda varılan fosilleşmiş sorunların da üstesinden gelmek zorunda kalmıştır. Yoksulluk, işsizlik, organize suçlar, alkolizm, ahlaki sorunlar artma eğiliminde, ortalama yaşam süresi, beklentisi ve nüfus azalma eğiliminde olan çeşitli problemler geçiş döneminin mirası olarak çözüm beklemekteydi. Bu problemler içinde Rusya'nın demografik yapısındaki değişim sosyo-ekonomik yapının gerçek tablosunu açıkça yansıtmaktaydı (Öztürk, 2002:345).

Putin, bu göstergeler karşısında Rusya'nın toplumsal istikrara kavuşması için ekonomik sorunlara çözüm aramaya çalışmıştır. Ekonomik verilerdeki iyileşmeler toplumun devlete duyduğu güvenin artmasına yardım etmiştir. Artan yolsuzluk ve yoksulluğa son verecek güçlü bir lider ve devlet arzusu içinde olan Rus toplumu, bu beklentilerini Putin'de birleştirmiştir. İç ve dış politika önceliklerinde Rus toplum ve devletinin endişe ve çıkarlarını gözeterek hareket eden Putin, güçlü ve merkezi bir devlet yaratma gerekliliği üzerinden sorunlara çare aramıştır.

Sovyetler Birliği'nin yıkılışından itibaren Rusya'nın nüfusunda her geçen sene azalma görülmektedir. Doğum oranının düşük, ölüm oranının yüksek olması, aşırı içki tüketimi, uyuşturucu kullanımı, AIDS ve benzeri hastalıkların hızla yayılması, hayat standartlarının düşük olması gibi nedenler Rusya'yı bu sorunla karşı karşıya getirmiştir. Yapılan reformlar içinde sağlık ve eğitim gibi alanlar yer almakta ve halkın refahını artırmayı öngörmektedir. Doğum oranının artması için teşvik programları başlatılmıştır. Sağlık ve eğitim gibi alanlara bütçeden daha fazla pay ayrılması, maaşların zamanında ödenmesi ve artırılması gibi gelişmeleri de Putin'in başarısı olarak söylemek mümkündür.

Rusya Federasyonu her ne kadar demokrasi yöntemini benimsemiş olsa da sosyalist ve totaliter rejiminde yaşanan alışkanlıklarından arınamamıştır. Bu alışkanlıklar ülke yönetiminin siyasi kararlar alınmasında ve özellikle iç, dış politika kararlarının alınmasında serbest hareket etmelerini sağlamaktadır. Dolayısı ile iç unsurlar çok fazla dış politikayı etkilememektedir (Hekimoğlu, 2007:87). Ancak uluslararası ilişkilerde iç unsurların ve iç dinamiklerin dış politikayı belirleme konusu görmezlikten gelinemez.

1990 sonrası SSCB'nin çöküşü ve yapılan özelleştirmeler sonucunda yönetici sınıfı halini alan özel mülkiyet sahipleri meydana gelmiştir. Toplumun bu kesiminin sosyalist düzenden liberal düzen değerlerini kabul ettirme çabaları oldukça yavaş seyretmektedir. Bundan dolayı SSCB sonrası dönemde demokratik ve serbest pazar ortamına geçiş kolay olamamaktadır.

Bunun yanında Rusya siyasi sisteminde, siyasi partilerin örgütleniş biçiminin zayıf olması, onların siyasi karar alma sürecine çok az katılmalarına sebep olmaktadır. Karar alma mekanizması sadece küçük bir grup etrafında kalmaktadır. Aynı zamanda ekonomide yer alan özel sektörün de siyasi hayata katılması çok fazla mümkün olamamaktadır (Hekimoğlu, 2007:90-91).

Rusya'nın yapısında sosyalist anlayıştan gelen yapılar etkilerini her zaman göstermiştir. Siyasi partilerin etkisiz oluşu gibi ülkede sivil toplum örgütleri de zayıf olarak değerlendirilebilir. Çünkü Sovyet döneminde iktidarın iç ve dış politika belirlemede dokunulmazlığı bulunmaktaydı. SSCB'nin çöküşü ile Rusya'da sivil toplum örgütleri oluşmaya başlamıştır. Ancak o dönemde dahi merkezi yapılar hala güçlü kalmıştır.

Dünyanın büyük gücü olma arzusundan vazgeçmeyen ve SSCB'nin mirasçısı konumunda olan Rusya Federasyonu'nun günümüzdeki ekonomik durumu da istediği iyi neticeyi elde edememiştir. Rusya'nın ekonomisinde en büyük alanı petrol ve doğal gaz sektörü kaplamaktadır. Enerji açısından elinde büyük bir güç bulduran Rusya, sahip olduğu kaynakların pazarlanması için Avrupa ülkeleri ile iyi ilişkiler kurma taraftarı olmuştur. Bunun için bir çok doğal gaz ve petrol anlaşmaları yapmış, bölgesel veya küresel işbirliklerine taraf olmuştur. Sahip olduğu bu enerji alanlarının yanı sıra eskiden SSCB etki alanı içerisinde kalan ve bugün Dünyanın en önemli kaynakları arasında kalan Hazar kaynaklarını da kullanabilmek için bölge ülkelerini de işbirliğine çekmektedir. Bulunan kaynakların çıkartılması, işletilmesi ve pazarlanması konusunda öncü ülke konumundadır (Hekimoğlu, 2007:119-124).

1.2.Rusya Federasyonu'nun Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikası

Yirminci yüzyılın ikinci yarısına hakim olan iki kutuplu sistem, kutuplardan birinin lideri olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin çöküşü ile yerini yeni

bir uluslararası ilişkiler ve değerler sistemine bırakmıştır. SSCB'nin ardından mirasının büyük bölümünü devralan Rusya Federasyonu yeni bir uluslararası aktör olarak uluslararası sistemde yerini almıştır.

Aralık 1991'de iki hafta içinde SSCB'nin çöküşü ve yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkış hızı şaşkınlık uyandırıcı nitelikte olmuştur. Gorbaçov dönemi glasnost (politikada şeffaflık) ve perestroyka (ekonomide yeniden yapılanma) uygulamaları ile ortaya çıkan toplumsal bunalım, Birlik Cumhuriyetlerinin ardı ardına bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamasıyla yoğunluk kazanmıştır.

Rusya Federasyonu yeni coğrafi sınırları, bununla bağlantılı dış politika ve güvenlik algılamaları ve ulusal kimlik tanımlamaları ile yeni Dünya düzeni diye adlandırılan uluslararası sistemde varlığını koruma mücadelesine girmiştir. Rusya'nın başat bir güç, güvenilir bir ortak, yeni bir tehdit ya da figüran bir devlet mi olacağı belirsizliği uluslararası sistemin geleceği için önemli bir sorun olarak görülmüştür. Batı tarafından yüzyıllar boyunca gücünden korkulan bir ülke olan Rusya'nın olası güçsüzlüğünün ve yaratacağı sorunların endişe uyandırması da Rusya'yı yeni uluslararası sistemin geleceği açısından belirleyen konumuna yerleştirmiştir (Şaylıman ve Şaylıman, 2004:294).

Sovyetler Birliği sisteminden Rusya Federasyonu'na geçişte, birçok ekonomik güçsüzlük, coğrafi kısıtlamalar, yeniden oluşturmaya çalıştığı hukuki ve siyasi yapıdaki dönüşüm sancıları yaşanmıştır. Bu yaşanan sıkıntılar doğrudan iç politikayı belirlediği gibi dış politikanın da belirlenmesine neden olmuştur. Bu noktada Rusya Federasyonu'nun ilk Devlet Başkanı Boris Yeltsin Rus toplumunu Batı Modeli çerçevesinde siyasi ve kültürel yönde dönüştürmek için birçok reformlara başvurmuştur. Reformlar sırasında Batıdan her türlü maddi ve manevi desteği almıştır. Batıdan gelen bu yardımların ekonomiyi istikrarlı bir durumdan ziyade borçlu bir niteliğe büründürdüğü görülmüştür. Bu yardımlar sonucunda Rusya daha önceden düşman olduğu ülkelerden borç ve yardım kabul etme durumuna gelmiştir. Bundan dolayı yaşadıkları psikolojik sorunlar ve iç dinamiklerde çöküşler Rusya'nın dış politikasında etkili olmuştur.

1991'de uluslararası sisteme SSCB'nin varisi olarak katılan Rusya Federasyonu, bağımsızlığın ardından içeride demokrasiye ve serbest pazar ekonomisine, dışarıda

Batı'yla işbirliğine yönelmiştir. Batı demokrasileri Rusya Federasyonu için ideal bir model ve ortak olarak görülmüştür.

Böylece, Rusya Federasyonu'nun gelişmiş Batılı Devletler arasına ve Batılı örgütlere katılmasını savunan dönemin Dışişleri Bakanı Kozirev'in ve dönemin Devlet Başkanı Boris Yeltsin'in de desteklediği Atlantikçilik yaklaşımı, bağımsızlığının ardından Rusya Federasyonu'nun izlediği dış politikaya yön vermiştir.

Yeltsin'in dış politika danışmanı Sergei Stankeviç'in sözcülüğünü yaptığı Avrasyacılık yaklaşımı Rusya Federasyonu dış politikasında önceliği Batı'ya değil, on dört eski Sovyet Cumhuriyetine, başka bir ifadeyle, Yakın Çevre'ye (near abroad) vermiştir. Bu bağlamda, Yeltsin'in Başkanlık Konseyi'nin eski üyesi Andranik Migranyan'a göre, Rusya Federasyonu kendi Monroe Doktrini'ni ilan etmeli, başka bir deyişle, eski SSCB topraklarının Rusya Federasyonu'nun yaşamsal çıkar alanı olduğu Dünyaya duyurulmalıdır.

Boris Yeltsin tarafından dış politikanın içeriği ve yönünün tespiti için gerekli olan reformlar 1992 yılı başından beri hazırlanmış ve 1993 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu reformlar farklı akımların düşüncelerini uzlaştırdığı gibi Rusya'nın uluslararası sistemdeki pozisyonunu ve ulusal çıkarlarını da açıkça tanımlamaktadır. BDT'ye ayrı bir önem atfedilmiş olup, örgüt içinde mümkün olan en geniş bütünleşmeye gidilmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu bakımdan BDT içi kolektif bir güvenlik sistemi ile dış sınırların korunmasının aciliyetine vurgu yapılmıştır. Rusya'nın yaşadığı bunalımlı döneme rağmen, yeni uluslararası sistemde, büyük güç olma potansiyelini barındırdığı üzerinde özenle durulmuştur.

Bu açıdan Rusya'nın yakın çevresinde yaşanan anlaşmazlık ve çatışmaların devam etmesinin kendi çıkarlarına aykırı olduğu ve hedefleri için de engel teşkil ettiği vurgulanmıştır. Rus dış politikası açısından da birinci derecede önemli bölgeler olarak BDT dışında ABD, Avrupa, Asya-Pasifik ve Ortadoğu sayılmıştır. Reformlar uluslararası sorunların çözümünde güç kullanmaktan ziyade diplomatik yöntemlere başvurulması gerektiğini bildirmesi ve uluslararası düzlemde çok taraflı yaklaşımlara vurgusu Batıcı söylemin yansıması olarak algılanmıştır. Ayrıca savunma politikalarının uluslararası boyutuna ve silahsızlanmaya verilen önem ile demokratik Rusya'nın uluslararası sistem ile bütünleşmesi gerektiği gibi noktalar, Konsept'in

Avrasyacı düşünceden çok reformist görüşlerin ağır bastığı bir belge şeklinde değerlendirilmesine yol açmıştır. Rusya siyasi hayatında, Batı ile yakınlaşma ve işbirliğini önceleyen grubun değil, eski Sovyet coğrafyasını ulusal güvenlik sahası ve etki alanı olarak değerlendiren düşünce akımlarının görüşlerini yansıttığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Rusya Federasyonu ya da müttefiklerine bir saldırı karşısında bireysel ya da kolektif müdafa hakkı hariç olmak üzere hiçbir devlete karşı silahlı güç kullanılmayacağı vurgulanmıştır (Dağı, 2002:179).

Rusya ve BDT'nin güvenlik çıkarlarının paralel olduğu ve gerektiğinde Rus askeri güçlerinin, Rus stratejik çıkarlarını korumak için hareket edebileceği belirtilmiştir. Rus askeri gücüne müttefiklerinin egemenlikleri ve toprak bütünlüklerinin korunması için Birleşmiş Milletler yetkisi altında ya da uluslararası yükümlülükler çerçevesinde silahlı çatışmaların sona erdirilmesi ve barışın korunması gibi görevler verilmiştir. Yakın Çevre'sini Rus tarzı Monroe Doktrini'ne benzer bir etki alanı olarak vurgulayan Rusya'nın bu girişimleri doğal olarak bölgeye dönük müdahalelerini meşrulaştırma ve emperyal kimliğine bir dönüş şeklinde değerlendirilmiştir.

1993 yılının nisan ayında, Yeltsin tarafından onaylanarak yürürlüğe giren dış politikalar, önceliği yakın çevreye vererek, tüm sorunlarına rağmen büyük güç olmayı sürdüren Rusya Federasyonu'nun eski SSCB topraklarındaki hakları ve sorumluluklarını kapsamaktadır. Ayrıca, Rusya Federasyonu'nun eski Sovyet Cumhuriyetlerine yönelik, gönüllü katılım ve karşılıklılık ilkelerine dayanan, mümkün olan en büyük entegrasyonun sağlanmasını amaçlayan bir politika izlediği belirtilmiştir. Yine, BDT içinde etkili bir kolektif güvenlik sisteminin oluşturulması, BDT'nin dış sınırlarının korunması, BM veya AGIT çatısı altında çalışacak bir barışı koruma mekanizmasının geliştirilmesi vurgulanmaktaydı. Dış politikanın yanı sıra Rusya'nın 1993 yılında açıkladığı askeri doktrinde, Rusya Federasyonu'nun nükleer silahları ilk kullanan ülke olmama ilkesinden vazgeçtiği vurgulanarak, önceliğin BDT ülkelerine verildiği belirtilmiştir. Ayrıca, Rusya Federasyonu ve BDT'nin güvenliği için ülke dışına da Rus askeri güçlerinin konuşlanabileceğine işaret edilerek, çıkarlarını tehdit altında hissettiğinde Rusya Federasyonu'nun yakın çevreye askeri müdahalede bulunma hakkı da ilan edilmiştir.

Rusya'nın Çeçenistan'a yönelik başlattığı saldırı ise, Rusya'da doğal olarak sınırları içinde yaşanan bir tehdidin bastırılmasına ve iç istikrarı sağlamaya dönük bir gelişme olarak yansıtılmıştır. Ancak bu olay, Batı'da Rusya'nın gücünün ve iddialı dış politika ürettiğinin göstergesi şeklinde algılanmıştır. Öte yandan Rusya, Çeçenistan konusunda üyesi olduğu uluslararası kuruluşlarda işbirliğine gitmekte istekli görünmüştür.

Boris Yeltsin tarafından Dış İstihbarat Servisi eski Başkanı Primakov'un Dışişleri Bakanlığı'na atanması ile dış politika yeni bir boyut kazanmıştır. Primakov, Rus dış politikasında bu döneme kadar yoğun bir şekilde görülen karar mekanizmalarında eksik olan eşgüdümü sağlamıştır. Rusya, aktif bir dış politika üzerinden çok taraflı diplomasi yürütme çabası içine girmiştir. Bu açıdan çok kutuplu bir Dünya yaratma tezi ışığında ısrarlı ve sürekli bir politika stratejisi izlemeye çalışılmıştır. Rusya'nın güvenliğini ve çıkarlarını ilgilendiren tüm bölgesel ve küresel karar alma mekanizmalarında yer bulmak önemli önceliklerden biri olmuştur. Avrupa'da Rusya'nın varlığını kurumsallaştırmak ve Rusya'yı tehdit edici Batı eylemlerini sınırlandırmak amacı içinde yürütülen faydacı hesaplara dayalı bir dış politika çizgisi izlenmiştir.

Rusya'nın tarihsel ve stratejik çıkarlarının korunması ve Batı Dünyasının BDT ve çevresine yönelik etkisinin olabildiğince en aza indirilmesi Primakov'un başlıca hedefleri olarak dış politikaya uyarlanmaya çalışılmıştır. Rusya, bu reformlar sayesinde uluslararası ilişkilerde büyük bir güç olarak ABD, Avrupa Birliği (AB), Çin ve Japonya gibi devletler yanında bir güç merkezi olmaya devam ettiğini göstermeyi amaçlamıştır. Primakov'un bakış açısı aslında, Rusya'nın kendi iç güçsüzlüğünü, gurur ve prestij kaybını telafi etmeye dönük bir amaç taşımaktaydı. Rusya'nın geleneksel çıkarlarını korumak, güçlü ve etkili bir güç olma yolunda yeniden yapılanmasını sağlamak ve misyon yokluğunu gidermek yolunda olan söylem ve düşünceler içinde sempati toplamaktaydı. Rus dış politikasının anahtar noktalarından birini oluşturan NATO genişlemesinin önlenmesi süreci, Primakov döneminde pragmatik bir yöne çevrilmiştir. NATO'nun genişlemesinin önlenemeyeceğinin anlaşılması, Rusya'nın ulusal çıkarlarına zarar vermeyecek şekilde manevra alanını genişletme girişimlerini ön plana çıkarmıştır.

Rusya'nın 1990'lı yıllar boyunca uluslararası alandaki yerinin ve etkisinin sarsıldığını gösteren iki önemli gelişme olarak NATO'nun genişlemesi ve Kosova'ya müdahalesi gösterilebilir. Çeçenistan'daki askeri başarısızlık, ekonomik sıkıntılar ve iç politik yaşantıda devam eden yönetsel krizler de etki ve güç kayıplarına doğrudan katkıda bulunmuştur. Kosova krizi ile Rus dış politikası hem Batı ile ilişkilerin tahlili hem de AGİT'in güçlendirilmesi için bir fırsat bulmuştur. Avrupa güvenliğinin kırılma ve ABD'ye doğrudan bağlı yapısını gösteren Kosova krizi, Rusya için yaşadığı ekonomik bunalım ve yönetim krizleri arasında tutarlı bir dış politika oluşturmada zorlandığı bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Yeltsin döneminde ki Rusya, bu gelişmeler ışığında Dünya siyasetinde etkin ve güçlü bir konuma gelmeye çalışırken, diğer yandan da ekonomik, toplumsal ve politik istikrarsızlıkların bir türlü dinmek bilmediği bir ülkeye dönüşmüştür. Yeni bir yüzyıla güçlü devlet ve güçlü ekonomi ile girmek isteyen Rus vatandaşları iç politik istikrardan, ulusal bütünlüğe kadar birçok konuda çözüm için 2000 yılındaki Başkanlık seçimini bir fırsat olarak görmüştür. Başbakan olduğu Ağustos 1999'dan itibaren bu gerekliliğin bilincinde politika yürüten Putin ise Rusya'nın büyük güç olmasından gelen özellikleri ve ülke bütünlüğünü kalıcı kılmaya yönelik içeride ve dışarıda açılımlar yapmaya başlamıştır. Putin, Başkan seçilmesiyle birlikte Rus dış politikasına faydacı, öngörülebilir ve istikrarlı bir yön çizmeye çalışmıştır.

İçeride ekonomik ve siyasi olarak güçlenmenin, dış politika konularında başarılı olmanın önkoşulu olduğu ilkesinin bilincinde hareket etmiştir. İçeride siyasi eylem ve etki alanını genişletme çabasına giren Putin, dış politikanın da Rusya'nın kendine özgü tarihsel, kültürel ve politik duruşundan kaynaklanan bağımsız bir konumda olması için çabalamıştır. Süper güç statüsünü yeniden kazanma ümidi olarak değerlendirilen Putin'in Rusya'nın uluslararası sistemdeki yerini sağlamlaştırma çabaları, öncelikle güçlü ekonomik yapı ve ilişkiler üzerine oturan bir dış politika yaratmak amacını içermiştir. Ekonomik çıkarların maksimize edilme amacının yanında, politik açılımların çeşitliliği ile dış politikaya daha bağımsız bir pozisyon ve hareket alanı yaratma amacı da güdülmüştür. Putin'in Başkanlığı'nın ilk aylarından itibaren İran ve Irak ile yoğunlaşan ilişkiler ve bunun yanında Çin, Kuzey Kore ve Küba'ya yapılan ziyaretler bu açılımın göstergesi olarak algılanmıştır. Aynı zamanda bu açılım ABD ile

sürdürülen stratejik ilişkilerin devamının yanında ABD'nin tek taraflı hegemon davranışlarına karşı çok kutuplu bir Dünya ilkesinin arkasında durma şeklinde uygulamaya çalışılmıştır (Freedman, 2004:63).

Putin diğer bir açıdan Avrupa bütünleşmesine verdiği önem ve Rusya'nın bu kıtaya aidiyetine yönelik söylemleri ile Avrupa güvenliği ve sorunları içinde Rusya'nın yerini sağlamlaştırmayı hedeflemiştir. AB'nin askeri yapılanmasına ve AB genişlemesine sempati ile bakan Rusya, ABD ile AB arasındaki ihtilaflı konularda iyi bir denge politikası yürütmüştür. Eş zamanlı olarak dış politik söylemlerde Çin, Hindistan ve İran ile stratejik ortaklık vurgusu ağır basmıştır. Putin'in realist yanını ortaya çıkaran konu; Rusya'nın ABD ile kurduğu stratejik istikrara dayalı yapıcı diyalogun devamını, dış politikada küresel sorunlara çözüm bulmada temel almasıdır. Rusya, dış politikasının özel çıkar alanı olan BDT coğrafyasının daha sıkı bütünleşmesinin ve uluslararası politikada etkili bir birlik olması yolunda dönüşümünün gerekliliğine vurgu yapmıştır. Rus yöneticiler, BDT'nin bu yöndeki derinleşmesini Rusya'nın güvenliği ve çıkarlarının devamı açısından vazgeçilmez olarak nitelemiştir.

ABD'nin Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması'nda (NAFTA) ve Almanya'nın AB'de oynadığı rolü Rusya'nın oynaması, Rusya'nın büyük güç statüsünün tanınması ve uygulaması şeklinde görülmüştür. Rusya, ortaya koyduğu çabalar ile BDT politikasını etkinleştirmeye ve olası üçüncü ülkelerin Rus çıkarlarını ikincil konuma indirgeyecek müdahaleleri bu bölgeden uzak tutmaya çalışmıştır. Rus dış politikasının dengeli ve uzlaşmacı karakteri Avrupa ile ilişkilerinde açıkça sergilenmiştir. ABD ile stratejik istikrara dayalı ilişkiler devam ederken, Rusya, özellikle 11 Eylül 2001 saldırıları öncesi dönemde ağırlıklı olarak Avrupa merkezli bir politika izlemiştir. Rusya'yı Batı Avrupa kültür ailesine mensup bir ülke olarak tanımlayan Putin'in bu yöneliminin ardında önemli pragmatik nedenler olmuştur. Rusya'nın dış ticaretinin üçte birinden fazlasının Avrupa ülkeleriyle yapılması, AB ve ABD arasındaki ekonomik, siyasal ve güvenlik konularına yaklaşım farklılıklarından yararlanma arzusu ve doğrudan Putin'in Avrupa'ya, özelde Almanya'ya ilgi duyması bu nedenler arasında sayılabilir. Putin, Avrupa merkezli politikalar yanında ABD ile ilişkilerinin kötüleşmesinin ağır maliyetlere yol açacağına bilincinde politik açılımlar yapmıştır.

Rusya'nın güçsüzlüğünün yaşattığı deneyimlerin ışığında ikili ve çok taraflı ilişkiler yürütülmüştür.

Putin, iktidara gelişi ile birlikte Rusya'nın güçsüzlüğüne yol açan müdahalelerin iç ve dış politikaya zarar verdiği kadar, Rus toplumunun eşitlikçi ve kolektivist değerlerini de hedef aldığı bilincinde hareket etmiştir. Bu açıdan Putin tarafından yapılan bazı girişimler, Rusya'nın iç ve dış politikasında geriye dönüşü yansıttığı şeklinde algılanmıştır. Ancak Rus toplumundaki SSCB özlemi ve SSCB'ye iade-i itibar çerçevesinde yapılan girişimler, Rus iç ve dış politikasının yönünü siyasal gerçeklik ve pragmatizm eksenine dışına taşıma çabası şeklinde dış politikaya yansımamıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra yeni Dünya düzeninin yapısının, değerlerinin ve aktörlerinin geleceğinin belirsizliği sürerken yaşananlar, devletlerin uluslararası sisteme ve dış politikaya bakış açılarını değiştirmiştir. Putin ve yönetimi de belirsizliklerle dolu bu sürece doğal olarak Rusya'nın geleceği, uluslararası sistemdeki yeri ve etkisi boyutundan yaklaşmıştır. Putin, bu destek kararı ile terörizme karşı cephede yer alarak mevcut kaynaklarını daha verimli kullanarak, bu sorundan bölgesel ve küresel pragmatik yararlar elde etmek istemiştir. Rusya'nın Dünyanın başlıca güçleri arasında yer alıp almayacağı açısından da bu karar önemli olmuştur. 11 Eylül olayları ABD'nin süper güç konumunu pekiştirse de, güvenlik olgusunun geleneksel anlamda sınırlar ötesine taşındığını da göstermiştir.

Bu açıdan Rusya'da 1990'lı yıllar boyunca varılan ve Putin'in iktidara gelişi ile yoğunlaşan terörizm söylemi, Batı ve Rusya arasında ortak bir düşman statüsüne yükseltilmiştir. Rusya'da uluslararası konjonktürün sağladığı fırsatlar ile ulusal bütünlüğe dönük askeri ve siyasal eylemlerinde hareket serbestisi ve alanı bulmuştur. Batı Dünyası tarafından dile getirilen Çeçen savaşçıların El Kaide örgütü ile bağlantısı olduğu ve terörist eylemleri gerçekleştirdikleri söylemi, terörizmin uluslararasılığını açıklamak ve Rusya ile ilişkilerin sorunsuz devamını sağlamak için zaruri bir hal almıştır. Bazı yorumlarda Putin'in teröre karşı desteğinin arkasında, Rus askeri gücünün Çeçen sorununun ve bunu besleyen Taliban kaynaklarının üstesinden gelmek için yeterli güce sahip olmadığını yattığı dile getirilmiştir. Güç ve yetenek kapasitesinin farkında olan Rusya, askeri eyleme verdiği rıza ve destek ile hem kendi

operasyonlarına meşruiyet hem de bölgede istikrar ortamı oluşacağı beklentisi içine girmiştir.

Ekonomik, siyasi ve askeri açıdan faydalar ve maliyetler içeren stratejik kararlar, o zamana kadar tüm askeri ve dış politika belgelerinde yer alan yakın çevreye dış müdahalenin önlenmesi üstüne temellenmiş politikayı sarsmıştır. Putin, Orta Asya Cumhuriyetleri'nin hava sahası ve üslerini açılmasının uluslararası terörizmi önlemeye dönük şartlar gereği kısa ve verimli bir süreç olacağını düşünmüştür. Bu açıdan ilerleyen zamanlarda sürecin Rusya'ya sağladığı faydalar ile yaşattığı zorlukların analizini yapmak Rus dış politikasının dönüşüm ya da devamlılık içeren yönünün tayini için gerekli olmaktadır.

Putin'in Orta Asya bölgesinde etkinlik sağlama çabaları, ABD'nin bölgedeki varlığının kısa vadeli olacağı düşüncesinin boşa çıkması ile doğrudan ilintili olmuştur. Afganistan'da bitmeyen mücadelenin yanında ABD'nin Irak'a kitle imha silahları barındırdığı bahanesiyle saldırı tehdidi ve uluslararası paylaşım mücadelelerinin bir tezahürü görünümündeki Büyük Ortadoğu Projesi'nin tartışmaya açılması, Rusya'yı doğal olarak tedirgin etmiştir. ABD'nin teröre karşı cepheyi küresel hakimiyet alanını genişletme ve konvansiyonel silah üstünlüğünü gösterme fırsatı olarak kullanma isteği, Rus dış politikasının daha gerçekçi ve çok yönlü bir özelliğe bürünmesine neden olmuştur.

Putin, iktidara geldiği andan itibaren merkezi otoriteyi güçlendirmek ve Rus toplumunun devlete olan güvenini tazelemek amacı içinde yolsuzlukların ve istikrarsızlık unsuru yaratan odakların üstüne gitmiştir. Putin, iç siyasi gelişmelerin verdiği güç ile dış politikasını, özellikle eski Sovyet coğrafyasında ortaya çıkan yeni koşullara uyarlama uğraşına girmiştir. Kasım 2003'te Gürcistan'da ABD'nin etkisiyle gerçekleşen Kadife Devrim ile bölgede Rusya'nın geleneksel ve ulusal çıkarlarına saygı gösterilmeyeceği açıkça ortaya çıkmıştır. Bu süreç, Ukrayna'da 2004 Parlamento seçiminden sonra yaşanan Turuncu Devrim ile devam etmiştir. Orta Asya'da ise 2005 yılının ilk aylarında başlayan ve Kırgızistan Başkanı Askar Akayev'in istifa etmek zorunda kalması ile sonuçlanan bir iktidar değişikliği yaşanmıştır. ABD, bu ülkelerin Rus etki alanından çıkmaları ve ABD yönelimli politikalar yürütmeleri için demokrasi

ve insan haklarına aykırı tutum ve davranışlar gibi argümanları siyasi baskı aracı olarak kullanmıştır.

Putin, bu gelişmeler karşısında Rus dış politikasını rekabete dayalı bir denge üzerine oturtmaya çalışmıştır. Bu döneme kadar ABD'nin Rusya'nın yakın çevredeki çıkarlarını anlamasını bekleyen Putin, karşılık olarak Kafkasya'da önlem niteliğinde politikalar yürütürken, İran ve Çin ile Almanya-Fransa önderliğindeki Avrupa'yla ilişkilere yoğunlaşarak denge arayışına gitmiştir. BDT alanında Ortak Ekonomik Alan, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü ve Orta Asya Ekonomik Birliği gibi bütünleşmeyi arttırıcı girişimlerle işlevselliği arttırmaya dönük uyarlamalar yapılmıştır.

Vladimir Putin, küresel güç olmak için bölgesel güç olmak gerektiğini dile getirmiştir. Putin'in iktidarı boyunca Rusya'nın bunu önemli ölçüde başardığını ve Avrasya coğrafyasında yeniden etkin bir konuma geldiğini söylemek mümkündür. Bundan dolayıdır ki, Medvedev'in yayınladığı belgede, Rusya'nın Avrasya'nın en büyük devleti olduğu görüşüne yer verilmiştir (Kamalov, 2008a:9).

Medvedev, Yeltsin ve Putin gibi Rusya'nın dış politikasına ışık tutacak yol haritasını belirlemiş ve bir dış politika konsepti hazırlamıştır. Bu önceki belgelerden en belirgin farkı, Rusya'nın artık Büyük Devlet (Süper Güç) olarak adlandırılmaması; onun yerine modern Dünyanın en etkili merkezlerinden biri olarak nitelendirilmesi olmuştur.

BÖLÜM 2: SOĞUK SAVAŞ SONRASI KAFKASYA'NIN SİYASİ VE TARİHİ ARKA PLANI

Günümüzde Kafkasya uluslararası toplumun gözü önünde olan, son derecede önemli bir geçiş bölgesidir. Kafkasya'nın jeopolitik ve stratejik önemi, sadece bölgedeki ülkeler açısından değil, Dünyada söz sahibi diğer ülkeler tarafından da dikkatle gözlenmektedir. Çünkü Kafkasya'daki Rus politikası diğer ülkeler için de her zaman önem teşkil etmektedir. Bölgeyi anlamak ve sağlıklı bir politika belirlemek açısından Kafkasya'nın tarihi iyi bilinmeli ve gelişmeler dikkatle incelenmelidir.

Karadeniz ve Hazar denizlerinin ortasında bulunan Kafkasya'nın kuzeyinde Kafkas önü de denen Kafkas Dağlarının sona erdiği Don ve Kuma ağzı bölgesi, güneyinde ise Aras nehri vadisi ve Kars platosu bulunmaktadır (Yalçınkaya, 2006:9). Doğal sınırlarını batısında Karadeniz, doğusunda ise Hazar Denizi oluşturur. Kafkas dağları Taman Yarımadası'ndan başlayıp, güneydoğu istikametinde uzanarak Apseron Yarımadası'na ulaşır. Asya ve Avrupa kıtalarının birleştiği yerde bulunan Kafkasya bölgesi hem Asya hem de Avrupa toprakları olarak görülmektedir. Avrupa kıtasının güneydoğu ucunda ve Asya kıtasının kuzeybatı ucunda yer almaktadır. Avrupa kıtasında kalan kısım Kuzey Kafkasya, Asya kıtasında kalan kısım ise Güney Kafkasya olarak anılmaktadır.

Asya ile Avrupa arasında bir köprü olan Kafkasya coğrafik yapısından kaynaklanan birçok avantaja sahiptir. Asya ve Avrupa geçiş yollarına sahip olması bölgeye stratejik bir önem katmıştır. Hazar ve Orta Asya kaynakları önemli ölçüde bu bölge üzerinden Dünyaya ulaşmaktadır. Bu da bölgenin stratejik değerini arttırmaktadır. Kafkasya, Hazar ve Orta Asya kaynaklarının ulaşımı için temel geçiş güzergahlarına sahiptir. Bölgede ayrıca kömür, demir, kurşun, bakır, çinko, manganez gibi madenlerin yanında enerji kaynaklarından olan petrol ve doğalgazın bulunması Kafkasya'yı çekici kılmaktadır. Bunun yanında komşu bölgeler ulaşımı ve bölgede etkinlik kurulması açısından tarih boyunca fetihlerin ve akımların geçişine şahitlik yapmıştır.

Kafkasya Asya, Avrupa ve Ortadoğu üzerinden Afrika kıtası ile Karadeniz, Hazar Denizi ve Basra Körfezi'ne giden yolların kavşağında bulunmaktadır. Onun için tarih boyunca Türk, Pers, Roma, Bizans, Arap, Timur, Rus ve ABD gibi büyük güçlerin

istilasına maruz kalmış, büyük güçlerin sürekli ilgi alanları içerisinde olmuş, genellikle bu güçlere tabi olmuştur (Yalçınkaya, 2006:3).

Kafkasya'yı ele alan tüm çalışmacılar bölgeyi kuzey ve güney olarak ikiye ayırarak değerlendirmektedir. Bu ayırım yapılırken bölgenin coğrafi yapısı göz önüne alınmıştır. Ancak bu ayırım coğrafi anlam kadar ayrıca siyasi olarak da bir anlam teşkil etmektedir. Ancak genel olarak Kafkasya bir bütünü teşkil eder. Coğrafi olarak kuzey ve güney arasında yaşam koşullarının farkından doğan bir ayırım yapılmaktadır. Coğrafi fark bölgelerin siyasi yaşamını da belirlemektedir. Büyük Kafkas dağlarının güneyini Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ülkeleri kapsamaktadır. Bu kısma "Güney Kafkasya", "Maverayi Kafkasya" veya "Trans-Kafkasya" denilmektedir. Hazar denizine dökülen Samur nehri, Kafkas dağları ve Karadeniz'e dökülen İngur nehrinin güneyinden, Hazar Denizi'nin doğudan, Karadeniz ve Azak Denizi'nin batıdan, Kuma nehri ile birçok uzun göllerin teşkil ettiği Maniç hattının kuzeyden çevirdiği bölgeye ise Kuzey Kafkasya denilmektedir. Bu iki kısım arasında Büyük Kafkas Dağları bulunmaktadır. Bu dağlarda sadece Derbend, Daryal, Mamison, Klukhor geçitleri sayesinde ulaşım sağlanabilmektedir.

Coğrafi konum itibari ile Kafkasya her yönden gelen kavimlerin uğrak yeri olmuştur. Bu kavimlerden bir kısmı gelip geçmiş, bir kısmı ise yerleşmiştir. Bölgede kalan ve Kafkasya'nın doğasına paralel, orijinal bir yerleşim tarzı gösteren kavimler birbirine karışmaksızın ayrı ayrı bölgeleri yurt edinmiştir (Yanar, 2002:23). Dolayısıyla bölgedeki kavimler önce doğal, daha sonra da siyasi olarak birbirlerinden izole edilmiş bir hale gelmişlerdir. Bu durum ise, bölge halklarının sorunlarının kendi aralarında çözülmesini engellediği gibi, bölge dışı güçlerin politikaları içinde istismara açık bir zemin teşkil etmiştir (Sünbül, 1990:18).

Bu birbirlerinden izole edilmiş topluluklar, SSCB döneminde birbirlerine yabancı sayılmazlardı. Çünkü Sovyetler Birliğinde yaşayan halk milliyetçilik duygusunu pek bilmezdi. Ama devletin kilit noktalarına ağırlıklı olarak Rus kökenliler gelirdi. Enternasyonalizm milli duyguları bastırmıştı. Belki de bu yüzden dolayı Sovyetler sonrası bağımsız olan Devletlerde milliyetçilik hızla canlandı. Kafkaslarda ve Türki Cumhuriyetlerdeki milliyetçiliğin nedenlerinden biri de budur (Çomak, 2007). Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığına kavuşan Kafkasya ülkeleri

ulusal çıkarlarını tanımlarken bir de ulusal kimlik geliştirme çabası içerisine girdiler. Etnik yapısından dolayı Gürcistan bunu daha belirgin bir şekilde yaşadı (Kasım, 2006:19-35).

Bağımsız Devletler Topluluğu sınırları içinde kalan ve güney sınırın; Aras Nehri'nin teşkil ettiği Kafkasya 450.000 km² karelik bir alanı kapsamaktadır. Bölgede bu gün üç bağımsız cumhuriyet, yedi özerk cumhuriyet ve üç tane özerk bölge bulunmaktadır. Güney Kafkasya bölgesi Azeri, Gürcü, Ermeniler tarafından paylaşılırken, Kuzey Kafkasya bir milletler mozaği manzarasını ihtiva etmektedir (Yanar, 2002:23). Azerbaycan Cumhuriyeti, Gürcistan Cumhuriyeti ve Ermenistan Cumhuriyeti bölgedeki bağımsız Cumhuriyetleri oluşturmaktadır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Abaza Özerk Cumhuriyeti, Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti, Dağıstan Özerk Cumhuriyeti, Acara Özerk Cumhuriyeti, Kabardina-Balkar Özerk Cumhuriyeti, Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti bölgedeki yedi özerk cumhuriyettir. Karabağ Özerk Bölgesi, Güney Osetya Özerk Bölgesi, Karaçay-Çerkez Özerk Bölgesi bölgedeki özerk bölgelerdir.

Kafkasya'nın giriş kapısı durumunda bulunan Kuzey Kafkasya, bölgenin kontrolünü sağlayabilecek asıl stratejik öneme haiz olan kritik arazi kesimidir. Kuzey Kafkasya'yı elinde bulunduran güç, Güney Kafkasya üzerinde kontrol sağlamak için büyük avantaj sağlar. Rusya'da zaten fiilen Kuzey Kafkasya'yı elinde bulundurmaya özen göstermektedir (Yanar, 2002:23).

Kafkasya coğrafyasına hakim olan dağlık yapı, tarih boyunca bölgenin siyasi yapısının şekillenmesinde çok önemli rol oynamıştır. Etnik yapı itibari ile Dünyanın en karmaşık bölgesi olan Kafkasya bu durumunu coğrafyasının geçit vermez dağlardan ve onların aralarında yer alan derin vadilerden oluşmasına borçludur. Arazinin dağlık olması sebebi ile tam bir egemenlik kurulamayan bu bölge, tarih boyunca, sürekli olarak doğudan batıya göç eden bir çok etnik grubun sığınma yeri olmuştur. Dağların ulaşımı engellemesi bu farklı etnik grupların karışmasına ve birbirleri üzerinde tahakküm kurarak zayıf unsurların asimile edilmesine engel olmuştur.

Kafkasya bölgesinde halen bir çok dil kullanılmaktadır. Bundan dolayı bölgeye “diller dağı” (Yalçınkaya, 2006:11) denilmektedir. Çünkü yüz ölçümü fazla olmayan bölgede dil zenginliği bulunmaktadır. Bu zenginlik içerisinde diller uzun ömürlü de

olmuşlardır. Kafkasların coğrafik şartlarından kaynaklanan ulaşım, iletişim güçlüğü kavimlerin kullanmış olduğu dilleri ve kültürleri etkilememiş ve varlığını devam ettirmesine sebep olmuştur.

Kafkasya ve Trans-Kafkasya bölgeleri 19.yy boyunca Türkiye, Rusya ve İran arasında, 20.yy da ise Doğu ile Batı arasında tampon rolünü üstlenmiştir. Bölge renkli etnik, dini ve toplumsal yapısı ile çeşitli medeniyetler ve halklar arasında bir köprü ve sınır olma özelliğine sahiptir (İşyar, 2004:68). Dünya haritası üzerinde stratejik önemi bulunan bölgeye hükmetmek isteyen güçler tarih boyunca karşımıza çıkmaktadır. Bunların başında Çarlık Rusya'sı ve Osmanlı İmparatorluğu gelmektedir. 19. ve 20.yy'da özellikle 1917'de Çarlık rejiminin yıkılması ve 1923 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ile Kafkasların bu devletlerle ilişkileri sona ermiştir. Komünist sistem süresince Kafkasya ile Türkiye arasında SSCB dağılıncaya kadar herhangi bir bağ kurulmamıştır.

Komünist rejimin çöküşünden sonra Doğu Avrupa ülkeleri eski Sovyetler Birliğini oluşturan Cumhuriyetler Rus-Sovyet İmparatorluğu tesirinden uzaklaşmaya başlamışlardır. 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile bölgede Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsız devletleri kurulmuştur. Rusya yakın çevre diye adlandırdığı eski Sovyet Cumhuriyetlerini kendi nüfus bölgelerinde olduğunu ileri sürerek, bu ülkelere dolaylı ve doğrudan müdahalelerde bulunarak varlığını devam ettirmek istemektedir (Örge ve Ersoy, 1995:160).

Eski Sovyetler Birliği tarafından oluşturulan entegrasyon coğrafyasının korunması için ilk adım, Rusya'nın girişimi ile Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) yaratılması olmuştur. Bu birlik eski siyasi-ideolojik ilkelere dayanarak faaliyet gösteriyorsa da, aktif post-Sovyet entegrasyon birliğinin yaşaması ve geliştirilmesi amacı ile, sosyal-ekonomik ilkelerin yeniden yapılanması için yollar aramaktadır (İslamiov ve Kengerli, 2003:32-33).

Rusya toprakları içerisinde kalan 21 özerk bölge ve Cumhuriyet, Rusya'nın baskısıyla bir araya gelerek Rusya Federasyonu'nu oluşturdu. Ardından bağımsız Cumhuriyetler ve Rusya Federasyonu yine Rusya'nın zorlamasıyla bir araya gelerek Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nu oluşturdu. Hızlı değişimin çabuk sindirilemeyeşi bütün Sovyet topraklarına istikrarsızlık getirmiştir. Bölgedeki etkinliğini kaybetmek

istemeyen Rusya, Bağımsız Devletler Topluluğu adında bir siyasi birlik ile bölgeyi tekrar kontrolüne almıştır. Ancak bu oluşumların tamamı sancılı ve sağlıklı gerçekleşmiştir. Bu birliğe katılmak istemeyen Gürcistan'da Abazha ayaklanmasını destekleyerek bölge devletlerine gözdağı vermiş ve eski menfaatlerinden vazgeçemeyeceğini göstermiştir. Gürcistan'ın Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye olması ve Ruble Bölgesine katılımı kabul ettiğini ifade etmesi ile bu ayaklanma son bulmuştur. Rusya böylece Gürcistan'da bir Rus üssü açmıştır (Yanar, 2002:54). Bağımsızlığını ilan eden Trans-Kafkasya'daki üç devlet (Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan) Rusya'nın kışkırtmaları sonucu savaşın kucağına düşmekten kendini kurtaramamıştır. İtildikleri savaş batağından sıyrılabilmek için de Rusya'nın beklentilere uygun olarak gene Rusya'nın güdümündeki BDT'ye girmek zorunda kalmışlardır. Ermenistan üç, Gürcistan dört Rus askeri üssünün topraklarında kurulmasına izin vermek zorunda bırakılmıştır. Fakat Kafkasya bölgesine köklü çözümler gelmemiştir.

Kafkasya devletleri arasında bölgesel entegrasyon süreçleri sadece bölge devletlerinin değil, tüm Dünya toplumunun da ilgisini çekmektedir. Dahili ihtilaflardan arınmış, Dünyaya entegre olmuş Kafkasya, Batı ile Doğuyu ve Güney ile Kuzeyi birleştiren, bölgede küresel entegrasyonu hızlandıran etkili köprü rolünü üstlenerek, küresel entegrasyon süreçlerine yardımcı olabilir (İslamioğlu ve Kengerli, 2003:34).

Soğuk Savaş sonunda hem parçalayıcı hem de entegre edici dinamikler uluslararası politikada etkili olmuştur. Kafkasya'da etnik ve dinsel temelli çatışmalar ve krizler daha başat bir şekilde ortaya çıkmış ve bölgesel işbirliği kanallarının açılması için öncelikle bölge devletlerinin bir birleriyle olan problemler ile içyapılarındaki sorunları aşmaları gerektiği gerçeği ortaya çıkmıştır. Kafkasya hem bölgesel güçlerin hem de bölge dışı bir süper güç olan ABD'nin ilgi ve çıkarlarının olduğu bir coğrafya olması nedeniyle karmaşık ilişkiler ve stratejiler burada uygulanmıştır.

Güçlü devletlerin nüfuz mücadelesinin bir sonucu olarak Kafkaslar, Dünyanın en az istikrarlı bölgelerinden biri haline getirilmiştir. İstikrarsızlık sebebi olarak şunlar belirtilebilir: Rusya'nın yakın çevre politikasına ilişkin belirsizlikler, Karabağ'daki henüz çözüme ulaştırılamamış Azerbaycan-Ermenistan çatışması, Çeçenistan işgali, hep bölgede etnik grupların bağımsızlık istemelerinden dolayı hassas bir durum

oluşturmaktadır. Birçok etnik ve ayrılıkçı grup arasındaki çatışmalar kolayca alevlenebilir durumdadır (Kodaloğlu, 1999:5). Bölgedeki sorunlar, süper güçlerin menfaatleri için her zaman kullanabileceği veya yönlendirebileceği sıkıntılardır. Kafkaslarda bu meseleler var olduğu sürece de güçlü devletler bu bölgelerde her zaman var olacaktır (Yüce, 2009).

Bölgede yoğun bir şekilde yaşanan çatışmalar ve SSCB sonrasında kurulan yeni bağımsız devletlerin tecrübesiz hareket etmesi önemli bir sorun olmuştur. Demokratikleşmenin oldukça düşük olduğu bölgede aktörlerin siyasete yapıcı bir şekilde katılımı oldukça düşük olmuştur (Laçiner ve Özertem, 2008:105).

Güney Kafkasya'daki en önemli sorun kümesini dondurulmuş çatışmalar oluşturmaktadır. Bunlar; Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarının yüzde 20'sini işgal altında tutması ile Gürcistan'daki Abhazya ve Güney Osetya sorunlarıdır. Soğuk Savaş sonrası Sovyetlerin dağılma süreciyle birlikte patlak veren çatışmalarda ateşkes ilan edilmiştir. Sürdürülen barış görüşmelerinde ise henüz çözüm sağlanamamıştır. Dolayısıyla, her üç sorun ne savaş, ne de barış aşamasındadır. Dondurulmuş bir şekilde varlıklarını sürdürmektedir. Söz konusu dondurulmuş çatışmaların varlığı pek çok soruna yol açmaktadır. Çatışmalar sonucunda etnik temizlik politikaları uygulanmış ve Güney Kafkasya nüfusunun yaklaşık yüzde 10'u mülteci durumuna düşmüştür (Ağacan, 2007a:196-197).

Çatışmaların varlığı bölge ekonomilerinin de gelişmesine engel olmaktadır. Aynı zamanda söz konusu cumhuriyetlerin egemenliklerinin pekişmesini önlemekte, demokratikleşme süreçlerini de felç etmektedir. Sonuçta, ekonomik kaynakları ve siyasi çabaları emen bu dondurulmuş çatışmalar, zayıf devletlerin oluşumuna katkıda bulunmakta, bölgede istikrar ve güvenliğin sağlanmasını önlemektedir. Bütün bunların yanı sıra, dondurulmuş çatışma bölgeleri aynı zamanda denetim dışı olarak durmaktadır. Bu haliyle, söz konusu bölgeler uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı, nükleer madde kaçakçılığı, yasa dışı para trafiği ve kara para aklama ve benzeri organize suçlar için ortam sağladığı gibi, terör örgütleri için de cazibe merkezi haline gelmektedir.

Soğuk Savaş dönemi sonrasında yeni bağımsızlığına kavuşan ülkeler ve bu ülkeleri etki sahasına almak isteyen bölgesel ve bölge dışı güçler arasındaki mücadele

Kafkasya'da güvenlik konusunda yeni parametreleri ortaya çıkarmıştır. Rusya'nın Yakın Çevre politikasıyla bölgede önceki hegemon konumuna dönme çabası ve buna karşın yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerin egemenliklerini pekiştirme yönünde politikaları Kafkasya'daki etnik çeşitlilikle birleşince hem Kuzey Kafkasya'da Rusya Federasyonu'nun, hem de Güney Kafkasya'da bağımsızlığına kavuşan ülkelerin toprak bütünlüğünü tehdit eden güvenlik sorunları ortaya çıkarmıştır. Çeçenistan'ın Rusya Federasyonu'ndan ayrılma talebiyle birlikte başlayan çatışmalar Rusya için ekonomik ve politik riskler getirirken, Rusya'nın Gürcistan ve Azerbaycan'ı kendi etki sahasına almaya yönelik politikası çerçevesinde bu ülkelerin iç ve dış sorunlarını kullanması iki yeni bağımsızlığına kavuşan ülkenin toprak bütünlüğünü tehdit eden güvenlik riskini doğurmuştur (Kasım, 2006:19-35).

Soğuk savaş döneminin kapanması ile başta ABD olmak üzere batılı güçler, Kafkasya ve Orta Asya'da SSCB'ye ait bölgelerde nüfus kurmaya başlamışlardır. Kafkasların kuzeyindeki Çeçenistan'da yaşayanlar ile güneyinde bulunan Azerbaycan'daki gelişmeler, Azeri-Ermeni anlaşmazlığının ulaştığı aşama ve Gürcistan iç politikasının Sovyetleri ilgilendiren boyutları birliği derinden etkilemekteydi (Yalçınkaya, 2006:34) Kafkas devletlerinin hukuki ve politik durumu, SSCB'den ayrılan diğer bölgelerden (Baltık, Merkezi Asya, Batı Slavyan Cumhuriyetleri) farklıdır. Kafkasya kendisinin politik-hukuki ve sosyal-ekonomik bütünlüğünü kaybetmiştir. Kuzey Kafkasya Rusya Federasyonu yönetimindedir. Siyasi bağımsızlığını kazanmış üç Kafkas cumhuriyetinden ikisi, eski efendisinin desteğine dayanan etnik azınlıklar tarafından yapılan etnik çatışmalarla içten yıpratılmağa zorlanmış olan Azerbaycan ve Gürcistan Batı yanlısı politika uygulamaktadır. Ermenistan ise, Rusya'nın uydusu olarak, Kafkasya'da onun politikasını uygulamaktadır (İslamiov ve Kengerli, 2003:34-35).

Bu aşamadan sonra kurulan BDT'nin önemi SSCB'den miras kalan her türlü değeri barındırdığından dolayı daha da artmaktadır. Rusya'da yaşanan sosyal ve iktisadi çözümlenin birliğe bağlı Cumhuriyetlerin kopmaya başlamasının ardından BDT, Rusya tarafından bölgedeki cumhuriyetleri tekrar kendi hükmüne almak için kullanılmıştır.

Bölgede kültürler, dinler ve ulusların karmaşık görünümü bölgenin istikrarsızlığının kaynağını oluşturmaktadır. Bölgede Soğuk Savaş sonrasında köklü değişimler

yaşanmıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlık ilanı ile birlikte gerek Ermenistan ile olan ilişkileri gerekse enerji konularında Rusya ile olan anlaşmazlıkları BDT ile olan ilişkilerine yansımıştır.

Kafkasya'da Soğuk Savaş dönemi sonundan itibaren meydana gelen gelişmelere bakıldığında bu bölgede güvenlik ikileminin başat olduğu ve yapının anarşik olduğu görülmektedir. Devletlerin aralarındaki ilişkilerde bir tarafın kazancının diğer tarafın mutlak kaybı olarak görülmesi, zamanla bloklaşmaların ortaya çıkması ve bunlara ek olarak devletlerin iç yapılarından kaynaklanan sorunlar Kafkasya'yı çatışma ve gerginlikler bölgesine dönüştürmüştür (Kasım, 2006:19-35).

Kafkasya bölgesinde barış ancak bir dış güç tarafından empoze edildiğinde, bölgedeki topluluklar uyum içerisinde yaşayabilmişlerdir. Yaklaşık son 200 yıldır, bu güç Rus İmparatorluğu ve peşinden de Sovyetler Birliği olmuştur. Şimdi ise Rusya Federasyonu'nun benzeri bir rol arayışı içerisinde olduğu iddia edilebilir (İşyar, 2004:69).

Kafkasya'da şimdiye ortaya çıkan tüm etnik ve toprak uyuşmazlıklarındaki temel ortak paydadan biri Rusya'nın uyuşmazlıkların artarak devam etmesi yönündeki üstü örtülü desteğidir (İşyar, 2004:82). Rusya devamlı olarak merkezi otoriteler karşısında azınlıkları desteklemiş dolayısıyla uyuşmazlıkların tırmanmasına yardımcı olmuştur. Bir zamanlar elinde bulundurduğu toprakları kaybetmekten endişelenen Rusya varlığını korumaya çalışmaktadır.

Soğuk Savaş dönemi sona ermeden önce bölgede 1988 yılında başlayan çatışmalar 1991 yılında Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla bölgesel ve uluslararası bir nitelik kazanmıştır. O bölgede bulunan hemen hemen bütün topluluklar etnik ve siyasi çatışmalar yaşamışlardır. Soğuk Savaş döneminden sonra bölgesel politikalar ve bunun sonucu olarak bölgesel güçlerin rollerini uluslararası politikada artmıştır (Kasım, 2007). Bu bölgede yaşanan çatışmaların ve bölgenin güvenliği ile ilgili problemlerin çözülememesinde, bölgenin zengin enerji kaynakları üzerinde etkisini kaybetmek istemeyen Rusya'nın bölgede oynadığı rol ve bölgedeki otoriter yönetimlerin varlığı önemli etkenlerdir.

Eski Sovyet Cumhuriyetlerinin demokratikleşmesine ilişkin 90'ların başındaki iyimser hava giderek yerini belirsizliğe bırakmıştır. Perestroyka süreciyle başlayan demokratikleşme yönündeki dinamizm zamanla kaybolmuştur. Muhafif siyasi partiler ve basın gibi demokrasinin gerektirdiği unsurları içeren, komünizmi ideolojik olarak reddeden fakat özü itibariyle otoriter Sovyet yönetim tarzından çok da farklı olmayan melez rejimler türemiştir. Söz konusu yarı otoriter rejimler, uzun vadeli siyasi ve sosyal istikrarın önündeki en önemli engellerdir. Demokratik unsurların dışlandığı ve düşük kurumsallaşma düzeyinin hakim olduğu bir ortamda yapılan özelleştirmeler ve serbest piyasa ekonomisine geçiş çalışmaları, çarpık bir ekonomik ve sosyal düzenin doğmasına yol açmıştır (Ağacan, 2007a:194).

Kafkasya'da önemli rol oynayan bölgesel güçlerden birisi de Türkiye'dir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgeye ilgisini yönelten Türkiye, Kafkasya'yı Orta Asya'yı da içine alan geniş bir coğrafyaya açılım kapısı olarak değerlendirmiş ve bölge enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında da oynayabileceği rolü dikkate alan stratejiler geliştirmiştir. Azerbaycan ile etnik, dil, kültür ve tarihi bağları olan Türkiye, bu ülke ile ilişkilerine özel bir önem verirken, Gürcistan ile de çok yakın ilişkiler kurmuş ve böylece Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesinde yer alan ülkeler arasında kurulan bağlar projeye hız kazandırmıştır. Özellikle Soğuk Savaş döneminin hemen sonrasında ABD yönetiminin de desteğiyle Türkiye bölgeye model ülke olarak sunulmuştur. Böylece Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'da etkinliği artmıştır. Soğuk Savaş döneminden sonra bölgesel politikaların ve bunun sonucu olarak bölgesel güçlerin rollerinin uluslararası politikada artması da Türkiye'nin dış politikasında yeni bölgesel açılımlara gidilmesine neden olmuştur. Bu çerçevede Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesine öncülük eden Türkiye, Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün canlandırılmasında da aktif bir rol oynamıştır (Kasım, 2006:19-35).

Genel olarak Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarında tarihi, kültürel bağlar ve ABD desteği gibi avantajlarına karşın iki önemli dezavantaja sahip olduğu da söylenebilir. Öncelikle Türkiye'de bölge ile ilgili iletişim eksikliği bulunmaktaydı. Bunun temel nedeni ise Sovyetler Birliği döneminde Türkiye'nin Kafkasya ile olan bağların hemen hemen kopmuş olmasıydı. Bununla beraber, Kafkasya'da bir anda bölgesel istikrarsızlık ve etnik çatışmalar ortaya çıkmıştır. Türkiye bölgesel etnik

temelli çatışmalar ve krizlere yönelik izlenecek politikalar konusunda yeterli tecrübe ve stratejiden yoksundu. Rusya bu noktada bölge ülkeleriyle ilgili bilgi birikimi ve Sovyetler Birliği döneminden gelen kadroları iyi tanınmasıyla diğer bölgesel güçlere göre avantajlıydı.

Kafkasya'nın stratejik öneminden bahsederken bu değer üzerinde söz sahibi olmak isteyen bölgesel ve bölge dışı güçler her zaman olmuştur. Bu güçler karşısında karmaşıklıklarla ve çatışmalarla yüzleşmek zorunda kalan Kafkas halkları olmuştur. Bu bağlamda Kafkas halklarını önce kuzey ve güney açıdan, daha sonrada tek tek ele almak daha sağlıklı olacaktır.

2.1. Soğuk Savaş Sonrası Kuzey Kafkasya'nın Siyasi Ve Tarihi Arka Planı

Kafkasları incelerken kuzey ve güney ayrımının yapıldığından bahsedilmiştir. Bu ayrımın her zaman coğrafi olduğu kadar siyasi bir anlamı da bulunmaktadır. Ancak unutulmamalıdır ki, her ne kadar bu ayrım yapılsa da Kafkas halkları bu ayrım gibi birbirinden ayrı değillerdir. Halklar iç içe geçmiş durumdadırlar.

Kuzey Kafkaslar da Çeçenistan dışındaki diğer cumhuriyetlerin Rusya Federasyonu'na karşı ciddi bir muhalefeti bulunmamaktadır. Gerek SSCB'nin dağılması aşamasında gerekse de Rusya Federasyonu'na bağlılık konusunda bir tereddüt göstermedikleri görülmektedir. Kuzey Kafkasya'da genel manada Rusya hakimiyeti hissedilmektedir. Zaman zaman halklar buna karşı çıkılmaya çalışsa da gene de Rusya'nın güdümünde kalmışlardır. Bu halklar yaşadıkları haksızlıkları dile getirip, yaşadıkları acıları diğer nesillere aktararak, milli kimliğin temelini oluşturan değerleri her zaman korumuşlardır (Yalçınkaya, 2006:54).

Kafkasların yapısı itibari ile çok fazla etnik grubun bulunduğu ifade edilmiştir. Ancak bu etnik grup fazla olmasına rağmen hiçbir topluluk kalabalık değildir. Gerek coğrafi yapı gerekse de Rusya'nın izlediği politika bu sonucu doğurmuştur. Kalabalıklaşan ve birleşme ihtimali olan her grup Rusya tarafından asimile edilmiş ve yeni bir kültür yaratılmıştır.

Bu bölgede yaşayan birçok etnik ve özerk gruplar Soğuk Savaş sonrasında, hiçbir idari, kültürel, tarihi bir gerekçesi olmayıp, burada yaşayan halkları her fırsatta bölmek, birbirleri ile çatıştırarak kontrol etmek, dil ve kültür bakımından Ruslaştırmak

gibi temel emperyalist hedeflerle karşı karşıya kalmışlardır (Yalçinkaya, 2006:58). Soğuk savaş ardından Rusya her zaman bu bölgedeki halklara hükmetmek istemiştir.

BDT'nin kuruluşundan önce Rusya hemen hemen tüm Kafkas halkları ile yakından ilgilenmiş ve onlara yakın olmaya çalışmıştır. BDT'nin kurulması ile bölgeyi kendine daha da bağlamıştır. Böyle olunca ekonomik kriz, savaş ve iç çatışmalar Kafkasya'nın soğuk savaştan sonraki kaderi olmuştur.

Tarihsel rekabetin çok güçlü olduğu bu bölgede, sorunların ve krizlerin atlatılması elbette ki hiç kolay olmayacaktır. Çünkü bölgedeki problemlerin temelinde Kafkasya'nın etnik ve demografik karmaşıklığı yatmaktadır. Ayrıca etnik yapıyla bağlantılı olarak, farklı etnik grupların bir ulusal sınır içerisinde birleştirilmesi ya da bir halkın veya bir etnik grubun birbirinden ayrılması karmaşıklığın devam etmesine neden olmaktadır (Yanar, 2002:172-173). Bugün Kafkasya'da yaşanan problemlerin altında Sovyet mirasının ekonomik olarak sancı yaratması da yatmaktadır. Bu ekonomik külfetin altında, Rusya tarafından manipüle edilen liderlerin başta olması, Kafkasya'nın yaşadığı krizlerden kurtulmasını zorlaştırmaktadır.

Klasik böl-yönet taktiğinin alışılmış bir uygulaması olarak, bazı devletler, bölgede Kafkas halkları arasında anlaşmazlık yaratmak amacıyla tarafları karşı karşıya getirecek yöndeki faaliyetlerini aralıksız sürdürmektedir. Yalnız bölgenin Dünyada kilit bir konumda olduğu ve pek çok ülkenin ilgisini çektiği de açıktır. Kafkasya'da bugün sadece Kafkas halkları yaşamamaktadır. Bölgenin zaten çok zengin olan etnik yapısı Rusya'nın demografik müdahaleleri ile daha da zenginleştirilmiştir (Saraç, 2007).

Bu Özerk Cumhuriyetlerin birçoğunda Rus nüfusu halen önemli bir yer tutmaktadır. 1993 yılı istatistiklerine göre Kuzey Kafkasya, Rusya toprakları içindeki en düşük gelir düzeyine sahip bölgedir. Bölgenin ülke gelirinden aldığı pay % 8'dir. Çeçenistan, Dağıstan ve İnguşetya sadece Kuzey Kafkasya'da değil, aynı zamanda tüm Rusya genelinde en fakir bölgelerdir. Bu durum Kuzey Kafkasya'nın istikrarı açısından potansiyel bir sorun teşkil etmektedir (Saraç, 2007).

Batılı ülkeler Kuzey Kafkasya konusunda Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tereddüde mahal vermeyecek şekilde savunmakta, hem Abhazya hem de Güney Osetya

sorunlarının toprak bütünlüğü çerçevesinde çözümlenmesini desteklemektedirler. Ne var ki, Batılı ülke ve kurumlar bu sorunların arkasında Moskova'nın olduğunu göz önünde tutarak, Rusya ile ilişkilerini germemek için atılması gereken adımlar konusunda başından beri çekingen bir tutum izlemektedir. Özellikle, Gürcistan yönetiminin her iki bölgedeki Rus barış gücü yerine uluslararası barış gücü yerleştirilmesi yönündeki çabalarına destek verilmemesi bunu açıkça göstermektedir. Son dönemlerde, Avrupa ülkelerinin Güney Osetya'daki barış gücünde yer alması gerektiğine ilişkin açıklamalarda artış gözlenmekle birlikte, henüz her hangi bir somut adım atılmamıştır. Batılı ülke ve kurumlar söz konusu sorunların çözümü için Moskova'yı ikna etmeye çalışmakta, bu konuyu AB-Rusya, NATO-Rusya zirvelerinde gündeme getirmektedir. Bununla birlikte, Tiflis meselenin yeterince güçlü bir biçimde gündeme getirildiği kuşkuludur (Ağacan, 2007a:198).

Soğuk savaş sonrasında ki dönemde Kuzey Kafkasya'nın yaşamış olduğu tarihi ve siyasi arka plan etnik grupların tek tek ele alınması ile açıklanmaya çalışılacaktır. Sayıları çok fazla olan bu etnik gruplardan Çeçen, İnguş, Abhazya ve Osetya Özerk Cumhuriyetleri örnek olarak verilecektir.

2.1.1.Çeçenistan Özerk Cumhuriyeti

Çeçenistan, Rusya Federasyonu'nun güney batı kesiminde Büyük Kafkas Dağları'nın kuzeyinde yer alan özerk bir cumhuriyettir. Çeçenistan'ın güneyini geçit vermeyen Büyük Kafkas Dağları kapsamaktadır. Ülkenin kuzeyini ise Nogay bozkırları oluşturmaktadır (Yalçınkaya, 2006:80).

Çeçenistan'ın ekonomisi genel olarak petrole dayanmaktadır. Kalitesi yüksek olan petrolün yanında doğalgaz, kireçtaşı, alçıtaşı, kükürt gibi önemli madenler çıkmaktadır.

Çeçenler Kafkas bölgesinin yerlileridir. Önceleri Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde yaşamaktaydılar. Çarlık Rusya'sının istilasından sonra vatanlarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Çeçenler, 19.yy.dan beri sürekli bağımsızlık mücadelesi vermişler, Rus emperyalizmine karşı önemli direnişlerde bulunmuşlardır. Özellikle 1856 ve 1859 yılları arasındaki Rusya'ya karşı direnişleri döneme damgasını

vurmuştur. Buna rağmen bu direniş Şeyh Şamil'in Rusya'ya esir düşmesi ile son bulmuştur.

Çeçenistan'ın bağımsızlık mücadelesi her zaman devam etmiştir. Çeçen bürokratik sınıfının Dudayev öncülüğündeki kesimi Çeçenistan'ın kendi ayakları üzerinde duracak güce ulaştığına inananlar arasındaydı. Bu kesim, petrol boru hatlarının kesişim merkezinde bulunan ve azımsanmayacak bir petrol zenginliğine sahip olan ülkede ekonomik ve siyasal egemenliği Rus bürokrasisiyle daha fazla paylaşmak istemiyordu. Krizalit dönemini tamamlayıp kozasını parçalayan eski bürokrat, yeni kapitalist sınıf, böylece kendi bağımsız devletini kurmak üzere faaliyete geçmiştir (Meriç, 2006).

Rusya'da 1917 yılındaki Bolşevik devrimine cephe almışlar ve özerk bir yönetim hakkı kazanmışlardır. Ancak 1944 yılında Nazilerle işbirliği yaptıkları gerekçesiyle Rusya tarafından Çeçen halkı Kazakistan ve Sibiry'a südürülerek özerk cumhuriyetleri lağvedilmiştir. Sürgünde iken soykırıma uğrayan halk yaşam koşullarına ayak uyduramayarak hayatlarını da kaybetmişlerdir. Stalin döneminde yurtlarına dönmelerine izin verilen halk Özerk Çeçen-İnguş Cumhuriyeti'ni yeniden kurmuştur. SSCB'nin dağılma aşamasında Çeçenler bağımsızlığını ilan edince İnguşlar da 1992'de, Çeçenlerden ayrılarak Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyet kurmuşlardır (Yalçınkaya, 2006:81).

Sovyetler Birliği'nin dağılma aşamasında Kızılordu'da havacı bir general olan Çeçen asıllı Cehar Dudayev, Moskova'nın Baltıklardaki isyan eden halka ateş açma emrine karşı gelerek kendisine bağlı birliklerle Estonya'dan Çeçenistan'a gelerek Çeçenistan'ın bağımsızlığını ilan etmiştir (Yalçınkaya, 2006:82).

1991 Ağustosuna gelindiğinde Gorbaçov'a yönelik bir darbe girişiminde bulunmuş ve darbenin püskürtülmesinde oynadığı rolle kahramanlaşan Yeltsin gücünü iyice arttırmıştır. Bu sırada ondan destek gören Dudayev de güçlenmiştir. Çeçenistan için çalkantılı geçen birkaç hafta sonra, Eylül başında toplanan Kongrede Dudayev, Çeçen-İnguş Parlamentosunun azledildiğini ve Kongrenin ülke yönetimini eline aldığını duyurmuştur (Meriç, 2006). Bunu, Rusya Federasyonu'yla Dudayev arasında karşılıklı restleşmelerle, tehditlerle dolu bir süreç izlemiştir. Fakat Rusya'nın tüm tehditlerine rağmen, yapılan seçimlerde Dudayev, Çeçenistan Devlet Başkanlığı'nı kazanmış ve Çeçenistan'ın Rusya Federasyonu'ndan ayrıldığını ilan etmiştir. Kısa bir süre önce

Çeçenlerden de aldığı destekle Rusya Federasyonu Devlet Başkanı seçilen Yeltsin önce olağanüstü hal ve askeri birlik gönderme kararı aldıysa da bu kararı uygulamaya koyamamış ve Rusya Federasyonu sorunu görüşmelerle çözme yolunu seçmek zorunda kalmıştır. Bunu izleyen yıllarda pek çok görüşme yapıldıysa da, Rusya'nın Çeçenistan'ın bağımsızlığını tanımama konusundaki ısrarlı tutumundan dolayı herhangi bir anlaşmaya varılamamıştır.

Sovyetler Birliği'nin yaşama şansının kalmadığı anlayan diğer özerk cumhuriyetler, aslında bağımsızlık taraftarları olmadıkları halde, kendi iktidarlarını korumak için bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Sonuç olarak SSCB'nin dağılma sürecinde Çeçenistan'ın bağımsızlık ilanı bir nevi katalizör görevi görmüştür denilebilir. Bu bakımdan Rusya Çeçenistan'a saldırısının gerekçesini bu sebebe dayandırmaktadır (Yanar, 2002:189).

Rusya, Çeçenistan üzerinde tam hakimiyet kurmaya, böylece ülkesinin karşı karşıya kaldığı yeniden dağılma tehlikesini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Çünkü Çeçenler karşısında yenilgiye uğrayan Rusya bağımsızlıklarını tanımak zorunda kalmıştır. Bu sonuç Çeçenistan gibi diğer Kafkas bölgelerine yansıdığına Rusya topraklarının önemli bir bölümünü kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır. Bu durum Rusya'nın yeniden dağılması ve daha kuzeye çekilmesi anlamına gelmektedir. Daha kuzeye çekilirse Rusya Hazar Havzasından uzaklaşarak önemli enerji ve ekonomik gücü kaybedecektir. Aynı zamanda Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan üzerinde de etkileri oldukça zayıflayacaktır.

Bu sebeple her ne pahasına olursa olsun Çeçenistan'da tam galibiyet alması gereken Rusya insan haklarını açıkça ihlal ederek Çeçenlere karşı kendi tezgâhladığı savaşı başlatmış oldu (Efegil, 2000:187).

Rus emperyalizminin bölme ve içerden çökertme oyunlarına karşı cesaretle savaşan Çeçenler ülkelerinde bulunan tüm Rusları sınır dışına çıkartarak ülkelerinde yeni bir nüfus dengesi kurmaya çalışmışlardır. Buna karşılık Ruslar ise Çeçenlere her türlü saldırıda bulunmuşlardır. Kitle imhalardan sonra kitlesel sürgünlere başlanmış ve Çeçenlerin bir kolu olan İnguşlar bölünerek onlara ayrı bir özerk bölge olma statüsü verilmiştir (Yanar, 2002:186-187).

1994 yılında ise Rusya Çeçenistan'a tekrar saldırarak Çeçenistan'ın bağımsızlığına büyük bir darbe vurmuştur. Yapılan saldırı sonucu binlerce Çeçen vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Hayatını kaybedenler arasında Cehar Dudeyev'de bulunmaktadır. Yapılan anlaşmalar sonucunda Çeçenistan'a bağımsızlık hakkı tanınmıştır.

Mayıs 1996'da saldırılara hız veren Çeçenler 8 Ağustos 1996'da Grozny'deki pek çok hükümet binasını kontrollerine almışlar ve birkaç gün içinde Rus kuvvetleri çevrelenmiş ve Grozny'deki kontrol noktaları Çeçenlerin eline geçmiştir. 22 Ağustos 1996 tarihli ateşkes anlaşmasıyla çatışmaların ilk bölümü sona ermiştir. Çeçenistan'ın bağımsızlığı konusundaki tartışmalar ileriki bir tarihe ertelenerek, Çeçenistan'a beş yıllık bir özerklik verilmiştir. 1997 de Aslan Maşadov Devlet Başkanı seçilmiştir. Ancak uluslararası platformda Çeçenistan Rusya'ya bağlıydı. 12 Mayıs 1997 tarihindeki anlaşma ile de Rusya ve Çeçenistan'ın aralarındaki sorunları silahlı kuvvet kullanmadan çözmesi kararlaştırılmıştır (Kasım, 2006:19-35).

Boris Yeltsin ile Aslan Mashadov arasında 12 Mayıs 1997'de imzalanan "Rusya Federasyonu ile Çeçen İçkeriya Cumhuriyeti arasında Barış ve Karşılıklı İlişkilere Dair Antlaşma"; 12 Temmuz 1997 tarihli "Gümrük Alanında Karşılıklı İşbirliği Anlaşması"; Rusya Federasyonu, Çeçen İçkeriya Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti arasında imzalanan "Bakü-Caharkele-Novorosisk Petrol Boru Hattının İşletilmesine İlişkin Uluslararası Anlaşma" ve Rusya Federasyonu ile Çeçen İçkeriya Cumhuriyeti arasında imzalanan "Ekonomik İşbirliği Antlaşması" gibi anlaşmalar, uluslararası hukuk açısından değerlendirildiğinde, açıkça ilan edilmese de Rusya Federasyonu'nun bu antlaşmalarla Çarlık döneminden bu yana sömürge durumundaki Çeçen İçkeriya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıdığıın göstergesidir.

Yapılan anlaşmalar aslında çok fazla uzun ömürlü olmamıştır. Moskova ve diğer önemli kentlerde yapılan patlamalardan Çeçen halkı sorumlu tutulmuştur. 1999 yılında Vladimir Putin Devlet Başkanlığına gelince Çeçenistan'a saldırılar yeniden başlamış ve Çeçen şehirlerine önemli zararlar verilmiştir. Bu saldırılar sonucunda Rusya askeri olarak önemli masraflar harcamıştır. Rusya buna rağmen bugün bile tam manası ile Çeçenistan bölgesine hakim olamamıştır (Yalçınkaya, 2006:84).

Ancak, Ruslarla yapılan anlaşmanın değeri, üzerinde yazılı olduğu kağıdın değeri kadar olmuştur. Rus yönetimi tarafı olduğu anlaşmalardan doğan yükümlülüklerinin

hiç birini yerine getirmemiş, savaşın getirdiği kayıpların giderilmesine dair verdiği taahhütlere uymamış, petrol boru hattı geçiş ücretini dahi ödememiştir. 1999 yılı Ağustos ayında Rus birliklerinin komşu Dağıstan Cumhuriyeti'nde iki köye başlattığı saldırının akabinde, o sırada resmi bir sıfatı bulunmayan Şamil Basayev'in bu olaya verdiği karşılığı ileri sürerek ve Rusya Gizli Servisi (FSB) tarafından organize edildiği sonradan kesin olarak kanıtlanmış olan Volgograd ve Dağıstan'daki bazı apartmanların havaya uçurulması olaylarını da bahane ederek 2 Ekim 1999 günü bir kez daha Çeçenistan'a saldırmıştır.

1994 yılından beri devam eden Rus-Çeçen savaşını Rusya'nın kaybetmesi hem uluslararası alanda Rusya'nın gücünü ve güvenilirliğini zayıflatmış, hem de Rusya'nın Azerbaycan ve Gürcistan üzerindeki etkisini zayıflatmıştır. Bu bakımdan Rusya kendi sınırları içerisinde yer alan Kafkas topraklarını sürekli olarak hakimiyeti altında tutmak istemektedir. Bu sebeple Rusya bağımsızlık peşinde koşan Çeçenistan'a Vladimir Putin'in başa geçmesi ile ikinci kez saldırmış, ayrılıkçı ve direnişçi güçleri yok ederek bölgede kendine bağlı bir kukla rejim kurma peşine düşmüştür (Tavkul, 1999:251).

İkinci Rus-Çeçen Savaşı'nın başlangıcından sonra meydana gelen 11 Eylül saldırısı ile ABD öncülüğünde yükseltelen terör karşıtı kampanyadan Putin de mümkün olduğunca yararlanmıştır. Çeçenistan'daki bağımsızlık savaşını bir terör olayı olarak tanıtmaya çalışan Putin, Çeçenistan'ı basına kapalı bölge ilan ederek işlediği savaş suçlarını bu şekilde örteceğini düşünmüştür.

Çeçen Savaşı'nda Rusya Federasyonu'nun uyguladığı diğer bir taktik de, Çeçenleri birbirine kırdırmak, yarattığı vahşetin sorumluluğunu güya kendi aralarında savaşan Çeçen grupların üzerine yıkmak olmuştur. Fakat bölgede yaklaşık 450 yıldan bu yana uygulanan akıldışı vahşet ve zulme rağmen, Çeçenistan'da sömürgeciliğe karşı verilen savaş aralıksız devam etmektedir. Dünya medyasının Çeçenistan'da yaşananları görmezlikten gelmesi, Rusya'nın özgür basını engellemesi ve paralı askerlerini Çeçenistan'ın yöneticileri gibi göstermesi, Çeçenistan'ın seçilmiş meşru Devlet Başkanlarını art arda katletmesi de bu sonucu değiştirememektedir.

Genel anlamda Rusya'nın Çeçenistan bölgesinde savaşı bitirmek istemediği görülmektedir. Bu çatışma ve kaos ortamında Rusya istediği gibi hareket etme imkanı bulmuştur. Güven ortamından yoksun olan bu bölgede Rusya insan hakları ihlalleri de

yapmıştır. Bu çatışma ve kaos ortamının devam etmesi Rusya içerisinde ve dışarısında aslında bu ortamdan memnun olanların çoğunlukta olmasından kaynaklanmaktadır.

Savaş öncesi 1 milyon nüfusa sahip Çeçenistan'da 1994'ten beri 250 bin kişi hayatını kaybetmiş, 80 bin kişi illegal tecrit kamplarında tutulmuş ve 12 bin kişi kaybolmuştur. İkinci savaşın başladığı Eylül 1999'dan beri ise 130 bin kişi hayatını kaybetmiş, 16 bin kişi illegal tecrit kamplarında tutulmuş ve 10 bin kişi kaybolmuştur. Görüldüğü gibi ikinci savaş, birinci savaşa göre daha kanlı geçmiştir ve son yıllarda Çeçen halkının yaklaşık üçte biri sistemli bir şekilde yok edilmiştir. Çeçenistan Savaşı'nın seyri, Çeçen hareketinin insan, silah, yiyecek, barınma ve para kaynaklarında orta ve uzun dönemde sıkıntı çekip çekmediğine bağlı olmuştur. Savaşın hangi sınırlar içinde sürdürüleceği, Gürcistan, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya halklarından destek almadıkları da önemlidir. Putin yönetiminin de Çeçenistan savaşını, savaşabilir yaştaki Çeçen erkeklerinin büyük bir kısmını yok edene kadar sürdürmek istediğini ortaya çıkarmıştır. Çeçen halkının ve genç nüfusun toplam nüfusa oranının azaldığı yeni bir Çeçenistan yaratmaya çalışan Moskova, gelecekte Çeçen sorununu yaşamamayı garanti altına almak çabası içindedir (Kanbolat, 2004a).

Çeçenistan'daki savaşın devam ettirilmesi, Putin rejimi için iki açıdan vazgeçilmez olmuştur. İlk olarak, bu savaş baskıcı bir devlet aygıtı kurmak için Putin'in eline bahane sunmaktadır. Onun yönetimi terörizm tehdidini, kanunların, düzen ve güvenliğin korunmasında kendi pozisyonu meşrulaştırmak için kullanmıştır. Putin'in Devlet Başkanlığına gelişinden beri, güvenlik ve istihbarat servislerinin güçleri geniş bir surette artmıştır. İkincisi, Putin'in Çeçen terörizmine karşı savaşta aldığı önlemler, Rus yönetici elitin bölgede ki oyunlarda arzularını savunmayı amaç edinmektedir. Onlara göre Çeçenistan'ın kaybedilmesi, Kuzey Kafkasya'daki Rus nüfuzunu kati olarak zayıflatacaktır (Sütalan, 2004).

Çeçenistan, Rusya'nın yumuşak boğazıdır. Bu bölgede gelişen olaylar Rusya'nın eski emperyal niyetlerine geri dönme noktasındaki çabasının bir boyutudur (Yanar, 2002:186-191). Dolayısıyla Çeçenistan'da gelişen olayları sadece bölgesel bir olay olarak ele almamak gerekmektedir.

Ruslar için savaşların ve iç-dış düşmanların birleştirici rol oynadığı görülmektedir. ABD'nin George Bush'un son döneminde yaptığı korku üzerine iktidar inşa etme

politikasını aslında Ruslar uzun zamandır uygulamaktadırlar. Çünkü bu şekilde insanları bir arada tutabilmektedirler. Çeçen meselesi, savaşlar ve terör tehdidi de Rusya için birleştirici etki olarak mevcut durumda kullanılmaktadır. Böylece, toplum ortak düşman karşısında devlet etrafında kenetlenmektedir. Bu noktadan bakınca Rusya açısından Çeçen savaşı amacına ulaşmıştır. Rus birliklerinin orada aldığı sonuç, ikinci derece önem taşımaktadır (Çomak, 2007).

Rusya Çeçenistan'a karşı yürüttüğü savaşı uluslararası terörizmle mücadele çerçevesinde tanımladığını dile getirmektedir. Rusya aynı zamanda Çeçenlerin yapmış oldukları direnişi terör faaliyeti olarak uluslararası arenaya yansıtmıştır ve bunun sonucu olarak Çeçenlerin El Kaide terör örgütü ile bağlantısının olduğunu belirtmiştir. Ayrıca ABD, Rusya'nın Çeçen direnişçilerin El Kaide ile bağlantısı olduğu şeklindeki iddialarına paralel davranarak, bu ülkenin Çeçenistan'a karşı yürüttüğü savaşa karşı eleştirilerini azaltmıştır. ABD'nin bu konuda eleştirisi, Rusya'nın insan haklarına saygılı davranması ifadelerinin tekrarlanmasından öteye gidememiştir (Özkan, 2005:138-162).

Rusya, Afganistan'daki terör grupları ile Çeçenler'i ilişkilendirerek Batı kamuoyundan Çeçenistan'da yürüttüğü savaşta destek beklemiştir. Gürcistan'ı da Çeçen teröristlere yardım ettiği için suçlayan Rusya, bu ülkeye de müdahale etmenin yollarını aramıştır (Kasım, 2006:19-35). Rusya açısından Çeçenistan sorunu çözülememiş ve Sovyetler Birliğinden sonra Rusların, Çeçenistan'a saldırılarıyla çatışmalar her zaman sıcak kalmıştır. Terörizm ile mücadele gerekçesiyle Çeçenistan'a giren Rus ordusu, kısa sürede büyük ilerleme kaydetmiş ancak kullandığı ağır silahlar ve sivillere yönelik saldırılarıyla pek çok sivilin ölmesine ve binlerce insanın mülteci durumuna düşmesine neden olmuştur. Rusya'nın Çeçenistan'a saldırısı Kafkaslarda istikrar konusunda ciddi kaygılara neden olmuş, özellikle Gürcistan'ın da Rusya tarafından çatışmaların içerisine çekilmeye çalışıldığı şüphesi uyanmıştır. Çeçenistan tüm Kafkasya'da güvenlik konusunda endişelere neden olurken bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri de etkilemiştir (Kasım, 2006:19-35).

2.1.2.İnguş (İnguşya- İnguşetya) Özerk Cumhuriyeti

İnguş Özerk Cumhuriyeti Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyettir. İnguşistan Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu'nda Sovyet

dönemi idari düzen ve sınırların geçerli olmadığı tek ülkedir (Yalçınkaya, 2006:74). Sovyet döneminde ise Çeçen-İnguş Özerk yönetiminin bir parçası olmuştur.

Çeçenlerle aynı kökten gelen ve birlikte hareket eden İnguşlar, 1810'da kendi istekleriyle, bölgeyi istila etmiş olan Rusların tabiiyetine geçtiler ve imzaladıkları anlaşmayla, savaş sırasında onların yanında yer almayı kabul etmişlerdir. Ruslar, İnguşlar'ın dağlık bölgelerden düzlüklere inmelerine izin vererek, kendilerine karşı savaşmalarını önleyen bir politika izlemişlerdir. Böylece, o döneme kadar Çeçenler ile aynı kaderi paylaşan ve ortak kökten gelen İnguşlar onlardan kopmuşlardır. Bu gelişmeden sonra Ruslar, İnguşları ayrı bir halk olarak ilan etmiştir.

Sovyetler Birliği'nin yıkılması ve Çeçenlerin bağımsızlık mücadelesine girmesinden sonra, Çeçenistan'ın batı bölümünde yaşayan İnguşlar, Çeçenlerden ayrılarak 1992 yılında Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyeti olarak kurulmuştur (Yalçınkaya, 2006:74).

İnguşlar, Rus istilası sırasında Rusya'ya karşı mücadele etmişlerdir. Sovyetlerin dağılması aşamasında ise önce Çeçenlerle birlikte hareket etmişlerdir. Ancak daha sonra bu durumu onaylamadıkları için Çeçenistan'dan ayrılmışlardır. Bu ayrılmanın sebebi şüphesiz ki Rusya'nın müdahalesi ile olmuştur. Bu Rus propagandası sonucu İnguşya Rusya'ya bağlanmıştır.

Putin iktidara gelince önce Dağıstan'ı kuşatmış ve hemen arkasından Çeçenistan'a saldırmıştır. Bu saldırılarla beraber Moskova'da da Kafkaslar konusunda insan avı başlamıştır (Yalçınkaya, 2006:76). Rusya ağır bir şekilde Çeçenistan'a saldırınca Çeçenistan'dan kaçmak isteyen binlerce sivil vatandaş İnguşistan sınırına yığılmıştır. Bu göçler esnasında bir çok Çeçen hayatını kaybetmiştir.

İnguşya, Çeçenlerle olan yakınlıkları ve tarihi beraberliklerinin yanı sıra komşu olmaları ve ulaşım açısından da önemli bir bölgede bulunmaları açısından Rus-Çeçen savaşından en çok etkilenen ülke olmuştur. Bu yakınlıklarından dolayı Çeçenleri desteklemişlerdir. Hatta Çeçen saldırısında birçok İnguş askeri ve polisi Ruslarla çatışmışlardır.

Bu tarz idare biçimi artık Rusya için bilindik bir sonuç doğurmuştur. Her zaman Kafkas bölgesinde çatışmaların olmasından istifade eden Rusya bölgede hakimiyet

kurma açısından bu yönetim biçimini seçmiştir. Birçok özerk bölgede kukla rejimler yerleştirilmeye çalışılmıştır.

Rusya İnguşetya'da geniş çaplı askeri bir çalışma başlatmıştır. Putin bölgeye yapmış olduğu ziyaretlerden sonra bölgede Rus asker sayısının artırılmasına karar vermiştir. Çünkü Rusya'ya göre çözüm askeri operasyondur. Ancak bu, her zaman Rusya'nın bahanesi olmuştur. Çünkü saldırıyı yapan İnguşistan'ın Rusya ile çatışacak durumda olmaması bilinen bir gerçektir. Rusya aynı zamanda bu saldırıdan İnguşlarla yakın geçmişli olan Çeçenistan'ı da sorumlu tutmuştur. Aslında Putin Rusya'sının yapmak istediği şey, yapacağı saldırılar için kendilerine meşru bir zemin hazırlamaktır.

Rusya taraftarı İnguş yöneticilerinin uygulama ve politikalarının halkın büyük bir bölümü tarafından tasvip edilmemesi ülkenin jeopolitik durumu, ekonomik ve sosyal sorunlar nedeniyle yasadışı örgütlenmeler kolayca oluşmaya başlamıştır (Yalçinkaya, 2006:76). Rusya'nın da bu ortamdan beslendiği bir gerçektir.

İnguşların Çeçenler ile yakın geçmişinden ve beraberliklerinden kaynaklanan sebeplerden ötürü, İnguşların istikrarı ve güvenliği için öncelikle Çeçenistan'ın istikrarı ve güvenliği gerekmektedir.

2.1.3. Abhazya Özerk Cumhuriyeti

Abhazlar, 12. yüzyıldan daha gerilere uzanan köklü bir devlet geleneğine sahip Kafkasya'nın en eski yerli halklarından. Abhaz Krallığı 7. yüzyılda ortaya çıkmıştır ve iki yüzyıl boyunca Karadeniz bölgesinin en güçlü devletlerinden biri olmuştur.

Abhazya, Gürcistan'a bağlı bir Özerk Cumhuriyettir. Sovyetlerin dağılmasından itibaren bağımsızlığını devam ettirmiş bir ülkedir. Abhazya Özerk Cumhuriyeti daha SSCB dağılmadan bağımsızlığını ilan etmiştir. Sovyetler döneminde Karadeniz kıyısında Gürcistan'a bağlı özerk bir cumhuriyet olan Abhazya, Birliğin dağılmasının ardından 23 Temmuz 1992 tarihinde fiilen Gürcistan'dan bağımsızlığını ilan etmiştir (Kanbolat, 2008:53).

Abhazya Özerk Cumhuriyeti'nin Sovyetlerin dağılması aşamasında Gürcistan'dan ayrılıp bağımsızlığını ilan etmesi ile Gürcistan bölgede olağan üstü hal ilan etmiştir. 14 Ağustos 1992 tarihinde Gürcü kuvvetlerinin Abhazya'nın başkenti Sohum'a girmesi

ve buna Abhaz kuvvetlerinin cevap vermesiyle patlak veren Gürcistan-Abhazya ihtilafı topyekûn savaşa dönüşmüştür. Bu savaş bir yıldan fazla sürmüş ve 30 Eylül 1993'de Gürcü kuvvetleriyle birlikte büyük ölçüde Gürcü nüfusunun da Abhazya'yı terk etmesiyle sonuçlanmıştır (Kanbolat, 2008:53).

Abhazya içerisinde nüfus olarak önemli yer tutan Gürcülerin Abhazya'yı terk etmeye başlaması ile bu iki bölge arasında çatışmalar başlamıştır. Abhazya ve Gürcistan'ın ilişkileri daha fazla çatışmaya hazır hale gelmiştir. SSCB'nin iyice yaklaşan çöküşü ve keza Gürcistan'ın toplumsal-politik yaşamında şovenist ve üniter eğilimlerin artması Abhazlar için Abhazya'nın devlet egemenliğinin anayasal-hukuksal garantisi problemini özellikle güncel hale getirmiştir. Rusya bu duruma seyirci kalmamıştır. Rusya bu konuda Abhazya'yı desteklemiş ve savaşın giderek büyümesine sebep olmuştur. Bu konuda Rusya aynı zamanda sorunun çözümü için Birleşmiş Milletlere de başvurmuştur. Ancak BM'in bu duruma göstermiş olduğu ilgisizlik sorunun büyümesine neden olmuştur. Gürcistan'ın bu dönemde özerk bölgeleri ilhak etmesi ve Rusya'nın da bunu desteklemesi bölgede ki Kafkas halklarını birliğe itmştir (Yıldız, 2006:41).

Bu savaş ortamında Abhazya'da yaşayan Gürcülerin ülkeden atılması Rusya'nın işine gelmemiştir. Buna karşılık olarak Rusya Abhazya'nın sınırını kapatmış ve hemen arkasından denizden de ablukaya almış, böylece Abhazya'nın Dünya ile ilişkilerini kesmiştir (Yalçınkaya, 2006:184-185).

Gerek tarihi gerekse coğrafi yakınlık olarak Abhazların direnişine Çeçenlerin de desteği olmuştur. Bunun yanında Abhazya'nın Gürcülere karşı elde ettiği askeri başarı Abhazların daha iyi örgütlenmiş olduğunu göstermektedir. Ancak Abhazların içerisindeki yönetici kesimin tam manası ile siyasi bir karar verememeleri, Abhazlar için en büyük sorun olmuştur. Gürcistan bütün gücünü silahsız Abhazya'ya karşı kullanarak, silahları uluslararası anlaşmazlıklarda kullanmama yükümlülüğünü ihlal etmiştir (Abhazya Bağımsızlık Savaşı İnternet Sayfası).

Abhaz-Gürcü çatışması ile ilgili olarak BM birçok karar almıştır. Bu kararlar çatışmalar devam ederken ateşkes ilanı ve barışın sağlanması ile ilgili olmuştur. BM özellikle Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü koruyarak Abhazya'nın özerk statüsünün devam etmesi, Rusya'nın bu konuda arabulucu olmasını gerektiğini belirtmiştir

(Yalçinkaya, 2006:186). Gürcistan Yönetimi bu görüşe dayanarak, bütün Dünyanın gözü önünde açık devlet terörizmi uygulayarak, Abhazya'da giriştiği hareketleri haklı göstermeye çalışmaktadır.

Kafkas bölgesinin kaderi olarak değerlendirilen istikrarsızlık bölgede her zaman var olmuştur. Abhazların ayrılıkçı istekleri için Rusya bölgeyi askeri kontrol altında tutmak istemiştir. Bu da Gürcistan aleyhine olmuştur. Rusya'nın soruna daha da karışması için büyük bir olanak sağlamıştır (Yanar, 2002:186). Gürcistan'ın bu askeri güçlerin geri çekilmesi talebi Rusya tarafından dikkate alınmamış ve barış gücü olarak değerlendirilmiştir. Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü tehdit eden sorunlar karşısında bölgesel güçlerin izlediği politikalar dönemsel değişiklikler göstermiş 11 Eylül'den sonra ise daha istikrarlı bir yapıya kavuşmuştur. Rusya, Gürcistan'ın BDT üyeliğini sağlamak ve bu ülkedeki askeri varlığını pekiştirmek için Abhazya kuvvetlerine silah sağlamak ve onları eğitmek için Abhazya'yı desteklemiştir. Gürcistan kuvvetlerinin yenilgisinden sonra Gürcistan Hükümeti BDT'ye üyeliği kabul etmiş ve Gürcistan, Taşkent Ortak Güvenlik Anlaşması'nı da imzalamış, Rusya, Abhazya ile olan sınırını kapatmış ve buraya denizden ambargo uygulamıştır (Kasım, 2006:19-35).

Bölgenin istikrara kavuşmasını engelleyen en önemli faktörlerden biri de Amerika'nın Gürcistan'da 2003 yılında "Kadife Devrim" adı altında kendine yakın yönetim tarzının getirilmesi olmuştur. Bu yönetimin gelmesi ile Abhazya'nın Gürcistan tarafından geri alınması ve bunun için çalışmaların yapılması görüşü ağırlık kazanmıştır. Bunun için Abhazya'ya uygulanan ambargoya daha da sertlik getirilmesini isteyen yeni yönetim Rusya'nın müdahalede bulunmaması gerektiğini belirtmiştir. Abhazya sorunu özellikle bu ülkenin istikrarı için bir tehdit teşkil etmektedir (Kasım, 2007).

ABD'nin bölgede yapmış olduğu müdahalelerle etkinliğini arttırması ve Abhaz halkının değişim konusunda ısrarcı olması ile aslında Rusya koruyucu olmaktan çok işgalci konuma gelmiştir.

Sergei Bagapş önderliğindeki Abhazya Hükümeti, ülkenin iç ve dış politikasını yenileme sürecine girmeye başlamıştır. Abhazya'nın asıl korkusu yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olmasıdır. Tanınmayan bir devlet düzeni, zaten az olan nüfusun artmaması ve Abhazca'nın Rusça'nın baskısı altında erimesi, Abhaz aydınlarını tedirgin etmektedir. Bu nedenle, Abhazya'nın istikrar ve güvenliğini sağlamak, Abhaz

nüfusunu artırmak, Rusya Federasyonu ve Gürcistan ile ilişkilerini dengelemek için Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesi arzulanmaktadır (Kanbolat, 2008:54).

Rusya 26 Ağustos 2008 günü Güney Osetya ile Abhazya'nın bağımsızlığını tanımıştır.

2.1.4.Güney Osetya Özerk Cumhuriyeti

Kafkas dağlarında kurulu ve Gürcistan'a bağlı özerk bir cumhuriyettir. Kafkasların geçiş bölgesinde yer almasına rağmen ekonomik olarak gelişmiş değildir. Büyük Kafkas dağlarının kuzeyinde dağlık bir bölgede yer almaktadır. Kafkasya'da Osetya hakkında geniş bir tarihi bilgi yoktur (Yıldız, 2006:61).

Kafkasya'daki güvenlik sorunlarından birisi de Gürcistan'ın yaşadığı ve ülke bütünlüğünü tehdit eden sorunlardır. Bunlardan Osetya sorunu, Güney Osetyalıların Kuzey Osetya ile birleşmek istemesiyle ortaya çıkmıştır (Kasım 2006:19-35).

Güney Osetya, Sovyetler Birliği'nin dağılma aşamasında Gürcistan'dan ayrılma talebinde bulunarak Kuzey Osetya ile birleşerek Rusya Federasyonu'na bağlı bağımsızlık istemiştir. Bu durum haliyle Gürcistan'ı rahatsız etmiştir. Güney Osetya'nın, 20 Eylül 1990 tarihinde kendisini "Demokratik Güney Osetya Sovyet Cumhuriyeti" ilan etmesine, Gürcistan aynı yıl içinde söz konusu bölgenin özerk statüsünü kaldırdığını açıklayarak, tepki göstermiştir. Bu gelişmeden sonra, 1991'de Gürcü birliklerinin başkent Tshinvali'ye girmesiyle çatışmalar başlamıştır. Çıkan çatışmalar nedeniyle pek çok Osetyalı Gürcistan'dan ayrılmak zorunda kalmıştır.

Bu çatışmalar sonucunda Güney Osetya bağımsızlığına kavuşmuştur. Ancak bu bağımsızlık Gürcistan'ı son derece rahatsız etmiştir. Gürcistan'ın Osetya üzerine 1991 yılında yapmış olduğu askeri müdahale ile çatışmalar yeniden alevlenmiştir. O tarihte Rusya'nın başında olan Yeltsin ise Gürcistan Osetya çatışmasının durdurulmasını istemiştir. 1992 yılında Rusya'nın müdahalesi ile çatışmalar sona ermiştir. 14 Temmuz 1992 tarihinde Ruslar, Gürcüler ve Osetlerden oluşan 4 bin kişilik barış gücü birlikleri bölgeye girerek, ateşkesi sağlamıştır (Kanbolat,2008b). Her ne kadar çatışmalar sona erse de Güney Osetya'nın Kuzey Osetya ile birleşerek Rusya Federasyonu'nun bir parçası olma hayali ve mücadelesi devam etmiştir (Yalçınkaya, 2006:190).

Osetya konusunda ise Rusya'nın konumu ve güvenlik kaygıları Abazya sorununa olan politikadan farklı bir strateji izlemesini gerektirmiştir. Güney ve Kuzey Osetya'nın birleşmesi halinde Osetya'nın bütün olarak Rusya Federasyonu'ndan ayrılma olasılığı olduğundan, Rusya Güney Osetya'nın Gürcistan'dan ayrılma hareketine aktif destek vermemiştir. Gürcistan, ülkesinde bulunan Rus askeri üslerinden rahatsızlığını ve bunlardan duyduğu güvenlik kaygısını dile getirmiştir. Taraflar 2008 yılına kadar Rusya'nın Gürcistan'daki askeri varlığına tamamen son vermesi konusunda anlaşmışlardır (Kasım,2006:19-35).

Bu bölgede yaşanan çatışma ve gerilimlerden son zamanlarda Rusya endişe duymaktadır. Kadife devrim ile Batı yanlısı Gürcü liderler bölgede statükoyu değiştirmek için çalışmaktadır. Bu durumda Rusya lehine olmayan bir değişim Rusya için endişe yaratacaktır. Çünkü bölgede artık ABD'de güç bulundurmaktadır.

1993 ve 2001 yıllarında düzenlenen iki ayrı halk oylaması sonucunda Gürcistan'dan bağımsızlığını ilan eden Güney Osetya'da, 12 Kasım 2006 tarihinde Devlet Başkanlığı seçimleri ve bağımsızlık referandumu düzenlenmiştir. Bağımsızlık referandumunda çok büyük oranda evet oyu kullanılmıştır. Bu seçimler ardından Gürcü ve Oset liderler görüşmeler yapmıştır ve bu görüşmelerin ardından Gürcü lider Mikheil Saakaşvili, Güney Osetya'da bir idari birim kurulmasını talep etmiştir. Bu çerçevede hazırlanan bir yasa taslağı Gürcistan parlamentosuna sevk edilmiştir. Gürcistan yönetimi bu çerçevede, Güney Osetya'da geçici bir idari birim kurulmasına yönelik çalışmalarını hızlandırmış, bölgedeki alternatif hükümet ile doğrudan görüşmelere başlamış, görüşmelerde kurulacak idari birimin "Güney Osetya" olarak adlandırılması konusunda alternatif hükümet ile anlaşmaya varmıştır (Kanbolat, 2008b).

Gürcistan'ın Güney Osetya'ya saldırması ile başlayan ve kısa süre içinde Rusya'nın dahil olması ile tırmanan gerilim sonrasında Gürcistan'ın bölgedeki kontrolünün artık sadece kağıt üstünde kaldığını söylemek mümkündür. Rusya'nın hali hazırdaki statükodan daha geri bir noktaya razı olup ve Güney Osetya'da Gürcü kontrolüne kısmen de olsa izin vereceği durum söz konusu olmamıştır. Ancak bu durum Güney Osetya'nın bağımsızlık yolunun açıldığı anlamına da gelmemektedir. Rusya parlamentosu tarafından resmen tanınsa bile muhtemel bir bağımsızlık ilanı Güney

Osetya'nın uluslararası sisteme egemen ve meşru bir devlet olarak katılmasını sağlayamaz (Çakmak, 2008).

Rusya 2008 yılının ağustos ayında Güney Osetya ile Abhazya'nın bağımsızlığını tanımıştır. Uzun süreden beri fiili olarak bağımsız davranan ve Rusya'nın açık desteğini alan bu iki bölgenin bağımsızlığını tanımakla Rusya; Gürcistan ile savaşındaki hedeflerinden birine kalıcı olarak ulaşmayı hedeflemiştir. Bu noktada Gürcistan'ı parçalayan Rusya çatışmayı kendi lehine sürdürmek istemektedir. Rusya bu kararlarla kendi haritasında Gürcistan'ı üç devlet olarak bölmüş oldu. Rusya bu kararlarla ABD ve AB'nin Kosova'nın bağımsızlığını tanıma kararlarına yanıt vermiş olmuştur. Kosova da yaşanan krize karşı Güney Osetya ve Abhazya'nın bağımsızlığını ileri sürmüştür. Rusya, Batı ile rekabet ederken bunun bedelini Sırbistan ve Gürcistan ödemiştir.

Rusya'nın tanıma kararı sorunları çözmekten çok başlatmaya aday görünmektedir. Rusya'nın Gürcistan'ı cezalandırma sürecinin bitmediği izlenimi vardır. Sınırların şiddet yoluyla değiştirildiği bir ortamda Kafkasya'da herhangi bir konuda işbirliği yapmak zorlaşmıştır.

2.2.Soğuk Savaş Sonrası Güney Kafkasya'nın Siyasi Ve Tarihi Arka Planı

Çalışmanın daha önce ki bölümünde de bahsedildiği gibi Kafkasya bölgesini çoğu çalışmacı değerlendirmelerinde Kuzey Kafkasya ve Güney Kafkasya olarak ele almışlardır. Güney Kafkasya coğrafik olarak Kafkasya bölgesinin güney bölümünde yer almaktadır. Büyük Kafkas Dağları'ndan itibaren İran'a kadar uzanan bölgeyi kapsamaktadır.

Coğrafik olarak Kuzey Kafkasya'dan ayrılrsa da etnik ve sosyolojik bakımdan Kafkasya bir bütündür. Güneyi, Kuzey'den ayırmak çok zordur. Bu bölgelerin birinde yaşanan olaylar hemen diğerinde de yaşanmaktadır. Güney Kafkasya'daki çatışmalar, Rusya Federasyonu içindeki Kuzey Kafkasya'da da etnik çatışmalara yol açma tehlikesini taşımaktadır (Kamalov, 2006:92).

Kafkaslarda şimdiye kadar ortaya çıkan tüm etnik ve toprak uyuşmazlıklarının temellerinden biri Rusya'nın bu uyuşmazlıkları ve ayrılıkçı düşünceleri üstü örtülü veya doğrudan desteğidir. Rusya daima merkezi otoriteler karşısında ayrılıkçı talepleri

desteklemiştir. Böylece bölgede ki çatışmaların artmasına neden olmuştur (İşyar, 2004:82).

Güney Kafkasya terimi, daha önce kullanılan Trans-Kafkasya kelimesi gibi, Rusya'nın jeopolitik konumunu ifade eden bir anlam taşımaktadır. Çünkü Kafkasya'nın, Rusya Federasyonu'nun yönetiminde kalan Kuzey Kafkasya'dan farklı olarak, Rusya'dan ayrılan parçasını ifade etmektedir. Kafkasya'nın iki parçaya bölünmesi, yine de Rusya ile bağımsız Kafkas devletleri arasındaki sınırlara uyarlanarak değerlendirilmektedir. Güney Kafkasya kategorisi bölgenin yeni jeopolitik durumunun önemli yönünü üç yeni bağımsız devletin kurulmasını yansıtmaktadır (İslamiov ve Kengerli, 2003:42).

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte uluslararası politikanın gündemine gelen Kafkasya; bölgesel çatışma ve krizlerle istikrarsız bir bölge olarak görülmeye başlanmıştır. Yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerin iç yapılarından kaynaklanan sorunlar, milliyetçiliğin canlanması ve krizleri aşmak için gerekli olan bölgesel mekanizmaların olmaması ülkelerin toprak bütünlüklerini tehdit eden gelişmelerin çok kısa bir süre içerisinde kontrol edilemez bir hal almasına neden olmuştur. Bu çerçevede Rusya Federasyonu içerisinde Çeçenistan'da başlayan savaş ve sonrasındaki gelişmeler, Azerbaycan'da Yukarı Karabağ çatışması, Gürcistan'ın Abazya ve Osetya sorunları bölgedeki başlıca güvenlik sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında bu sorunlar zamanla birbirleriyle ilişkilendirilmiştir (Kasım, 2006:19-35). Ülkelerin sınırlarını kontrolde zorlanmaları ve iç yapılarına dışarıdan müdahalelerin olması, ayrıca krizleri bölge ülkelerinin birbirlerine karşı kullanmak istemeleri sürekli çözümsüzlük durumuna neden olmuştur.

Kafkasya'da işbirliğin ve barışın gelişmesinde en büyük engel, Rusya ile Gürcistan, Ermenistan ile Azerbaycan ve Ermenistan ile Türkiye arasında ki anlaşmazlıklardır (Chitadze, 2009:122). Başta Ermenistan ve Azerbaycan olmak üzere bölgede bulunan ülkeler arasında ki çatışmaların, başkalarının çıkarlarına uygun olarak oynan bir oyun olarak da değerlendirilebilir (Şihalyev, 2010:383).

Güney Kafkasya ülkelerini Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan oluşturmaktadır. Bu ülkeler Sovyetlerin dağılması aşamasında tamamen bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Soğuk savaş sonrasında Güney Kafkasya bölgesinde yer alan ülkelerin durumları ayrı

ayrı incelenecektir. Bu inceleme esnasında Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'a ayrıntılı olarak değinilecektir.

2.2.1.Azerbaycan

Kafkasya bölgesinin coğrafik olarak güneyinde yer alan bir ülkedir. Kuzey Kafkasya ülkelerinden farklı olarak Sovyetler Birliği'nin dağılması aşamasında bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Azerbaycan'da Güney Kafkasya'da yer alan ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan eden cumhuriyetlerden biridir. Coğrafik olarak Dağıstan Özerk Cumhuriyeti, Gürcistan, Ermenistan, İran ve Hazar Denizi'nin ortasında yer almaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyeti, SSCB'yi oluşturan 15 cumhuriyetten biri olarak 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten sonra sürekli olarak çatıştığı Ermenistan'ı destekleyen ABD, Rusya ve batı ülkelerinin dolaylı ve doğrudan müdahaleleri ile siyasi ve ekonomik istikrarını sağlayamamıştır (Yalçınkaya, 2006:120).

Azerbaycan'ın en önemli özelliği Hazar Denizi kıyılarından çıkarılan petrol ve doğal gaz zenginliğinin olmasıdır. Bu doğal gaz ve petrolün son yıllarda ileri teknoloji ile çıkartılıp Dünya piyasasına pazarlanması ile Azerbaycan'ın siyasi, ekonomik ve kültürel yapısı bu doğrultuda şekillenmiştir.

1980'li yıllardan sonra bölgede önemli değişiklikler olmuştur. İktidar değişikliği ile başlayan bu dönemde Azerbaycan'da Rusya'dan ayrılma sinyalleri daha sık dile getirilmeye başlanmıştır. Ebulfez Elçibey tarafından 1989 yılında kurulan Azerbaycan Halk Cephesi komünist rejime karşı çalışmalar başlatmıştır. Bu karşı çalışmalar sonucunda Azerbaycan 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkiye Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur (Yalçınkaya, 2006:120). Azerbaycan'ın ilk Devlet Başkanı Ayaz Muttalibov'dur.

1992 yılında Azerbaycan Halk Cephesi'nin kurucusu Ebulfez Elçibey Devlet Başkanı seçilmiştir. Ebulfez Elçibey o döneme kadar ayrı bulunan Kuzey Azerbaycan ile Güney Azerbaycan'ın birleşmesini savunmuştur. Ancak iktidar hayatı boyunca Ermenistan ile savaşmak zorunda kalmıştır. Bu noktada İran, Ermenistan'ı aşırı bir şekilde desteklemiştir. Çünkü o dönemde Güney Azerbaycan İran'a bağlı idi.

Ermenistan İran'dan aldığı destek ile Azerbaycan topraklarını işgal etmiştir. 1993 yılında bu baskılar sonucunda oluşan çatışma ortamında Ebulfaz Elçibey iktidarını kaybetmiş ve yerine Azerbaycan'ın bağımsızlığında önemli bir yere sahip olan Haydar Aliyev seçilmiştir.

Kafkasya'da Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan kendilerini bir çatışma ortamının içerisinde bulmuşlardır (Kasım, 2006:19-35). Azerbaycan'ın soğuk savaşın bitiminden sonra bağımsızlığını ilan etmesi ile başlayan bazı sorunları olmuştur. Bu sorunlar daha çok toprak bütünlüğü etrafında toplanmıştır. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Yukarı Karabağ Özerk Cumhuriyeti ve Güney Azerbaycan başlıca sorun olarak Azerbaycan'ın karşısına çıkmıştır.

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Azerbaycan'a bağlı bir Özerk Cumhuriyettir. Ancak karasal olarak Azerbaycan ile bir sınırı bulunmamaktadır. Bölgede daha çok tarım ve hayvancılık yapılmaktadır.

Yukarı Karabağ Özerk Cumhuriyeti iktisadi, coğrafi, kültürel ve sosyal yönden Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu özerk bölge Azerbaycan için en sorunlu bölgedir. Ermenistan ile Azerbaycan arasında bu bölge için sürekli bir çatışma yaşanmıştır. Bu çatışmalardan hayatını kaybeden ve göç edenlerin olmasından dolayı bölgede yaşan nüfus oldukça azdır. 1990 yılında Ermenistan'ın bölgeyi işgaline kadar Yukarı Karabağ Özerk Cumhuriyeti'nin herhangi bir ülke ile sınırı bulunmamaktaydı. Sadece Azerbaycan ile sınırları bulunmaktaydı (Yalçınkaya, 2006:128-129).

Yukarı Karabağ'daki veya Kafkasya'nın herhangi bir yerindeki siyasi ve etnik çatışma haliyle Rusya'nın dış politika aracı olmuştur. Bunun en önemli sebeplerini ekonomik ve siyasi bir çıkar oluşturmaktadır. Ancak Ermenistan'ın Yukarı Karabağ bölgesine bakışı ulusal bir onurdan öteye gitmemektedir (İşyar, 2004:86).

Yukarı Karabağ çatışması 1988 yılında Karabağ'daki Ermenilerin, Ermenistan'a bağlanma talepleriyle birlikte başlamış ve kısa sürede Yukarı Karabağ bölgesi dışında Azerbaycan'ın diğer bölgelerine de yayılmıştır. 1991 yılında Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlıklarını kazanmaları ve Yukarı Karabağ'daki Ermenilerin de Yukarı Karabağ Cumhuriyeti'ni ilan etmeleriyle farklı bir boyut kazanmıştır (Kasım,

2006:19-35). Bu sorun daha sonra tüm Kafkasya'yı ilgilendiren bir noktaya varmıştır. Azerbaycan ve Ermenistan'ın politik ve ekonomik istikrarını etkilerken, bölgesel güçler arasındaki rekabeti de daha tehlikeli kılmıştır. Azerbaycan toprak bütünlüğünü korumak için mücadele verirken, Rusya bu durumu bölgesel etkinliği için kullanmıştır. Savaşta Rusya'dan destek gören Ermenistan, batıya çıkış kapısı olan Türkiye ile bozuk olan ilişkileri sebebiyle hem güvenlik politikaları hem de ekonomik açıdan Rusya'ya bağımlı bir ülke olmuştur.

Yukarı Karabağ Sorunu ve çatışmalar Ermenistan dış politikasını daha saldırgan bir yapıya itmiş ve zamanla iç politikada da şiddeti savunan grupların iktidara gelmesine neden olmuştur. Azerbaycan topraklarının % 20'si Ermeni kuvvetler tarafından işgal edilirken Ermenistan'da da güvenlik kaygıları artmıştır. Çünkü nüfus ve doğal kaynaklar bakımından Azerbaycan'a göre dezavantajları olan Ermenistan işgal edilen toprakları nasıl elde tutacağı konusunda kaygı duymaya başlamıştır. Bu durumda Ermenistan ekonomik kalkınmaya harcaması gereken parayı daha fazla silahlanmaya ayırmıştır (Kasım, 2006:19-35). Azerbaycan ise toprak bütünlüğü kaygısının yanı sıra ciddi bir iç istikrarsızlık dönemi yaşamıştır. 1994 yılına kadar olan bu istikrarsız dönem Azerbaycan'ın enerji kaynaklarını uluslararası pazarlarda değerlendirmesi için gerekli olan süreci geciktirmiştir.

Her ne kadar Azerbaycan toprak bakımından küçük olsa da Ermenistan, Rusya, Gürcistan, Türkiye ve ABD gibi güçlerin dış politikalarına konu olmuştur. Bu konuda özellikle Rusya'nın Kafkasya'da izlemiş olduğu politikalar karşımıza çıkmaktadır. Rusya, Soğuk Savaş döneminde bu bölgeye Ermenileri yerleştirmiştir. Zamanla Ermeni nüfusu artan bölgede Ermeniler gene azınlık olmalarına rağmen Rusya'nın teşviki ile Ermenistan'a bağlanmasını istemişlerdir (Yalçınkaya, 2006:132).

Soğuk Savaş döneminden sonra SSCB'nin dağılması ile Ermenistan tekrar bu bölgenin kendisine bağlanması için Rusya'ya yaklaşmıştır. Rusya'dan ve diğer ülkelerde bulunan diasporadan kendisine destek bulan Ermeniler her fırsatta Azerbaycan'ı işgal etmişleridir.

Bu işgalci tavır karşısında Türkiye, Ermenistan ile ilişkilerini askıya almıştır. Türkiye ve Azerbaycan için önemli olan bölgede istikrar ve barışın sağlanmasıdır. Ancak Rusya'nın bu şekilde bir amacı bulunmamaktadır. Daha öncede belirtildiği gibi

Rusya'nın amacı bölgede yaşanacak karmaşıklıktan kendisine pay çıkarmak ve bölgede hakimiyet kurmaktır. Bu bakımdan Rusya Ermenistan'ı fiili olarak desteklemiştir. Azerbaycan'a karşı olan Ermenistan aynı zamanda İran'dan da destek görmüştür. Genel olarak bakıldığında, Rusya ve İran ile birlikte batılı ülkelerin desteğini alan Ermenistan aslında bu ülkelerin bir piyonu olarak değerlendirilebilir (Yalçınkaya, 2006:140).

Yukarı Karabağ sorunu çözüm sürecinde Rusya, Azerbaycan'dan uzun uğraşlar sonunda askeri amaçlı olan Gebele Üssü'nü elde etmiştir. Bu üs ile Rusya, Güney Kafkasya'da ki hakimiyet alanını daha da genişletmiştir. Ermenistan kanalı ile duruma müdahil olan diğer bölge dışı güçler ise terör ve çatışmalarla enerji piyasasını kontrol etmek istemektedirler (Yalçınkaya, 2006:140).

Kafkasya'da bölgesel güç olan İran bölgenin enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması ve kısmen de güvenlik konularında etkin olmaya çalışmasına rağmen, gerek bölgedeki yalnız konumu gerekse ABD'nin İran'ın politikalarına ve bölgedeki etkinliğine karşı politika izlemesi nedeniyle İran Yukarı Karabağ çatışmasında kısmen etkili olabilmıştır (Kasım, 2006:19-35).

İran'ın Karabağ sorunu karşısında çelişkili söylem ve tutum içinde olduğu görülmüştür. Bir yandan Karabağ bölgesinin Azerbaycan toprak bütünlüğü içinde olduğunu açıklarken, diğer yandan buradaki çatışmaya Yukarı Karabağ'da yaşayan Ermeni vatandaşlar ile Azerbaycan Devletinin savaşı görünümü verme eğilimi içinde olmuştur. Bu açıdan bakıldığında İran sorunu Azerbaycan-Ermenistan çatışmasından ziyade Yukarı Karabağ'ın iç meselesi olarak kabul etmiş ve Yukarı Karabağ'da yaşayan Ermenileri destekleyen bir ülke olarak görünmüştür. Diğer taraftan, genelde Ermenistan-Azerbaycan Savaşı'nı Ermeni-Müslüman savaşı olarak tanımlamaktan mümkün olduğunca kaçınmış ve bu çatışmayı etnik bir çatışma olarak nitelendirmeye çalışmıştır (Keskin, 2008a).

Ebulfez Elçibey zamanında da Azerbaycan'da, İran ülkesinde yaşayan Azeriler için milliyetçilik çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar sonrasında zarar görecektir olan İran ise Kafkasya'da Azerbaycan karşıtı olan ve Ermeni yanlısı politikalar izlemiştir (Yalçınkaya, 2006:140).

Günümüzde de hala Yukarı Karabağ sorun olmaya devam etmektedir. Çünkü Karabağ sorununa taraf olan ülkeler Kafkasya'da başlayan Rusya-Batı mücadelesinden istifade ederek büyük güçlerin desteğini elde etmeye çalışmaktadır (Kamalov, 2008c).

Yukarı Karabağ sorunu, BDT coğrafyasındaki en eski sorun olup daha SSCB döneminde Ermenistan'ın Azerbaycan'a ait toprakları işgaliyle ortaya çıkmıştır. Yıllardır çözüm bekleyen bu sorunun son dönemde atılan bazı adımlara rağmen ortadan kalkacağını söylemek mümkün değildir (Kamalov, 2008c). Tarafların geri adım atmaya yanaşmamaları, Yukarı Karabağ sorununun Azerbaycan-Ermenistan arasındaki bir sorun olmaktan çıkarak Türkiye-Ermenistan ilişkilerine de bağlanması ve Ermenistan'ın Rusya'dan onay almadan hareket etme şansına sahip olmaması gibi faktörler sorunun çözümünü zorlaştırmaktadır.

Güney Azerbaycan ise Azerbaycan Cumhuriyeti'nin sorunlu bir başka bölgesidir. Kafkasya'nın güneyinde bulunmaktadır. Ayrıca İran'a bağlıdır. Bu bakımdan İran'ın bu konuda Kafkasya'da çıkarları bulunmaktadır.

Bölgede yaşanan uyuşmazlıklar ile Azerbaycan'ın açık denizlerle bağlantısının olmamasından dolayı, çıkarılacak petrolün batı piyasalarına, boru hatları ile taşınması meselesi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bölgeye barış getirebileceği umularak planlanan boru hattının hayata geçebilmesi için Azerbaycan ve Ermenistan'ın boru hatları meselesi üzerinde ve Yukarı Karabağ uyuşmazlığı konusunda anlaşmaya varmaları gerekmektedir. Yukarı Karabağ uyuşmazlığı ve bölgedeki diğer mevcut ya da potansiyel uyuşmazlıklar, Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı için de tehdit unsuru olabilirler (İşyar, 2002:385-386). Bunun için, ABD sadece Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki ateşkesin devam ettirilmesini veya bu spesifik uyuşmazlığın çözülmesini değil, bunun da ötesinde Kafkasya Bölgesi'ndeki tüm uyuşmazlık konuları üzerinde genel olarak uzun ömürlü ve köklü bir barışın tesis edilmesini desteklemektedir.

2.2.2.Ermenistan

Soğuk savaş sonrasında yaşanan SSCB'nin dağılması ile Ermenistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Ermenistan'ın; Türkiye, Gürcistan, İran, Azerbaycan ve Azerbaycan'a

bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile sınırı bulunmaktadır. Bu noktada Azerbaycan ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasında yer almaktadır.

Ermenistan, Dünya üzerinde Kafkasya bölgesinde yaşanan sorunlardan dolayı izole edilmiş bir ülkedir (Yalçınkaya, 2006:145). Bundan dolayı Ermenistan'da yaşayan halk sürekli göç etmiştir. Kafkasya bölgesinde Rusya'ya yakınlık duyan Ermenistan Rusya tarafından sürekli ayrıcalık görmektedir. Bunun yanında İran'da, Ermenistan'ın Rusya'ya yakın olmasını ve Batıya uzak olmasını desteklemektedir. Böyle bir ortamda Ermenistan bu ülkelerden sürekli destek görmüştür.

Ermenistan'da büyük bir oranda Ermeniler yaşamaktadır. Çıkan Azeri-Ermeni çatışması sonucu birçok Azeri ülkeyi terk etmiştir. Azerbaycan'da yaşayan Ermeniler de Ermenistan'dan kovulan Azerilerin baskıları sonucu Azerbaycan'ı terk etmek zorunda kalmış ve iki ülke arasında karşılıklı göçler yaşanmıştır (Yıldız, 2006:30). Böylece iki toplum arasında başlayan karşılıklı göçler yerini çatışma ve kaos ortamına bırakmıştır.

Ermenistan, Nahçıvan ve Karabağ gibi bölgeleri ve Türkiye'nin de doğu Anadolu illerini kendi toprakları gibi görmektedirler. Büyük Ermenistan düşüncesi Ermeni halkının toplumsal hayat çizgisini oluşturmaktadır. Sahip oldukları fanatik milli duygu ile kendilerine ait olmayan toprakların Azerbaycan'dan kopartılarak Ermenistan'a bağlanması gerekliliğini yorumlamaktadırlar (Şıhalyev, 2010:381).

Ermenistan daha çok diasporası ile gündeme gelmektedir. Ermenistan'ın özellikle Rusya, İran ve İngiltere desteği ile izlemiş olduğu Türk ve Azeri karşıtlığı politikalar Batı Dünyasında hoş görü ile karşılanmaktadır. Türkiye ile sürekli bir çatışma ortamında bulunmuş ve Azerbaycan'a yönelik işgalci bir pozisyonda yer almıştır. Bölgede anlaşmazlıkların devamlı olarak seyretmesi ise Rusya'nın çıkarlarına uygundur.

Ermenistan dış siyasetinde en önemli aksayan tarafın Ermenistan Hükümetinin kendi dış siyasetine tam olarak hakim olamamasıdır. Rusya Federasyonu, diğer ülkelerde bulunan Ermeni diasporası ve aşırı milliyetçi grupların yaptıkları baskı ve yönlendirmeler Ermenistan Hükümetinin kendi gerçekleri ile uygun bir dış politika yapmalarına engel olmaktadır (Necefoğlu, 2009:149).

Rusya bilindiği gibi kendi amaçlarına uygun olarak Kafkasya'da bulunan bütün ülkelere ve topluluklara baskı yapmıştır. Ermenistan bu konuda Rusya'nın baskısına karşı koyamamıştır (Kamalov, 2006:97). Rusya'nın Güney Kafkasya politikası Ermenistan'ın da çıkarlarına uygundur. Ermenistan da Rusya gibi bölgede ABD ve Türkiye'nin etkisinin artmasına karşı çıkmakta, İran ile iyi ilişkilerin kurulmasını desteklemekte, Rusya'nın yer almadığı projelerin geliştirilmesine olumsuz bakmakta, Moskova'nın Çeçenistan politikasını desteklemekte ve GUAM'a Rusya gibi olumsuz yaklaşmaktadır.

Ermeni diasporasının varlık nedeni ve kendini ifade etme tarzını tamamen Türk düşmanlığına dayandırmaktadır. Bunun sonucu olarak Ermeni diasporası ile Ermenistan'da yaşayanlar arasında olaylara bakışta temel farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Ermenistan Ermenileri bu bölgede yaşıyor ve binlerce yıllık tarihsel mirasın farkındalar. Ermeni diasporası kendisine milat olarak 1915 Ermeni olaylarını belirlemiştir. Dahası hiçbir zaman kendilerine ait Devletleri olmayan diaspora Ermenileri sanal bir alemde yaşıyorlar; tarihten ve bölge gerçeklerinden de kopuk durumdadır (Bal, 2009, www.usakgundem.com).

Türkiye, Karabağ Savaşı sırasında Ermenilerin 26 Şubat 1992'de Hocalı'da yaptığı katliam üzerine Azerbaycan ile dayanışma adına sınırı tek taraflı kapatarak Ermenistan ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Ancak gerçek şudur ki; Ermenistan'a karşı neredeyse yirmi yıldır sürdürülen siyasî ve ekonomik ambargo Yukarı Karabağ sorununun çözümüne hatırı sayılır bir katkı sağlamamıştır. Aksine Türkiye'nin egemenlik hakkının bir yansıması olsa da sınırı tek taraflı olarak kapatması, Ermenistan ile Ermeni diasporasını Türkiye'ye karşı kopmamacasına birleştirirken, Batılı mahfillerde de Türkiye'ye karşı kullanılacak bir koz haline gelmiştir. Bu nedenle, son yıllarda Türkiye Batılı ülkeler tarafından ikili bir kısıpaca alınmaya çalışılmaktadır (Akgün ve Çemrek, 2010:14).

Rusya Kafkasya'da kendi amaçlarına uygun olarak hareket edebilmek için bu bölgede bir çok uyuşmazlık çıkartmıştır. Bu uyuşmazlıklar Kafkasya'nın her bölgesinde yaşanmıştır. Bu anlaşmazlıklardan dolayı Rusya bir çok fırsatı da değerlendirmektedir. Rusya bu sorunları kullanarak Gürcistan'a askeri üsler kurmuş, Ermenistan'ı hem askeri hem de ekonomik-politik olarak tamamen kendine bağlamış ve Azerbaycan'ı

cezalandırmıştır (Özkan, 2005:138-162). Bunun yanında Rusya Ermenistan'ı stratejik ortağı ilan etmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya Ermenistan ilişkilerinde siyasi ve askeri boyut büyük yer tutmuş olup, bu iki alanda her iki ülke ilişkilerini en üst düzeye çıkarmıştır. Rusya ile Ermenistan arasında stratejik ittifak niteliği kazanan ikili ilişkiler her iki ülkenin bölgesel politikalarına ciddi bir şekilde yön vermiştir (Kocaman, 2006).

Ermenistan, Kafkasya bölgesinde Rusya'nın ilişkilerinin iyi olduğu neredeyse tek ülke konumundadır. Ermenistan, Rus üslerinin bulunduğu ve bu üslerin tahliyesini istemeyen tek ülkedir. Hatta tam tersine Ermenistan bu üslerin güçlendirilmesini talep etmektedir. Rus askeri üslerinin varlığı, neredeyse bütün komşularıyla arası kötü olan Ermenistan için güvenliğin garantisidir.

Kendi gücünü, hedeflerini, dostlarını ve düşmanlarını tam olarak tespit edememiş olan Ermenistan, Türkiye gerçeğini de kavrayabilmiş değildir. Oysa ki Ermenistan'ın bağımsızlığı ve geleceği Türkiye ile kuracağı iyi ilişkilere bağlıdır (Necefoğlu,2010:291).

2.2.3.Gürcistan

Güney Kafkasya bölgesinde yer alan ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının arkasından bağımsızlığı ilan eden bir ülkedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Gürcistan'da yaşanan gelişmeler Rusya, Türkiye, Ermenistan, Azerbaycan, İran ve bölge dışı güçlerin dış politikalarını sürekli meşgul etmiştir.

Bağımsızlığın ilan edilmesinden sonra aslında önceden beri var olan Gürcü milliyetçiliği tekrar hızlanmıştır. Bağımsızlık ile Rusya'dan miras kalan komünist rejim terk edilmiştir. Gelişen Gürcü milliyetçiliği ile Abhazya ve Güney Osetya'ya Gürcü askerleri Rusya'nın kışkırtması ile saldırmıştır.

Gürcistan'ın dış politikası Ermenistan dış politikasına benzemektedir. Gürcistan her dönemde Kafkaslardan Türkleri uzaklaştırmak veya etkisiz hale getirmek için Azerbaycan ve Türkiye aleyhine politikalar uygulamıştır. Gürcistan, Azerbaycan ve Türkiye arasında oluşan dayanışmanın karşısında yer almaktadır (Yalçınkaya, 2006:173). Ancak Kafkaslar'da istikrar için her zaman ülkeler Türkiye'nin sahip olduğu bölgesel etkisinden dolayı Türkiye'ye ihtiyaç duymaktadırlar.

Sovyetler Birliği'nden sonra Gürcistan ekonomisi çok sıkıntılar yaşamıştır. Bu sıkıntuların tek nedeni Rusya'nın Gürcistan zerindeki baskılardır. Rusya bu baskılar sonucu Gürcistan'ı Bağımsız Devletler Topluluğu'na ye yapmaya zorlamıştır. Rusya'nın önderliğinde kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu'nun amacı ise Rusya'nın tekrar Sovyetler Birliği'nin etki alanında hakimiyet kurabilmesidir (Yalçınkaya, 2006:174).

Rusya, eski Sovyet coğrafyasında etkinliğini sürdürmek için hem yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerdeki askeri varlığına hem de Bağımsız Devletler Topluluğuna (BDT) dayandırmaktadır. Azerbaycan parlamentosunun BDT yeliğini onaylamaması ve Gürcistan'ın da BDT yesi olmaması Rusya'yı bu ülkeleri etki sahasına almak için baskıda bulunma politikasına yöneltmiştir (Kasım, 2006:19-35).

Gürcistan'ın sahip olduğu konum ve diğer ülkelerle ilişkileri ayrıca Amerika Birleşik Devletleri'nin de dış politika konusu olmuştur. Meydana gelen çatışmaları destekleyerek kendisine Kafkasya'da yer edinmeye alışan ABD bu bölgede terör faaliyetlerini bahane göstermiştir. Bu bakımdan Rusya ile anlaşma yaparak Gürcistan'a operasyon düzenleme kararı almıştır (Yalçınkaya, 2006:178).

Kafkasya'da kendisine menfaat sağlamaya alışan ABD bazı Gürcistan'da da kukla hükümetler kurmak istemiştir. Bunun için 2003 yılında gerçekleştirdiği devrim ile ABD yanlısı Saakaşvili getirilmiştir. Kafkasya'da Amerika Birleşik Devletleri'nin gerçekleştirdiği kadife devrim ile olmuştur (Yalçınkaya, 2006:178). Bu devrimler ABD'nin Kafkasya'da ki müdahalesinin devam edeceğini göstermektedir.

2003 yılında göreve gelen ve ABD yanlısı olan Saakaşvili bütünleşmeden yana bir politika izlemiştir. Ancak 2004 yılından itibaren ise Saakaşvili Rusya ile savaşmaktan çekinmemiştir. Moskova'da gerçekleştirilen bombalı saldırı ve Kuzey Osetya'da ki okul baskını sonucu birçok sivil hayatını kaybetmiştir.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Gürcistan birçok konuda Rusya ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Abhazya zerk Cumhuriyeti'nin SSCB dağılmadan bağımsızlığını ilan etmesi ve Gürcistan'ın buna karşılık olarak silahla müdahalesi, Gürcistan'ı Abhazya zerk Cumhuriyeti'ni destekleyen Rusya ile karşı karşıya getirmiştir. Rusya ve Abhaz halkı ile savaşan Gürcistan, ABD yanlısı rejimden sonra

tekrar zulümle bölgede hakimiyet kurmuştur. Abhazya’da ortaya çıkan, Gürcistan’dan ayrılmayı amaçlayan gerginlik ve Gürcistan’ın Abazya’nın özerkliğini kaldırılmasıyla birlikte başlayan çatışmalar 4 Nisan 1994 de ‘Gürcistan-Abhazya Çatışmasına Politik Çözüm Bulunması İçin Önlemler Deklarasyonu’ adı altında bir belge ile kesilmiş olsa da sorun çözülememiştir (Kasım, 2006:19-35).

Abhazya Özerk Cumhuriyeti’ne benzer olarak Güney Osetya’nın, Gürcistan’dan ayrılma talebinde bulunarak Kuzey Osetya ile birleşerek Rusya Federasyonu’na bağlı bağımsızlık istemesi Gürcistan’ın başka bir sorunudur. Bunun üzerine çıkan çatışmalar sonucu önce bağımsızlığını ilan eden Güney Osetya daha sonra Gürcistan’ın yeniden müdahalesi ile Gürcistan’a bağlanmıştır. Güney ve Kuzey Osetya’nın birleşmesi halinde Osetya’nın bütün olarak Rusya Federasyonu’ndan ayrılma olasılığı olduğundan, Rusya, Güney Osetya’nın Gürcistan’dan ayrılma hareketine aktif destek vermemiştir (Kasım, 2006:19-35).

Abhazya sorununu bir türlü çözememesi, Gürcistan’ın dış politikasını tekrar gözden geçirmesine neden olmuştur. Gürcistan, tekrar Moskova’yı ayrılıkçı güçlere yardım etmekle suçlamaya başlamıştır. Buna paralel olarak Rusya karşıtı GUAM’ın kuruluşu ve Gürcistan’ın NATO’ya üyelik çalışmalarını başlatması, Rusya’yı rahatsız etmiştir. İkinci Çeçenistan Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Moskova, Gürcistan ile Azerbaycan’ı topraklarını Çeçen savaşılarına açmakla suçlamıştır (Kamalov, 2006:93).

Rusya’nın Gürcistan’daki askeri üsleri de iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginliğe neden olmaya devam etmektedir. SSCB zamanında Gürcistan’daki üsler, NATO’nun güney cephesine karşı bir savunma üssü olarak kabul edilmiştir. Güney Kafkasya’daki askeri karargâhın en büyük gücü Gürcistan’da idi. Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla birlikte bu üsler 1993 yılında kurulan Güney Kafkasya’daki Rus Birlikleri’nin idaresine geçmiş, asker sayısı ise azaltılmıştır. 1992 yılında patlak veren Abhazya sorununda Gürcü yetkililer Rusya’yı Abhazya’yı desteklemekle suçlamış, ayrıca Rusya’dan askeri üslerini tahliye etmesini de istemişlerdir (Kamalov, 2006:93).

Bu savaşların başlangıcından bu yana Rusya’nın tavrı incelendiğinde asıl amacın Güney Osetya ve Abhazya halklarına güvenlik ve özgürlük getirmek değil, Gürcistan’ı cezalandırarak Rusya’yı bölgede daha etkili kılmak olduğu karşımıza çıkmaktadır.

SSCB'nin yıkılmasının ardından Rusya, Abhazya ve Osetya'da ki ayrılıkçı hareketleri cesaretlendirmiş, askeri ve finansal destek sağlayarak bölücü rejimlere destek olmuştur ve bu şekilde Gürcistan'a karşı dolaylı bir saldırganlık gerçekleştirmiştir (Chitadze, 2009:125). Gürcistan'da ki bu anlaşmazlıklar ve etnik sorunlar bölgede bulunan büyük güçlerin kendi aralarında ki güç mücadelelerinin olduğu döneme kadar dayanmaktadır. Aynı sorunlar SSCB'nin kurulması veya dağılması ile sona ermemiş, değişik şartlarda varlığını devam ettirmiştir (Özkan, 2008b:212). Gürcistan için Osetya, Abhazya, Acarya gibi etnik bölgelerin en önemli güvenlik sorunu olarak kabul edilmesinin ve değerlendirilmesinin nedeni bu sorunların hem içeride hem de dışarıda yarattığı sorunlardır.

BÖLÜM 3: RUSYA'NIN GENEL KAFKASYA POLİTİKASI (YAKIN ÇEVRE POLİTİKASI)

Soğuk savaşın ardından gelen ve SSCB'nin dağılması ile başlayan yeni dönemde ABD tek süper güç olarak kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Rusya ve Rusya'nın etkisi altında bulunan ülkelerde de değişimler yaşanmıştır. Çünkü soğuk savaş döneminde SSCB ile ABD arasında karşılıklı olarak diplomatik, ekonomik ve diğer yöntemler ile sürekli bir çatışma olmuştur. Bu çatışma sonrasında Doğu Bloğu ülkelerin ekonomik ve sosyal yapı üzerine oturtulan yönetim sisteminin çöküşü gözlenmiştir.

SSCB'nin dağılmasından sonraki dönemde Rusya, Güney Kafkasya'da geleneksel etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını güçlendirme yolundaki artan girişimleri, 1994-1996 dönemindeki Birinci Rus-Çeçen Savaşının Çeçenlerce kazanılması, Batının bölgeye giderek daha fazla ekonomik, siyasi ve hatta askeri etkinlik oluşturma girişimlerinde bulunması, Rusya'yı Güney Kafkasya'da gerileme, hatta genel olarak tüm Kafkasya'da etkinliğini kaybetme noktasına getirmiştir. 1993-1999 döneminde Rusya'nın ciddi ekonomik sorunları ve bunları çözemeyen istikrarsız yönetim yapısı, bu ülkenin diğer yayılma bölgelerinde olduğu gibi Kafkaslarda da gerilemesinde en önemli etken olmuştur (Cafersoy, 2001:314).

SSCB'nin dağılmasının ardından Ruslar Kafkasya bölgesinde zafiyet yaşamışlardır. Bu durum Rusya Federasyonu'nu oldukça rahatsız etmiştir. Çünkü Ruslar Kafkasya'yı yalnızca arka bahçeleri olarak değil, bundan çok daha öte kendi vatanlarının bir parçası olarak bakıyorlardı (Laçiner, 2009:77). Bu anlamda Rusya, SSCB'nin dağılmasının ardından bölge etkin olabilecek politikalar yürütmeye başlamışlardır.

Günümüzde Kafkasya'nın sahip olduğu konum gereği Rusya, bu bölgede hala etkinliğini sürdürmek istemektedir. Yani Kafkasya Rusya için çok önemli bir konudur. Gerçi bu konu sadece Rusya için geçerli değildir. Kafkasya tarih boyunca global sistem ve bu sistemin aktörleri ile yakın ilişki içerisinde olmuştur (Yanar, 2002:55). Rusya kuşkusuz bu güçler içerisinde en önemlilerinden birisidir. Rusya; İran ve Türkiye gibi Kafkasya bölgesine sınırı olduğundan dolayı bölgedeki uyuşmazlıklarla doğrudan ilgilidir (İşyar, 2004:70).

Kafkasya bölgesinde yaşanan etkinlik mücadelesinde Rusya diğer rakiplerine göre önemli avantajlara sahiptir. Rusya doğrudan bölgede uzun yıllar hâkimiyet kurmuş SSCB'nin varisi olması sebebi ile bölgenin vazgeçilmez bir aktörüdür (Hatipoğlu, 2008:3). Rusya'nın sahip olduğu etkinliğin boyutlarını belirtirken kültürel unsurların varlığından da bahsetmek gerekir. Her şeyden önce Rusça pek çok konuda bölgede tek ortak dil olarak varlığını sürdürmektedir.

Rusya Kafkasya bölgesini elinde tutmanın yollarını aramıştır. Ancak SSCB'nin dağıldığı ilk yıllarda Rusya'nın siyasi-ekonomik ve hatta asker gücü sahip olmadıkları görülmektedir. Bu durumda Rusya, Kafkasya'yı elinde tutabilmek için bölge ülkeleri arasında ki ve bu ülke içerisinde ki etnik ve siyasi rekabeti istismar etmek yolunu seçmiştir. Moskova'dan uzaklaşma eğilimi gösteren Gürcistan'a karşı Abhaz ve Oset ayrılıkçılığı Rusya tarafından desteklenmiştir. Aynı şekilde Azeriler de Karabağ'da ki Ermeni azınlıklar yoluyla terbiye edilmiştir (Laçiner, 2009:77).

1992 yılından itibaren Rusya Federasyonu'nun Kafkasya'da ki genel dış politikası, Kafkasya'da ki ülkeleri birbiri ile çatıştırmak, ülkeler çatışmazlarsa içinde bulunan etnik grupları buldukları ülke içinde çatıştırmak ve arabulucu olarak ülkeye geri dönmek olmuştur (Hekimoğlu, 2007:163).

SSCB'nin dağılması sonrasında Rus dış siyasetinin Güney Kafkasya boyutu Rusya'daki iç siyasi gelişmelerle doğrudan ilişki içerisinde olmuştur. 1990'lı yılların başındaki Batı yanlısı yönetim Orta Asya ve Güney Kafkasya Devletlerini politik ve ekonomik değişimin önünde bir engel olarak değerlendirerek, bölge devletleri ve sorunlarıyla yakından ilgilenmemiştir. 1992 yılında Rusya'da iş başında olan Batı yanlısı Hükümet, Batılı ülkeler ve kurumlarla olan ilişkilere önem vermiştir. İç politikada ise, piyasa ekonomisine geçiş sürecine ve ekonomik reformların başarısına öncelik verilmiştir.

Ekonomik reformların başarısızlığı sonucunda güçlenmeye başlayan milliyetçi, komünist ve merkezci akımlar Rus dış siyasetinde dağılan eski Sovyet coğrafyasının temel öncelikli konu haline gelmesini sağlamışlardır. Bu yeni dönemde Rusya Güney Kafkasya Devletlerini kontrol altına alabilmek için eski emperyal hedeflerine ve politikalarına geri dönmüştür. Türkiye'nin bölgeye artan ilgisi ve politikaları Rusya'da ciddi endişelere yol açmıştır (Kocaman, 2006). Güney Kafkasya'yı kontrol altına

almak isteyen Rusya ilk olarak, Gürcistan'da ayrılıkçı Abhaz ve Osetlere askeri ve politik destek sağlamış ve Gürcistan yönetimini BDT bünyesine dahil ederek kontrol altına almıştır. Azerbaycan ve Ermenistan arasında kanlı savaşa neden olan Yukarı Karabağ sorunu ile ilgili olarak Ermenistan'a ciddi askeri ve ekonomik yardımda bulunmuştur. Ermenistan bu askeri, ekonomik ve politik destek sayesinde yalnız Yukarı Karabağ'ı kontrol altına almakla kalmayıp Azerbaycan topraklarının önemli bir kısmını da işgal etmiştir. 1994 yılında Rusya'nın girişimiyle bölgede ateşkes ilan edilmiş olmasına rağmen sorun hala tam manası ile çözüme ulaşmış değildir. 1990'lı yılların ortasından bu yana gerek uluslararası düzeyde gerekse farklı platformlarda Yukarı Karabağ sorununa çözüm bulmak amacıyla başlatılan bütün girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bu açmazdan Rusya yönetimi en az Ermenistan yönetimi kadar pay sahibidir. Böyle bir sonuçtan en az Ermenistan yönetimi kadar Rusya da pay sahibidir.

Soğuk Savaş dönemi sonrasında yeni bağımsızlığına kavuşan ülkeler ve bu ülkeleri etki sahasına almak isteyen bölgesel ve bölge dışı güçler arasındaki mücadele, Kafkasya'da güvenlik konusunda yeni parametreleri ortaya çıkarmıştır. Rusya'nın Yakın Çevre politikasıyla bölgede önceki hegemon konumuna dönme çabası ve buna karşın, yeni bağımsızlığını kazanan ülkelerin egemenliklerini pekiştirme yönünde politikaları Kafkasya'daki etnik çeşitlilikle birleşince hem Kuzey Kafkasya'da Rusya Federasyonu'nun, hem de Güney Kafkasya'da bağımsızlığına kavuşan ülkelerin toprak bütünlüklerini tehdit eden güvenlik sorunları ortaya çıkarmıştır (Kasım, 2006:20-21).

Rusya'nın Kafkasya konusuna verdiği önemin ilk nedenini güvenlik konusu oluşturmaktadır (Yanar, 2002:56). Rusya sahip olduğu jeopolitik konum gereği doğusu, batısı ve kuzeyi doğal olarak iklim şartları ile korunmaktadır. Ancak Rusya'nın güneyi için zor iklim şartlarından bahsetmek mümkün değildir. Rusya'nın güneyinde bulunan Kafkasya üzerinden ancak Rusya'ya ulaşabilmektedir. Bundan dolayı Rusya Kafkasya'ya sahip olarak güvenliğini korumak istemektedir. Bu noktada Kafkasya'nın kuzeyini oluşturan toprakların Rusya Federasyonu toprakları içerisinde yer almaktadır.

Bilindiği gibi Rusya'nın büyük bir Dünya gücü olmaya başladığı yıllardan beri takip edegeldiği sıcak denizlere inme siyasetinin daima uçayağı olmuştur. Bunlardan

birincisi, Balkanlar yolu ile İstanbul ve Boğazlar bölgesine inerek Ege Denizi ve Akdeniz'e açılan kıyılara hakim olmak, ikincisi Kafkasları bir hareket üssü gibi kullanmak suretiyle Doğu Anadolu'yu ele geçirerek İskenderun Körfezi'ne ve dolayısıyla Akdeniz'e inmek ve üçüncüsü yine Kafkasları hareket üssü olarak kullanarak İran üzerinden Hint Okyanusuna ulaşmaktır (Yanar, 2002:56).

Kafkasya, Rusya için Avrupa ile Orta Asya arasında bir geçiş köprüsü olmasının yanında Karadeniz ve Hazar Denizi'ne kıyısının olması sebebi ile Rusya'nın Karadeniz, Boğazlar, Akdeniz yolu ile Süveyş Kanalı'na inebilmesine imkân sağlaması yönünden de Rusya'nın stratejik menfaatleri açısından son derece önemli bir bölgedir.

Bölgede etkinlik kurma amacıyla Rusya, Kafkasya'da böl ve yönet stratejisini uygulamaktadır. Rusya bu konuda bölgede yaşayan topluluklar arasındaki ilişkilere çok önem vermektedir. Bundan dolayı arabuluculuk girişimlerinde bulunmaktadır. Ancak Rusya'nın Kafkasya'da yapabildiği güç yapısını değiştirip, sorunlara çözüm getirmekten çok güç dağılımında bazı değişiklikler yapmakla sınırlıdır (İşyar, 2004:71).

Kafkasya'nın Rusya için, ayrıca iki özelliği bulunmaktadır. Bunlardan biri Asya'da ki rakipleri Türkiye ve İran ile buluşma noktası olması; ve ikincisi ise Kafkasya'nın Orta Asya'nın kapısı olmasıdır (Yanar, 2002:57). Kafkasya'nın ayrıca Orta Doğu yolu üzerinde bulunması önemli bir faktör olarak görülmektedir. Bu nokta da Rusya'nın amacının eski Sovyetlerin mirasına konan bir süper güç olarak varlığını devam ettirmek ve kendisine yönelebilecek tehditlere karşı koymak için Kafkasya'yı kontrolü altında tutarak bir tampon bölge oluşturabilmek olduğunu söylenebilir.

Bu noktada Rusya'nın Kafkasya ve özellikle Trans-Kafkasya bölgesine büyük önem vermesi bölgenin sahip olduğu Hazar Petrolleri ve Türkiye ve Batıyla bölgede etkinlik mücadelesi içerisinde olmasıdır (İşyar, 2004:74).

Kafkasların dağlık coğrafi yapısı nedeniyle bölgede çok az alternatif yol ve ulaşım ağı bulunmaktadır. Bu durum Rusya açısından Kafkasya'da deniz hâkimiyetini arttırmakta ve Karadeniz sahilindeki Abhazya ve Hazar Denizi kıyısındaki Dağıstan önem kazanmaktadır (Tavkul, 1999:24).

Kafkaslarda meydana gelebilecek büyük bir etnik çatışma ve savaş halinde Rusya'nın Karadeniz'e çıkış noktasını kaybetmesi durumunda Karadeniz- Boğazlar- Akdeniz- Süveyş Kanalı yolu ile sıcak denizlere çıkma imkanı ortadan kalkacak ve Rusya Dünya pazarlarına ürün ihracında büyük zararlara ve kayıplara uğrayacaktır. Bu doğrultuda Rusya'nın Kafkasya'yı elinde bulundurması ona büyük kolaylık ve imkanlar sağlayacaktır (Yanar, 2002:57). Rusya açısından Kafkasya'da ki Rusya kontrolüne dayalı istikrar ve güvenlik konuları birbirleri ile sıkı bağlantılı olarak karşımıza çıkmaktadır (İşyar, 2004:72-73).

Kafkasya Rus ekonomisi için tam bir hammadde pazarı olmaktadır. Petrol ve doğal gaz rezervleri açısından Kafkasya Rusya için çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu bağlamda eski Sovyet Cumhuriyetleri'ndeki petrol ve doğal gaz rezervleri ile bunların taşınması ve pazarlanması üzerinde ki kontrol Rusya için yaşamsal öneme sahiptir.

Enerji kaynakları açısından önemli bir bölgenin yabancı güçlerin etki alanına dönüşmesi Rusya için kaygılanacak bir durumdur. Rusya bölgede ki bazı uyuşmazlıkları tırmandırarak bölgenin ekonomik açıdan yabancı güçlerin etkisine girmesini engellemeye çalışmaktadır (İşyar, 2004:71). Ancak Rusya'nın bu politikası etkilemeye çalıştıkları hükümetlerin batıya yanaşmasına neden olmuştur. Bu nedenle Rusya Kafkasya bölgesinde Batı'nın etkisini mümkün olduğunca azaltmaya çalışmaktadır.

Rusya Federasyonu'nun genel dış politikasına paralel olarak, Kafkasya bölgesine ilgisi ve politika uygulamaları Soğuk Savaş döneminin ardından farklılıklar göstermiştir. İlk yıllarda yeni duruma alışmaya çalışan ve toprak bütünlüğünü korumaya çalışan Rusya bu yıllarda eski Sovyet Cumhuriyetleri ile daha çok karşılıklı rıza anlayışına göre hareket etmiştir. Orta Asya'ya uzanan yolların Kafkasya'dan geçiyor olması sebebiyle de Kafkasya Rusya için stratejik önceliği olan bir bölge konumuna gelmiştir (Yanar, 2002:59).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya'da yaşanan sosyal ve ekonomik kriz ülkenin genişleme emellerini engellemiştir. Bundan dolayı dışa bağımlılık artmıştır. Rusya bu krizden kurtulmak ve dışa bağımlılığı azaltmak için Kafkasları kendisine hedef almıştır. Zaman zaman dışarıda bulunan etnik yapıyı kullanmış, zaman zaman ise iç darbeler düzenlemiştir. Kafkasya'yı adeta arka bahçe olarak kullanmıştır.

Sovyetler Birliği'nden alınan miras olarak Rusya dış politika konusunda bazı ilkeler benimsemiştir. Bunlardan birincisi, eski Varşova Paktı üyelerinin NATO'ya üyeliğini engellemek veya en azından tarafsızlığını sağlamak ve ikincisi Yakın Çevre kavramı adı altında Rusya'nın barış gücü kuvvetleri oluşturarak eski Sovyetler Birliği toprakları üzerinde yer alan uzlaşmalara bizzat müdahale etmektir (Yanar, 2002:59).

1993 yılından itibaren, SSCB'nin dağılmasının verdiği şoku atlarmaya başlayan Rusya Federasyonu, Kafkasya'nın da içinde bulunduğu eski SSCB alanı içerisinde politikalarını doktrinler yayımlayarak yeniden belirleme başlamışlardır. 1993 yılında Boris Yeltsin tarafından onaylanan doktrinlerde Rusya'nın dış politikasının esasları belirlenmiştir (Kanbolat, 2001:167). Yakın Çevre Doktrini ile BDT üyeleri Yakın Çevre olarak tanımlanmıştır. Bu doktrinde Yakın Çevre ülkelerinin ekonomik ve güvenlik açısından Rusya Federasyonu ile bütünleşmesi gerektiği, yabancı devletlerin eski SSCB alanına nüfuz edinme çalışmalarının önlenmesinin zorunlu olduğu, bu bölgenin güvenliğinden ve istikrarından sorumlu olan ve bölgeye müdahale hakkı bulunan Rusya olduğu belirtilmiştir. Yakın Çevre Doktrini geleneksel Rus dış politikasına uygun olarak ortaya çıkmıştır. Rusya'nın SSCB'nin dağılması ve Sovyet Sosyalizminin çökmesine rağmen yine de yayılmacılığına son vermediğinin göstergesidir (Kanbolat, 2001:167).

Sovyetler Birliği'nden kalan gücü arkasına alan Rusya, yeni bağımsız ülkelerin bulunduğu coğrafyayı doğal etki alanı olarak ilan ederek yakın çevre politikasını geliştirmiştir. Rusya, Kafkasya'da bulunan ülkeleri siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel açıdan kendisine bağımlı kılmak amacıyla da 1990'ların başlarında Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Ortak Güvenlik Teşkilatı gibi birtakım örgütler kurmuştur. Ayrıca, Rusya yeni bağımsız Devletlerle ikili askeri ve ekonomik antlaşmalar yaparken, onların kendi aralarında bu tür davranışlar içine girmelerini hoş karşılamamış, BDT dışındaki ülkelerle ilişkilerini geliştirme çabalarına ise şiddetle karşı çıkmıştır (Özkan, 2005:138-162).

Bu çerçevede Rusya'nın Yakın Çevre (near abroad) politikasını oluşturma gerekçeleri vardır. Bunlardan birincisi, Avrasya jeopolitiğini askeri ve siyasi anlamda kontrolü altında bulundurmak ve gerektiğinde kendi yayılma alanları ile savunma sahası derinliğini saklı tutmaktır. İkincisi, çevresinde gelişerek kendi siyasi ve ülkesel

bütünlüğünü bozacak etkin ve köktenci akımların etkisini kırmaktır. Üçüncüsü, eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde kalan Rus azınlığının hak ve çıkarlarını korumaktır. Dördüncüsü, tarım kaynaklı hammadde ihtiyacının karşılanmasında devamlılığı sağlamaktır. Sonuncusu ise sanayi ve ekonominin temel girdisi olan petrol ve doğal gaz rezervleri ile bunların çıkartılma, taşıma ve pazarlanmasında mutlak anlamda kontrol sağlamaktır (Yanar, 2002:63-64).

Rusya yakın çevre politikası ile masraflı olan askeri müdahalelerden kurtularak jeopolitik manevraları kullanmayı öngörmektedir. Kafkasya bölgesinde uzun yıllardan beri var olmaya devam eden Rusya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bölgede nüfuzunu güçlendirebilmek için tamamen askeri bir müdahale olmaksızın askeri güç, gizli faaliyetler, eylemler, diplomatik ve ekonomik yöntemler dahil geniş bir kuvvet yelpazesi kullanmaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra eski Sovyet coğrafyasında kontrolü arttırmaya çalışan Rusya'nın bu yöndeki faaliyetlerin merkezi olan Kafkasya bölgesinde Gürcistan ve Azerbaycan öncelikli bir yer tutmuştur (Yanar, 2002:66). Rusya Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılmayı reddeden bu iki ülkeyi ekonomik ve siyasi baskılarla BDT'na katılmaya zorlamıştır.

Azerbaycan'a karşı Ermenileri destekleyen Rusya Gürcistan'a karşı da ayrılıkçı hareketleri desteklemiş ve bu iki ülkeyi BDT'na girmeye zorlamıştır. Ermenistan ile ilişkilerini daima sıcak tutarak bölgedeki varlığını güçlendirmiştir. Güney Kafkasya'da belirli bir kontrol tesis ettikten sonra Kuzey Kafkasya ve Çeçenistan üzerinde kontrol kurma çabalarına girmiştir. Bu girişimleri Rusya, Yakın Çevrede barış ve istikrar oluşturma çabaları olarak nitelendirmiştir. Rusya'nın Kafkasya bölgesindeki etki kurma çabaları Ermenistan'a zarar vermediği sürece ABD ve Batı Dünyası olayları sürekli olarak izlemiş ve müdahalede bulunmamıştır (Yanar, 2002:66). Kafkasya bölgesinde yaşanan silahlı çatışmaların ve etnik mücadelenin destekçisi Rusya'dır. Ancak bu Rusya için ekonomik ve moral yönünden zafiyet olmuştur. Rusya'nın bölgesel başarıları kendi gücünden değil muhataplarının güçsüzlüğünden kaynaklanmaktadır (Can, 1996:208).

Rusya'nın güvenlik politikalarını Batı ile rekabet değil de işbirliği temelinde oluşturması ve Batıya dönük bir dış politika izlemesi halinde bunun Kafkasya'ya olan yansımaları ile eski Sovyetler Birliği coğrafyasında yeniden hakimiyet kurma ve

Batıyla rekabet temelinde bir dış politikaya yönelmesinin Kafkasya'ya etkisi çok farklı olacaktır. Rusya'nın Batılı mı olduğu yoksa bir Avrasya ülkesi mi olduğu konusundaki iç tartışmalar ülkenin dış politika çizgisine yansımıştır. Bu çerçevede Sovyetler Birliği'nin dağılmasından hemen sonra hakim olan ve 1992 sonlarına kadar süren dönemde genel olarak Atlantikçi olarak adlandırılan akımın etkisiyle Rusya, Kafkasya ve Orta Asya'yı fazla önemsemeyen Batıyla bütünleşme yanlısı bir dış politika anlayışına sahip olmuştur. Ancak Rusya'nın ekonomik sorunları ve Batıdan beklediği desteği görmemesi içeride Atlantikçileri zayıflatmış ve Avrasyacı olarak adlandırılan ve Rusya'nın çıkarlarının Batıdan farklı olduğu, Rusya'nın bir Avrasya ülkesi olarak Yakın Çevre olarak adlandırdıkları coğrafyada güvenliği açısından aktif bir dış politika izlemesi gerektiği görüşüne sahip anlayış Rus dış politikasına hakim olmuştur (Kasım, 2006:23-24).

Bu politika ile birlikte Rusya, Kafkasya'da Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan üzerindeki etkisini artırmaya yönelmiş ve hem askeri varlığının bölgede devamı hem de özellikle bölge enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında kontrolü elinde tutma politikası izlemiştir.

Putin dönemiyle birlikte de Avrasyacı politikalara hız veren Rusya'nın Kafkasya politikasını temelden etkileyen gelişme 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de yaşanan terör eylemleri sonucunda ABD'nin bölgeye askeri varlığıyla yerleşmesidir. 11 Eylül sonrası gelişmeler bir yandan Rusya'nın Kuzey Kafkasya'da Çeçenistan'da daha rahat hareket etmesini sağlarken, Güney Kafkasya Cumhuriyetleri üzerinde etkisinin azalmasına neden olmuştur. Rusya'nın Çeçenistan'daki savaşı terörle mücadele olarak değerlendiren görüşü ABD tarafından daha fazla kabul görürken, Kafkasya Cumhuriyetleri'nin istikrarı ve toprak bütünlüğü de ABD açısından daha önemli hale gelmiştir (Kasım, 2006:24).

Rusya, dağılmayı izleyen dönemde Sovyet coğrafyasından çekilmiş ve ortaya çıkan güç boşluğu nedeniyle bölge ülkeleri nüfuz mücadelesine girmişlerdir. Ancak, 1993 yılında Rusya, Yakın Çevre doktrinini ilan ederek Sovyet coğrafyasını arka bahçesi olarak tanımlamıştır. Bu tarihten itibaren Rusya bölge ile ilişkilerini yeniden tanımlamaya ve ilk aşamada siyasi ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Daha sonra özellikle 2000'lerin başından itibaren bölge ülkeleriyle ekonomik, ticari ve enerji

ilişkilerini yoğunlaştırma politikası izleyen Rusya, üçüncü aşama olarak da bugünde uluslararası politikanın güç eksenli eğilimi nedeniyle, bölgedeki ABD askeri varlığına karşı kendi askeri varlığını artırma politikası izlemeye başlamıştır.

Bilindiği gibi Soğuk Savaş'ın bittiği ve Sovyetler Birliği'nin dağıldığı aşamada Kafkasya bölgesinde bağımsız cumhuriyetler kurulmuştur. Rusya'nın bu dönemde Batı ile olan ilişkileri de kötüleşmiştir. Bu yıllarda Rusya, Sovyetler döneminde ki hâkimiyetini tekrar sağlamaya çalışmıştır. Bu yıllarda Rus ekonomisinde ki küçülme ve Rus silahlı kuvvetlerinde ki küçülme olmuştur. Ancak Rusya; ABD ve NATO ile ilişkilerini yeniden dengeleyip düzeltmek için Kafkasya'da ki emellerinden ve Yakın Çevre olarak tanımladığı ülkelerdeki amaçlarından vazgeçmemiştir (İşyar, 2004:446).

Genel manada Kafkasya; Rusya açısından sıcak denizlere ulaşmasına imkan sağlayacak güzergahların en kısısıdır. Rusya Kafkasya'yı elinde bulundurduğu sürece Doğu Akdeniz ve Basra Körfezi'ni kontrolünde bulundurabilir. Kafkasya sayesinde Rusya güney cephesini korumaktadır. Ayrıca Kafkasya üzerinden güney bölgeye taarruz için elverişlidir (Can, 1996:208).

Gerek Çarlık Rusya'sı gerekse Sovyetler Birliği veya bugünkü Rusya yüz yıllarca Karadeniz'i ve Hazar Denizi'ni kontrol edebilen ve Rusya'yı Akdeniz sahillerine ulaştıracak ve elde olduğu zaman Türkiye ve İran'a karşı avantajlı konum sağlayacak Kafkasya'nın ele geçmesi ve muhafazası için çalışmıştır.

Rusya, Kafkasya bölgesine günümüzde de tarihte önem verdiği kadar önemsemektedir. Yani Rusya aşırı bir hassasiyet göstermektedir. Bunun nedenini Soğuk Savaş'ın Rusya aleyhine bitişi olabilir (İşyar, 2004:73). Şu an Rusya Sovyetlerden devraldığı ekonomik güçsüzlüğü ve yakın çevresinde uğradığı etki kaybını yaşamaktadır. Rusya'nın etkisinin azaldığı dönemlerde ise özellikle Kafkasya bölgesinde gelişen Amerika varlığı Rusya'yı tedirgin etmektedir.

Rusya eğer uluslararası sistemde eskisi gibi söz sahibi olmak istiyorsa , eski SSCB toprakları üzerinde etkinlik ve hakimiyet kurmayı bir dış politik öncelik olarak görmelidir. Dış politik konularda öncelik bölgesel konular olmalıdır. Çünkü zayıf komşular Rusya'ya doğru bir göç baskısı da oluşturabilirler. Rusya bu şekilde bir göç dalgasından ekonomik ve sosyal açıdan ağır hasar görebilecektir. Çünkü bu yükü

kaldırabilecek sosyal ve ekonomik gelişmişliği bulunmamaktadır (İşyar, 2004:448-449). Aynı şekilde Rusya'nın bu göç dalgası ile yakın çevresinde bulunan sosyal ve etnik sorunları da Rusya'ya taşınabilecektir. Bu bağlamda Rusya Kafkasya bölgesini bu tarz problemlere karşı tampon bölge olarak kullanmak istemektedir. Ayrıca Kafkasya'nın sahip olduğu doğal kaynaklar sayesinde ekonomik bunalımdan çıkmak istemektedir.

Genel manada Rusya'nın sahip olduğu dış politika sistemi parçalı ve istikrarsızdır (İşyar, 2004:497). Bu noktada Rusya'nın bölgeye yönelik stratejisinin, amaçlarının ve önceliklerinin ne olduğunun tam manası ile bilinmemesi Rusya için önemli bir sorundur.

Rusya'nın en büyük amacı eski büyük güç konumuna tekrar çıkmak ve bu anlamda da tek kutuplu Dünya düzenini değiştirmek olsa da, yakın hedefi aslında rakipleri olan ABD ve AB'ye uzun süredir üzerinde birçok stratejik mevziler kaybettiğini hissettiği yeni bağımsız cumhuriyetlerden oluşan yakın çevreyi yeniden düzenlemektir (Özkan, 2008a).

Bahsedilen Yakın Çevre politikasının geçmişine baktığımızda; Sovyetler Birliği'nde 1985 yılında Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle bir değişim süreci başlamıştır. Batı ile rekabetin hem ekonomik hem de askeri alanda giderek zorlaştığına inanan Gorbaçov, Soğuk Savaş'ın bitimine yol açacak Prestroika ve Glasnost politikalarını yürürlüğe koymuştur. Bu politikalar doğrultusunda SSCB Afganistan'dan çekilmiş, savunma harcamalarını kısmış ve Batı ile organik bağlar kurarak sonunda 1990'da AKKA'yı (Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler İndirimi Antlaşması) imzalamıştır (Dağı, 1998:80). Böylece kutuplar arasındaki çatışma işbirliğine dönüşebilmiş ve Varşova Paktı'nın dağılmasıyla da askeri kutuplaşma son bulmuştur.

1991'de Dünyanın en büyük yüzölçümüne sahip Devleti olan Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, SSCB'nin mirasını devralan Rusya Federasyonu dağılmaya rağmen uluslararası arenada önemli bir aktör olarak yerini almıştır. 1990'lı yılların başında dağılmanın sancılarını çeken Rusya, soğuk savaştan yenilgiyle çıkmış ve küresel güç statüsünü yitirmiş olarak içte ve dışta ciddi sorunlar yaşamaya başlamıştır.

Sovyetler Birliği'nin resmi varisi olması itibarıyla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde daimi üye olarak veto gücüne sahip ve bununla birlikte nükleer silahlara sahip ülke statüsü de bulunan Rusya, soğuk savaşın sona ermesiyle, Batı ile olan ilişkilerini ekonomik ve siyasi alanlarda kapsamlı bir şekilde geliştirmeye başlamıştır. Bunların yanı sıra Sovyetlerin dağılması pek çok yeni sorun alanını da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlardan biri, soğuk savaş dengeleri içinde belli bir istikrara sahip Balkanlar ve Kafkasya'nın üstündeki otoritenin kalkmasıyla, yıllar öncesinden ertelenen sorunların hesaplaşma alanına dönüşmesidir. Bir diğeri, zengin yer altı kaynaklarına sahip ve stratejik önemi olan Orta Asya bölgesinde Batılı devletlerin yer almaya başlamasının yarattığı rekabet ortamıdır. Bunlarla birlikte soğuk savaşın sona ermesiyle, güvenlik algılamalarında da değişiklikler olmuştur. Etnik milliyetçilik, radikal dinci hareketler, terörizm, uluslararası silah ve insan kaçakçılığı, kitle imha silahlarının yasadışı yayılımı gibi ideolojik söylemden uzak, küresel çapta sorunlar da ortaya çıkmıştır.

SSCB'nin dağılmasından sonra süper güç konumunun kaybedilmesi Rus halkı üzerinde de manevi bir çöküş yaratmış, ulusal gururu incitmiştir. Bununla birlikte ortaya çıkan siyasi ve iktisadi sorunların çözümünde karşılaşılan görüş ayrılıkları, ülkeyi iç savaşın eşiğine getirmiştir (Onay,2002:107). Dış politikada da sorunlu Sovyet mirasının ağırlığı altında ezilen Rusya, önce Doğu Avrupa'dan, sonra da başta Orta Doğu olmak üzere diğer bölgelerden çekilmek durumunda kalmıştır. Küresel mevzilerini birer birer ABD'ye kaptıran Rusya, zaman içinde eski Sovyet toprakları için kullandığı arka bahçe kavramının bile ABD'nin ön bahçesi olmaya başlamasına engel olamamıştır (Oğan, 2005).

İçinde bulunduğu ekonomik ve siyasi bunalımların yanı sıra Rusya'da, SSCB'nin çöküşüyle ordu ve askerinin de eski yerini koruduğunu söylemek güçleşmiştir (Öztürk, 2006:252). Sovyet sistemi büyük oranda Kızıl Ordu ve nükleer gücüyle bağlantılı olduğundan, SSCB'nin dağılmasıyla ordu, toplum nezdinde ciddi bir gerileme yaşamıştır. Bununla birlikte 1993'te Yeltsin döneminde kabul edilen askeri doktrin ve arkasından 2000'de Putin'in iktidarında kabul edilen ulusal güvenlik, dış politika ve askeri doktrinleriyle askeri ve siyasi yapının geliştirilmesi için bir takım kararlar alınmıştır. Yaşanılan ağır ekonomik bunalım, askeri yapının zayıflaması, iç ve dış

politikada yaşanan mevzi kaybı gibi olumsuz etkenler Putin'in başa gelmesiyle toparlanma sürecine girmiştir. En önemli gelir kaynaklarından biri olan petrolün Dünya piyasalarında artan fiyatı, uygulanan ekonomi politikalarıyla Rus ekonomisinde bir iyileşmeye yol açmış, bunun yanında Putin'in karizmatik liderliği ve uyguladığı kararlı iç ve dış politikalarla Rusya'yı yeniden önemli bir güç haline getirmiştir.

Rusya, kendisinin merkezinde olduğu Sovyetler Birliği düzeni çöktükten sonra, sınırları kenarında bulunan bütün bölgeleri kendi ulusal çıkar alanı olarak ilan etmiş ve eski Sovyet Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarına kavuşmalarına rağmen bu ülkelerin üzerinde bulunduğu alanları yakın çevre politikası doğrultusunda kendisine yeniden bağlamanın arayışı içerisine girmiştir. Bu doğrultuda yeni bir gevşek konfederasyon modelini gündeme getiren Rusya, Bağımsız Devletler Topluluğu adı altında eski Sovyet ülkelerini bir araya getirmeye ve kendi denetimi altında tutmağa çalışmıştır. Gürcistan da bu ülkeler arasında yer alarak Bağımsız Devletler Topluluğu'na üye olmuştur. Bu topluluk ciddi bir konfederasyon yapılanması noktasına gelemediği için, eski Sovyet alanındaki yapılanma denemeleri sürüp gitmiştir.

Sovyetler Birliği dönemindeki güvenlik ve tehdit algılamalarının en önemli özelliği, ideolojik boyutun ön plana çıkmış olmasıdır. Bu ideoloji, dış politikayı ve güvenlik söylemini de doğrudan belirlemiştir. Batı ve batılı değerler bir bütün halinde düşman olarak görülmüştür. Gorbaçov'la başlayan süreçte geleneksel Sovyet politikasında yaşanan değişimler, dış politika, tehdit algılaması ve güvenlik stratejisinde de değişimleri beraberinde getirmiştir. Gorbaçov dış politika alanında başlattığı reformlara işlerlik kazandırabilmek için, öncelikle SSCB'nin geleneksel askeri politikasını terk ederek, orduyu yeniden yapılandırmaya çalışmıştır. Gorbaçov'un kararlılıkla uyguladığı politikalar, Doğu-Batı ilişkilerinin yeniden yapılandırılmasını sağlamıştır. Dış politikada dönüm noktası sayılabilecek uygulamalardan en önemlileri, nükleer silahlarda tek taraflı indirime gidilen INF Anlaşması ve Sovyet ordusunun Afganistan'dan çekilmesidir. Tüm bu uygulamalardan rahatsızlık duyan parti elitleri ve ordunun tepkisiyle, bir grup asker 1991'de Gorbaçov'a karşı bir darbe gerçekleştirerek dağılma sürecini hızlandırmıştır.

Rusya'nın son dönemlerde güvenlik ve tehdit algılamasında başlıca belirleyici unsur, SSCB gibi dağılma endişesidir. Bölgede ve Federasyon içinde ortaya çıkan etnik ve

dinsel kökenli gerginlikler ve sınır çatışmaları, Rusya'da bu endişeyi besleyen unsurlar olmuştur (Dağı, 2002:174). Ülkenin iç ve dış politikasında belirleyici bir unsur olan dağılma sendromu, ulusal güvenlik sorunu açısından öncelikli görülmeyle birlikte Rusya'da milliyetçi söylemleri de beslemektedir. Bu dağılma sendromunun ardında, Rusya'nın homojen bir siyasal coğrafyadan mahrum olması yatmaktadır.

SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya'da ulusal güvenlik tartışmalarında iki eğilim ön plana çıkmıştır. Reformistler, Batı ile işbirliğini önermekte ve bu bağlamda ulusal güvenlik sorununu küresel ölçekte yorumlamaktadır. Demokratik bir toplum kurabilmek için çatışmacı dış politikadan vazgeçilerek, ulusal güvenlik politikalarında geleneksel Sovyet askeri yapılanmasının kırılmasını savunmaktadırlar. Avrasyacılar ise, ulusal güvenliğini milliyetçi bir çizgide tanımlayarak dış Dünyaya şüphe ile yaklaşmaktadır. Avrasyacılar için ikinci bir dağılma yaşama endişesi önemli bir yer aldığından ulusal çıkarları maksimum düzeyde koruyabilmek için SSCB'nin dağılması sonucu sarsılan siyasi ve askeri gücün restore edilmesini savunmaktadırlar (Dağı, 2002:175-176). Rusya'nın güvenlik politikalarını, Batı ile rekabet değil de işbirliği temelinde oluşturması ve Batıya dönük bir dış politika izlemesi halinde bunun Kafkasya'ya olan yansımaları ile, eski Sovyetler Birliği coğrafyasında yeniden hakimiyet kurma ve Batıyla rekabet temelinde bir dış politikaya yönelmesinin Kafkasya'ya etkisi çok farklı olacaktır (Kasım, 2006:19-35).

Rusya Yakın Çevre Doktrini olarak yayınladığı dış politika Yeltsin döneminde hayata geçirilmiştir. Rusya Türkiye ve İran gibi Trans-Kafkasya'ya sınırı olan bir ülke olarak bölgeyi kendi güvenlik sistemi için belirsizlik kaynağı olarak görmektedir. Bunun için Rusya Kafkasya bölgesinden özellikle Türkiye ve ABD'ni uzak tutmaya çalışmaktadır. Rusya'nın yakın çevre yaklaşımı, coğrafi yakınlık, askeri güvenlik, ekonomik bağlantılar ve ortak Sovyet geçmişi kriterlerine bağlıdır (Kamel, 2009). Sözü edilen doktrin Rusya'nın eski Sovyet cumhuriyetlerinde özel çıkarları olduğunu vurgulamaktadır. Rusya bu anlamda yakın çevresinde özel ayrıcalıklarının olması gerektiğini savunmaya başlamıştır (Cafersoy, 2000a:21).

Putin döneminde de öncelikli olarak ekonomik güce önem verilmiştir. 1990'larda arka arkaya ekonomik krizlerle sarsılan Rusya'nın bir Devlet olarak varlığı tehdit altında kalmıştır. Üstelik ABD başta olmak üzere Batı ülkelerinin Rus iç politikasındaki

nüfuzları da Rusya'nın ekonomik zafiyetinden kaynaklanmıştır. Dolayısıyla Putin'in iktidara geldiği ilk günlerden başlayarak Rus ekonomik gücünün artması, Rusya'nın yeniden canlanmasının ön şartı olarak görülmüştür. Pragmatik bakış açısıyla tanınan Putin, kısa süre içerisinde BDT alanındaki Rus nüfuzunun kaçınılmaz olarak azaldığını da görmüştür. Yeni yöntem olarak komşu ülkelerde ekonomik etkinlik kazanma yolu tercih edilmiştir. Özellikle 2000'li yıllarda büyük Rus şirketlerinin yabancı şirketlerle komşu devletlerden ekonomik pay kapma yarışına daha aktif girdiği gözlenmiştir. Üstelik Rus şirketlerinin desteklenmesi Devlet politikası haline gelmiştir. Zaten birçoğunun doğrudan Devletin pay sahibi olduğu büyük şirketler üst düzey lobicilik desteğine sahiptir. Genel olarak yatırımların yoğunlaştığı alan BDT coğrafyasıdır.

Rusya'nın Kafkaslarda uyguladığı tüm politikalar etkisinin artmasına değil, azalmasına neden olmuştur. Burada problem, Rusya'da son yıllarda meydana gelen büyük değişimlere rağmen, bürokratların önemli bir kesiminin hala Sovyet tarzı idare anlayışını terk etmemeleridir. Bu anlayış halkın tercihlerinin önemli olmadığı, kamuoyunun idareciler tarafından kolayca manipule edilebileceğini öngörmektedir. Ancak günümüzde halkın tercihlerinin eskisinden daha önemli olduğunu ve batılı güç odaklarının kamuoyunu manipule etmede çok yeni teknolojiler kullandıklarını Rus idareciler görememektedirler. Bu anlayış, Rusya'nın güneyinde işe yaramazken, eski Sovyet zihniyetinin hala hakim olduğu ve Sovyet tipi idarecilerin başta olduğu Kafkasya cumhuriyetlerinde Rusya'nın etkisini arttırmıştır (Çomak, 2009).

3.1.Rusya'nın Kuzey Kafkasya Politikası

Jeopolitik açıdan Kuzey Kafkasya, Avrupa ile Orta Asya arasında geçiş köprüsü niteliğindedir. Rusya açısından da Karadeniz ve Hazar Denizi'ne kıyısı olması sebebiyle stratejik bakımdan oldukça büyük önemi vardır. Kuzey Kafkasya Rusya'nın Karadeniz, Boğazlar ve Akdeniz yoluyla sıcak denizlere inebilmesine imkan sağlar.

Kuzey Kafkasya'nın dağlık coğrafi yapısı da ulaşım ağının bulunmamasına neden olmaktadır. Bu durum ise deniz taşımacılığının önemini artırmakta, sonuç olarak da Abhazy ile Dağıstan, Rusya açısından önem taşımaktadır.

Kuzey Kafkasya aynı zamanda Rusya için büyük bir hammadde kaynağıdır. Çeçenistan ve Dağıstan, Rus petrolünün yarıya yakın kısmını üretmektedir. Petrol

haricinde Kuzey Kafkasya altın, gümüş, demir, alüminyum, bakır, çinko, kurşun, uranyum, kobalt ve kömür gibi yer altı kaynakları da bulunmaktadır. Dolayısıyla bölge Rusya açısından hem jeostratejik hem de jeoekonomik anlamda büyük önem taşımaktadır.

Rusya bu nedenlerden dolayı Kuzey Kafkasya'yı elinde tutmak istemektedir. Bunu da büyük ölçüde ekonomik verilere dayanarak sağlamaktadır.

Bu açıdan, bugün Rusya yüzyıllar öncesinde Kuzey Kafkasya'da kazanmış olduğu jeopolitik konumunu terk etmemiş; hatta bu konumunu derinleştirmiştir. Rusya'nın Kuzey Kafkasya politikasında birçok önemli faktör bulunmaktadır. Rusya'nın Kafkasya'daki tarihsel, siyasi, askeri ve ekonomik çıkarları karşısındaki tehditleri ortadan kaldırmak ve bu çıkarları korumak; Kafkasya'nın Rusya'nın nüfuz alanı içinde olduğunu vurgulamak; bölgeye yönelik planlarında kendisini dikkate almaları gerektiğini ortaya koymak ve Türkiye'nin Kafkasya ve Orta Asya'daki etkinliğini ortadan kaldırmaktır (Yanar, 2002:68).

Hazar Denizi'nden Karadeniz'e kadar uzanan bölgedeki cumhuriyetlerin halkları yaklaşık 150 yıldan beri Rusya'nın egemenliği altındadırlar. Çünkü Rusya Kuzey Kafkasya bölgesini birinci derecede öncelikli stratejik bölge olarak nitelendirmektedir. Rusya'nın güvenlik politikasının kaynağı Çar Petro'ya kadar dayanmaktadır. Rusya politikasını uygularken bölgedeki etnik farklılıklardan yararlanmakta kimi zaman onlara özerklik vererek yüzyıllardan beri beraber yaşamış Kuzey Kafkasya halklarının arasını açmaktadır. Bu da Kuzey Kafkasya'da etnik milliyetçiliğin yükselmesine sebep olmaktadır. Ayrılıkçı hareketlerin bölgede güç kazanması ileride Rusya'nın da güvenliğini aşırı derecede tehdit eder boyuta geleceği açıktır.

Gorbaçov'un başlatmış olduğu perestroyka ve glastnost politikaları SSCB'de yumuşama meydana getirerek, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecini hızlandırmıştır. SSCB'nin dağılması Baltık ülkelerinin, Orta Asya'nın ve Güney Kafkasya'nın bağımsızlığını kazanmasına sebep olmuşsa da Kuzey Kafkasya Özerk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazanamamışlardır (Çelikpala, 2006:38-51).

Rusya'nın Kafkasya bölgesine ilgisi tarihte 16. yüzyılda başlamıştır. Ancak Kuzey Kafkasya egemenliği ise Rusya için 1864 yılında sağlanabilmiştir (Kanbolat, 2001:166).

Kuzey Kafkasya'da ülkeler SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Rusya ise bağımsızlıklarını ilan eden ülkelere askeri müdahalelerde bulunmuştur. Askeri müdahalelerin nedeni ülkelerin askeri, ekonomik ve transit konumudur. Kuzey Kafkasya petrol bakımından Rusya için çok önemli bir yere sahiptir. Bunun yanında Azerbaycan petrolerini Rusya Federasyonu'nun Karadeniz'e taşıyabilmesi için Kuzey Kafkasya'ya ihtiyacı bulunmaktadır. Bu bakımdan Kuzey Kafkasya, Rusya'nın Karadeniz'e açılan tek çıkışıdır. Bu nedenle ticaret, tarım, doğal kaynaklar, turizm, askeri konularda Kuzey Kafkasya önemli bir yere sahiptir (Kanbolat, 2001:168).

Soğuk Savaşın bitimi ile dağılan SSCB'nin arkasından yaşanan 11 Eylül saldırısı sonrasında ise ABD'nin bölgeye yerleşmesi ve Rusya'nın Güney Kafkasya'daki etkisinin sınırlanması ve Kuzey Kafkasya'da daha rahat hareket etmesi gerginliği bir ölçüde azaltmıştır (Kasım, 2006:19-35).

Rusya Kafkasya'da sorunun çözümünü şiddet ve baskı yoluyla aramıştır. Fakat Rusya'nın şiddete dayalı politikaları daha önceki dönemde olduğu gibi uluslararası örgütlerin tepkisine neden olmuştur. Rusya ise Çeçenistan sorunu başta olmak üzere diğer Kafkas ülkelerinin sorununu, Rusya Federasyonu'nun iç meselesi olduğunu vurgulamıştır. Fakat Rusya'nın sorunu şiddet yoluyla çözmemesi ve dış Dünyadan şiddet politikalarına yönelik tepkilerin artması, Rusya'yı Kafkasya'da yeni politikalar arayışına itmiştir. 11 Eylül olaylarının yaşanması Rusya Federasyonu için bir koz olmuş ve Moskova Çeçenistan'da ve Kuzey Kafkasya'da bağımsızlık yanlılarına karşı savaşı terörizmle savaş kapsamına sokmuştur.

Kuzey Kafkasya'da Çeçenistan dışındaki diğer cumhuriyetlerin Rusya Federasyonu'na karşı ciddi bir muhalefeti olmadığı, gerek Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılması aşamasında gerek daha sonra da Rusya Federasyonu'na bağlılık konusunda bir tereddüt göstermedikleri kabul edilmektedir (Yalçınkaya, 2006:54).

Yukarıda ki bölümlerde de belirtildiği gibi Kafkasya bölgesi etnik çeşitliği bulunan bir bölgedir. Özellikle de kuzey bölümü daha fazla çeşitlilik ve zenginlik arz etmektedir. Kuzey Kafkasya'daki bu zengin etnik çeşitliğe rağmen hiçbir birlik sayı bakımından çok kalabalık değildir. Belirli bir çoğunluğa sahip olanlar ve aynı kökten gelip birleşme ihtimali olanlar ise Rusya tarafından göçler ve etnik temelli bölücü politikalar ile azaltılmış ve uzaklaştırılmıştır. Farklı siyasi birimler altında ayrı eğitim, dil ve sosyal politikalar uygulanarak Rusya tarafından asimile edilmeye çalışılmıştır (Yalçınkaya, 2006:57).

Yaklaşık iki yüz yıldır Çeçenler bağımsızlıkları için Rusya'yla mücadele etmektedirler. Ancak tarihe damga vuran kanlı eylemler son zamanlarda yaşanmıştır. Çeçenler, SSCB'nin dağılmasının ardından 1991'de tek taraflı olarak Rusya Federasyonu'ndan bağımsızlıklarını ilan etmişleridir. Fakat bu karar iki ülke arasında 1994-1996 döneminde sürececek bir savaşa dönüşmüştür. 1996'da Çeçen direnişinin efsanevi ismi ve Devlet Başkanı Cahar Dudayev bir roket saldırısı sonucu öldürülmüştür. Bunun üzerine Hasavyurt Anlaşması'yla iki taraf Çeçenistan sorununu 2001 yılına kadar dondurmıştır. Ancak 1999 yılında Rusya'da ve Dağıstan'da 250 kişinin hayatını kaybettiği patlamalar, bu dönemin sonu olmuştur. Rusya bu patlamalar üzerine uluslararası terörizmin destekleyicisi olarak gösterdiği Çeçenistan üzerine yeni operasyonlar başlatmıştır. Türkiye ise Çeçen Sorunu'nu diğer Batı ülkeleri gibi, Rusya'nın iç meselesi olarak tanımıştır. Bu dönemden sonra Rusya, Çeçenistan'daki siyasi süreci Rusya lehine çevirmeye çalışmıştır.

Rusya'nın Çeçenistan'ın bağımsızlığını kabullenememesinin çeşitli sebepleri vardır. Birinci sebep bu bölgenin özellikle uçak yakıtı çıkarılan zengin petrol yataklarına ve doğal gaz rezervlerine sahip olmasıdır. İkinci sebep ise Çeçenistan'da başlayan bağımsızlık mücadelesinin zaman içinde bütün Kafkasya'ya yayılması endişesidir. Rusya Çeçenistan'daki bağımsızlık yanlısı hareketin başarısının Kafkasya topraklarında yaşayan bütün etnik unsurları etkileyeceğinden korkmaktadır. Kafkasya topraklarının çok değişik etnik unsurları barındırması bu konuda Rusya açısından bir potansiyel problem oluşturmaktadır. Rusya'nın Çeçenistan'a müdahale etmekteki asıl amacının Kafkasya üzerindeki askeri baskısını artırmak ve bölgedeki diğer bağımsızlık yanlısı hareketlere gözdağı vermektir.

3.2.Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası

Rusya'nın Güney Kafkasya politikası iç politika, arka bahçe politikası ve dış politika kısımlarına ayrılarak ele alınmalıdır. Çünkü bu üç kısım da birbirini etkilemektedir. Rusya'ya bağlı Kafkasya cumhuriyetlerindeki sorunlar, Güney Kafkasya ülkelerindeki durumla yakından ilgilidir. Rusya'nın iç sorun olarak nitelendirdiği Çeçenistan meselesi, Moskova'nın Azerbaycan ve Gürcistan'a karşı izlediği politikayı doğrudan belirlemektedir (Kamalov, 2006:91). Türkiye ve İran gibi bölgesel ve ABD gibi küresel güçlerin Güney Kafkaslarda kendi çıkarları olduğundan, Rusya'nın Kafkaslar politikası söz konusu ülkelerin Rusya ile ilişkilerinde de önemli bir yere sahiptir.

Rusya'nın Kafkaslardaki en önemli iki amacını Hazar Havzası ve genel olarak Kafkasları siyasi anlamda kontrol altında tutmak, yani arka bahçe olarak kullanmak ve Hazar enerji kaynakları başta olmak üzere bölgedeki enerji kaynaklarının işletilmesinde söz sahibi olarak bu ülkelerin ekonomilerini Rusya'ya bağımlı hale getirmek şeklinde özetleyebiliriz. Her ne kadar enerji kaynakları açısından Azerbaycan ön plana çıksa da, siyasi bağlamda Rusya'nın dikkati Gürcistan üzerinde yoğunlaşmıştır. Ermenistan ise gerek siyasi, gerek ekonomik açıdan zaten Moskova'ya bağlanmış durumdadır (Kamalov, 2006:91). Rusya, Kafkasya ve Hazar Havzası'ndaki siyasi nüfuzu güçlendirmek ve enerji kaynaklarının işletiminde etkili olarak bölge ekonomileri kendisine bağımlı kılmak istemektedir.

Diğer taraftan bölgeden geçen boru hatları ve enerji koridorları etnik ve toprak sorunlarıyla örtüşmekte, boru hatlarının yönü ise sorunların çözümünde oluşan bloklaşmalarla paralel bir şekilde gelişmektedir. Bu bağlamda Batı-Doğu (Bakü, Tiflis, Ankara-Washington) ve Kuzey-Güney (Moskova, Erivan, Tahran) bloklaşmalarının olduğunu söylemek mümkündür.

Trans-Kafkasya olarak adlandırılan bölgede Rusya'nın genel manada dış politikasını güvenliği de ilgilendirmektedir. Rusya'nın, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından görmüş olduğu en büyük tehdit bu ülkenin Dünya toplumu içerisinde ki konumunda ve yabancı Devletlerle ilişkilerinde yaşanan köklü değişiklikler bağlamında Devlet gücünün zayıflamasıdır (İşyar, 2004:499). SSCB'den ayrılıp bağımsızlıklarını ilan eden Devletler, Rus dış politikası açısından temel öncelik

taşımaktadır. Ancak Rusya'nın yakın çevresinde bulunan zayıf Devletlerde yaşanacak problemlerin Rusya'ya sıçraması da muhtemeldir.

Soğuk Savaşın bitişi ve SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya'nın Kafkasya politikasında başarısızlıklar gözlenmiştir. Bu başarısızlıkların sebebi ise Rusya'nın bölgede izlemiş olduğu gelişi güzel politikaların olduğu değerlendirilebilir.

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan bölgelerinde birbirlerinden farklı siyasetler izlemiştir. Gürcistan ve Azerbaycan, Türkiye ile birçok ortak proje geliştirip Rusya'ya bağımlılıklarını azaltma yönünde adımlar atarken, Ermenistan bunun tam tersi bir politika izlemiş ve Moskova'ya bağımlılığını giderek arttırmıştır. Halihazırda Ermenistan enerji, ulaşım ve ekonomi alanları ile siyasi meselelerde büyük ölçüde Rusya'ya bağımlı bir devlet durumundadır (Bozkuş, 2008).

Rusya'nın Güney Kafkasya bölgesine yönelik izlemiş olduğu dış politikanın bir diğer boyutunu da bölgenin dış ekonomik politikası oluşturmaktadır. Rusya'nın bölgede izlediği dış ekonomik politikası bölgedeki Devletleri Rusya'nın ekonomik, politik ve güvenlikle ilgili çıkarları yönünde eski SSCB döneminde ki ekonomik bağımlılık kalıplarını sokma amacına hizmet etmiştir (İşyar, 2004:499). Mesela, Rusya, Yukarı Karabağ uyuşmazlığında stratejik amaçlarını gerçekleştirebilmek için ekonomik araçları devreye sokmuştur.

Rusya bölgede her zaman bölgesel işbirliğine yönelik politikalar izlemiştir. Bölgede ki Devletlerin Rusya'nın kontrolü dışında değil de, Rusya'nın liderliğinde ve yönlendirmesinde çok boyutlu bir iş birliği sürecine sokulmaya çalışılması, bu ülkenin bölgede etkinlik kurmak için kullandığı önemli araçlardan bir olmuştur (İşyar, 2004:501).

3.2.1.Gürcistan

Günümüzde Güney Kafkasya'daki cumhuriyetler arasında Rusya ile ilişkileri en gergin olan ülke hiç şüphesiz Gürcistan'dır. 2000 yılında dönemin Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevarnadze, iki ülke arasındaki gergin ilişkilerin nedenlerini; Rusya'nın ayrılıkçı bölgeleri desteklemesi ve Rusya'nın eski Sovyet Cumhuriyetlerinin toprak

bütünlüğü konusunda çifte standart politikası izlemesi şeklinde belirtmiştir (Kamalov, 2006:92).

İki ülke arasındaki ilişkilerin kökleri Sovyet dönemine kadar uzanmaktadır. O dönemde de Gürcistan, Rus karşıtlığının güçlü olduğu bir Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak tanınmıştır. SSCB'nin dağıldığı dönemde Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etmesinden itibaren Rus-Gürcü ilişkileri sorunlardan kurtulamamıştır. Rusya Federasyonu'nun, kendisi için önemli bir bölgede yer alan Gürcistan üzerindeki nüfuzundan vazgeçmeye yanaşmaması, Gürcü Devlet adamlarının ise buna karşı milliyetçi bir duruş sergilemeye çalışmaları gerginlik yaratan başlıca fay hattı olmuştur (Yağcı,2009).

Gürcistan'ın Rusya açısından değerine ilişkin birkaç neden sıralanabilir. Birinci olarak, NATO üyesi Türkiye'ye komşu olan Gürcistan, Soğuk Savaş sırasında önemli askeri üslere ev sahipliği yapmıştır. Bu üslerde bulunan Rus askerleri ve silahlarının durumu henüz çözülememiş bir sorun teşkil etmektedir. İkinci olarak, Rusya'nın kontrol ettiği bazı önemli petrol ve doğalgaz borularının mevcut ve potansiyel rotaları ile önemli Karadeniz limanları Gürcistan topraklarında bulunmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan projesinin gerçekleşmesinin ardından Gürcistan'ın bu jeo-stratejik önemi tekrar göz önüne gelmiştir. Ayrıca, Rusya'yı yandaşı Ermenistan'a bağlayan iletişim ve boru hatları bu ülkeden geçmektedir. Bu nedenlerden ötürü Rusya, Gürcistan'ın kendi nüfuz alanından çıkarak NATO ve AB gibi Batı kurumlarına yakınlaşmasını istememektedir.

Genel olarak bakıldığında Rusya kendisinin Batılı kuruluşlara dahil olduğunu ve işbirliği içerisinde olduğunu kabul etmektedir. ABD'nin başat rol aldığı NATO'ya Rusya sıcak bakmaktadır. Ancak Rusya kendisinin dahil olmadığı bir organizasyona Kafkasya ülkelerinin dahil olmasını istememektedir.

Rusya'nın Gürcistan'daki askeri üsleri de iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginliğe neden olmaya devam etmektedir. SSCB zamanında Gürcistan'daki üsleri, NATO'nun güney cephesine karşı bir savunma üssü olarak kabul edilmiştir. Güney Kafkasya'daki askeri karargahın en büyük gücü Gürcistan'dadır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla birlikte bu üsler 1993 yılında kurulan Güney Kafkasya'daki Rus Birlikleri'nin idaresine geçmiş, asker sayısı ise azaltılmıştır. 1992 yılında patlak veren Abhazya sorununda Gürcü yetkililer Rusya'yı Abhazya'yı desteklemekle suçlamış, ayrıca

Rusya'dan askeri üslerini tahliye etmesini de istemişlerdir (Kamalov, 2006:92). Ancak Abhazy ile yapılan savaşta Gürcistan'ın yenilmesini takiben 1993 yılında ülke çapında ayaklanmalar çıkınca Gürcistan bölünmenin eşiğine gelmiştir. Dönemin Gürcistan Devlet Başkanı Eduard Şevardnadze'nin bu isyanı bastırmak için Rusya'dan yardım istemekten başka çaresi kalmamıştır. Bunun karşılığında Gürcistan, BDT üyeliğinin yanı sıra Rus askeri üslerinin varlığının 25 yıl daha uzatılmasını öngören bir antlaşma imzalamıştır.

Gürcistan; topraklarında Rus askeri varlığını istememektedir. Bu konuda iki ülke 2008 yılına kadar üslerin boşaltılması konusunda anlaşmaya varmalarına rağmen gerginlik zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Türkiye Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının açılmasıyla birlikte bölge enerji kaynaklarının uluslararası alana taşınmasında önemli bir avantaj elde etmiş ve Azerbaycan ve Gürcistan'ın güvenliği hem Türkiye hem de tüm batı için önemli hale gelmiştir. Karadeniz'de oynadığı rol dolayısıyla Türkiye Rusya'nın güvenliği için önemlidir. Türkiye ve Rusya'nın iki bölgesel güç olarak işbirliğine gitmeleri hem bölge dengeleri hem de bölgesel sorunların çözümü için önemlidir. Ancak Rusya'nın mevcut Ermenistan yönetimine verdiği destek ve Gürcistan'ın toprak bütünlüğü konusunda gerekli hassasiyeti göstermemesi bunu güçleştirmektedir (Kasım, 2007).

Abhazy sorununu bir türlü çözememesi, Gürcistan'ın dış politikasını tekrar gözden geçirmesine neden olmuştur. Tiflis, tekrar Moskova'yı ayrılıkçı güçlere yardım etmekle suçlamaya başlamıştır. Buna paralel olarak Rusya karşıtı GUAM'ın kuruluşu ve Gürcistan'ın NATO'ya üyelik çalışmalarını başlatması, Rusya'yı rahatsız etmiştir. İkinci Çeçenistan Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Moskova, Gürcistan ile Azerbaycan'ı topraklarını Çeçen savaşçılara açmakla suçlamıştır. Rusya 2001 yılında ise Gürcistan'ın Çeçenistan ile olan sınır bölgelerini kontrol altında tutamadığını ileri sürerek Gürcistan'a karşı vize rejimini başlatmıştır. Rusya'nın bu adımı üzerine, Gürcistan BDT'ten çıkabileceğine dair ilk sinyali vermiştir.

Şevardnadze'yi devirerek Cumhurbaşkanı olan Şaakaşvili'ye başta ABD olmak üzere Batı tarafından gösterilen destek, Gürcistan'ın Rus nüfuzundan uzaklaşmakta olduğunu işaretlemiştir (Yağcı, 2009).

Şaakaşvili, Abhazya ve Güney Osetya sorunlarını da aynı şekilde çözme hedefini açıklamıştır. Güney Osetya'nın Rus yanlısı hükümetine alternatif olarak sürgünde bir Oset Hükümeti kurdurarak bölgedeki bağımsızlık yanlısı eğilimle mücadele etmeyi amaçlayan Gürcü lider, Abhazya bölgesindeki Yukarı Kodor'a da askeri yığınak yapmıştır (Şiriyev, 2009). Bu durum BM'nin de tepkisini çekmiş ve Gürcistan'ın uluslararası anlaşmalara uygun olarak bölgeyi silahsızlandırması istenmiştir. Rusya ise Şaakaşvili'nin hamlelerine şiddetle karşı çıkmakta ve Abhazya ile Güney Osetya'yı desteklediğini her fırsatta göstermektedir. Gürcistan içinde özerk bir bölge olan Güney Osetya, Rusya Federasyonu'na bağlı Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyet'i ile birleşmeyi arzulamakta, özerk bir cumhuriyet olan Abhazya ise bağımsızlık için mücadele vermektedir.

Mikhail Saakaşvili'nin Batı tarafından desteklenen renkli devrim ile iktidarı ele geçirmesiyle birlikte Rusya ile Gürcistan arasındaki ilişkiler daha da gerginleşmiştir. Arkasına ABD'nin desteğini alan Saakaşvili'nin Rusya karşıtlığı diplomatik ilişkileri de zorlaştırmaktadır. Başta Saakaşvili olmak üzere Gürcistan Rusya'nın ayrılıkçı bölgeleri kışkırttığını ve desteklediğini ileri sürmektedir. Moskova'nın Gürcistan'a karşı söz konusu ayrılıkçı bölgeleri baskı aracı olarak kullandığı konusunda şüphe yoktur (Kamalov, 2006:93).

2004 yılı sonlarında Gürcistan'ın Bireysel Ortaklık Eylem Planı'nı kabul ederek NATO'ya sunmasıyla ülkenin NATO'ya katılması yönünde önemli bir adım atılmıştır. Rusya ve Gürcistan arasındaki önemli bir çıkar ayrılığı anlamına gelen bu olayın ardından ilişkilerde krize yol açan olaylar art arda yaşanmaya başlamıştır. Bunların ilki 2006'daki bombalı saldırılardır. Aynı gün içinde önce Osetya'daki Rus-Gürcü sınırına yakın bir yerde yapılan saldırı ile Rusya'dan Gürcistan ve Ermenistan'a doğalgaz taşıyan borular patlatılmış; ardından Rusya Federasyonu'nun Karaçay-Çerkez bölgesinde Rusya'dan Gürcistan'a elektrik taşıyan hatlar saldırıya uğrayarak kullanım dışı bırakılmıştır. Enerji için büyük oranda Rusya'ya bağımlı olan Gürcistan'da saldırılar yüzünden enerji sıkıntısı baş göstermiş; sorunun büyümesi Azerbaycan'ın acil yardımı sayesinde önlenmiştir (Yağcı, 2009).

Gürcistan'ın GUAM çerçevesinde Rusya karşıtı politika izlemesine ve BDT'den ayrılma yönündeki tehditlerine Moskova, Rus enerji kaynaklarının fiyatlarını

artırmakla misilleme yapmıştır. Gürcistan enerji ve ekonomik olarak tamamen Rusya'ya bağlıdır. Saakaşvili'nin Gürcistan'ın birçok alanda Moskova'ya bağımlı olmasına rağmen cesurca hareket etmesinin nedeni, ABD'ne fazlasıyla güvenmesidir.

Bundan da anlaşılacağı üzere Rusya ile Gürcistan arasındaki gerginlik aslında Rusya ile ABD ilişkilerine de yansımaktadır. Rusya, arka bahçesi olarak nitelendirdiği BDT coğrafyasını hala kendi alanı olarak görmek isterken, ABD de Kafkaslar'da kendi konumunu sağlamalaştırmaya ve petrol fiyatlarının artmasının da etkisiyle her geçen gün güçlenen Rusya'nın etki alanını daraltmaya çalışmaktadır (Kamalov, 2006:93). Rusya'yı özellikle tehdit eden gelişme ise ABD'nin Doğu Avrupa'da kurmak istediği füze kalkanıdır. İran ve Kuzey Kore'ye karşı tasarlandığı ileri sürülen kalkan için radar ve füze sistemlerinin eski Doğu Bloğu ülkelerine konuşlandırılması planlanmış, ev sahibi olacak ülkeler arasında Gürcistan'ın da adı geçmiştir. Füze kalkanını kendi nüfuz alanına yönelik bir tehdit olarak algılayan Rusya, Gürcistan'da kurulacak radarın yerine Azerbaycan'daki kendi radarının ABD tarafından da kullanılabileceği belirtmiştir (Yağcı, 2009). Rusya Federasyon'u üzerindeki askeri üstlerinin kaldırılması konusunda ABD'den diplomatik destek almıştır (Kalafat, 2009).

Bağımsızlık sonrasındaki mücadelenin özünü yine, insan hak ve özgürlüklerine dayanan, demokratik yönetim biçimini benimsemiş, ekonomik olarak kalkınmış bir devletin kurulması ideali oluşturmaktaydı. Aynı çerçevede, ülkedeki siyasi partiler de belirgin bir siyasi ideoloji temelinde değil, Rusya ve Batı'ya bakışlarına göre tanımlanmışlardır. Gürcistan bağımsızlığını kazandığından beri hep Batıcı partiler işbaşında olmuştur (Ağacan, 2007:201).

Gürcü toplumu kendisini Batı'nın bir parçası olarak görmektedir. Gürcü fikir hayatına hakim olan görüşe göre, Gürcistan özü itibariyle Batılıdır. Bu öz, Hıristiyan dininden ve Gürcü toplumunun bireyci ve hürriyet sever karakterinden oluşmaktadır. Egemen tarih yorumuna göre, Gürcistan zaman içinde Batı'dan koparılmıştır. Dolayısıyla şimdi olup biten, Batı'yla bütünleşme ve ona geri dönüştür. Aynı zamanda da öze dönüştür (Ağacan, 2007:202).

Hızla bozulan ilişkilerin daha kötüye gitmesini engellemek üzere Rusya Devlet Başkanı Putin ile Gürcistan Cumhurbaşkanı Şaakaşvili 13 Haziran 2006'da Moskova'da bir araya gelmiştir. Ancak sert geçtiği bildirilen görüşmede hiçbir somut

gelişme kaydedilemediği anlaşılmıştır. 2006'da iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kopmasına yol açan yeni bir olay yaşanmıştır. Ondan fazla Gürcü vatandaşıyla birlikte Rus gizli servisi GRU adına çalıştığı iddia edilen dört Rus subayı Rusya adına casusluk yaptıkları suçlamasıyla Tiflis'te tutuklanmıştır. Olaya tepki gösteren Rusya ertesi gün Tiflis büyükelçisi Kovalenko'yu geri çağırması ve büyükelçiliği boşaltmaya başlamıştır. Gürcistan'ın Rusya'nın muhalefetine rağmen NATO'ya katılımıyla ilgili görüşmelerin yoğunlaştığı bir dönemin ardından gelen casusluk skandalını, Rusya'nın Gürcistan'a yönelik yaptırımları izlemiştir. Rusya, Gürcistan'a yönelik tüm ulaşım ve iletişimi durdurmuş, ayrıca Rusya'daki Gürcü ekonomik faaliyetlerine yönelik baskılar artmıştır. Gürcistan'daki Rus üslerinin boşaltılması işlemi durdurulmuş, ayrıca Gürcistan'a karşı bir BM kararının alınması için çaba gösterilmiştir.

3.2.2. Ermenistan

Gürcistan ile Azerbaycan, Rusya ile BDT çerçevesinde entegrasyona yaklaşmamışken, Ermenistan bu konuda Rusya'nın baskısına karşı koyamamıştır. Rusya'nın Güney Kafkasya politikası Ermenistan'ın çıkarlarına uygundur. Ermenistan da Rusya gibi bölgede ABD ve Türkiye'nin etkisinin artmasına karşı çıkmakta, İran ile iyi ilişkilerin kurulmasını desteklemekte, Rusya'nın yer almadığı projelerin geliştirilmesine olumsuz bakmakta, Moskova'nın Çeçenistan politikasını desteklemekte ve GUAM'a Rusya gibi olumsuz yaklaşmaktadır.

Bölgede Ermenistan, Rusya açısından çok önemli stratejik bir mevkide bulunmaktadır. Bu önem Ermenistan'ın konumundan kaynaklanmaktadır. Hazar havzasının enerji kaynaklarının batıya aktarılmasında olası geçiş güzergahlarının tam ortasında bulunması ve Ermenistan'ın Doğu-Batı için oynadığı rolün yanında, Rusya ve İran arasında ki bağlantıyı da sağlayabilmesi açısından Kuzey-Güney ekseninde bağlamında da Moskova için çok önemli bir yere sahiptir (İşyar, 2004:72).

Rusya ile Ermenistan arasındaki ilişkileri genel olarak Ermenistan'ın Rusya ile dayanışma politikası çerçevesinde gerçekleşmektedir (Kamalov, 2006:97). Güvenlik konusunda iki ülke çok sayıda anlaşmalar imzalamıştır. Bunların en önemlisi 29 Ağustos 1997 yılında "Dostluk, İşbirliği Ve Karşılıklı Yardımı Öngören Anlaşma" olup, savaş durumunda taraflar birbirlerine karşılıklı yardımda bulunacaklarını taahhüt

etmiştir. Yine 1997 yılında Rusya'nın Ermenistan'a bir milyar dolarlık silah sattığı ortaya çıkmıştır. Ermeni ordusunun Rus askeri kültürünün temelinde kurulmuştur.

Ermenistan, Kafkasya bölgesinde Rusya'nın ilişkilerinin iyi olduğu neredeyse tek ülke konumundadır. Yine Ermenistan, Rus üslerinin bulunduğu ve bu üslerin tahliyesini istemeyen tek ülkedir. Hatta tam tersine Ermenistan bu üslerin güçlendirilmesini talep etmektedir. Rus askeri üslerinin varlığı, neredeyse bütün komşularıyla arası kötü olan Ermenistan için güvenliğin garantisidir. Diğer taraftan Rusya'nın da Kafkasya'da bir dayanağa ihtiyacı vardır.

Soğuk Savaş'ın bitimi ile bağımsızlığını kazanan Ermenistan'ın Rusya ile ilişkileri Rusya Devlet Başkanı Putin döneminde derinleşmesini sürdürerek, askeri ve siyasi boyutun yanı sıra ikili ekonomik boyutta da ciddi ilerlemeler kaydetmiştir. Moskova-Erivan ilişkilerinin ekonomik boyutundaki ilerleme ve derinleşmeler yaşanmıştır. Bu durum Rusya'nın genelde Güney Kafkasya'ya özelde ise Ermenistan'a yönelik temel stratejisi çerçevesindeki yeni gelişmeleri incelemek açısından önem arz etmektedir (Kocaman, 2006).

Rusya en çok güney sınırlarında, Kafkasya'da ortaya çıkacak bir istikrarsızlıktan endişe etmektedir. Çeçenistan, Güney Osetya, Abhazya ve Yukarı Karabağ sorunları nedeniyle bölge devamlı bir istikrarsızlık merkezi haline gelmiş durumdadır. Bütün bu sorunların üzerine Irak'ın ABD tarafından işgal altında tutulması ve nükleer programından vazgeçmemesinden dolayı İran'a askeri müdahale seçeneklerinin gündeme gelmesi Rusya'yı tedirgin etmektedir. Ukrayna'da gerçekleştirilen turuncu devrim ile Gürcistan'da gerçekleştirilen gül devrimi Rusya'yı etrafında kendisine dost olmayan ülkelere bir kuşak oluşturulmak istendiği düşüncesine itmektir.

Bölgenin petrol ve doğalgaz boru hatlarından dolayı Dünyanın önemli enerji kaynakları üretim ve dağıtım merkezlerinden birisi haline gelmesi de Rusya'nın dikkatini devamlı buraya yoğunlaştırmasına sebep olmaktadır. Enerji hatlarının yoğunlaştığı ve kıyasıya rekabetin yaşandığı bu bölgede Rusya açısından kendisine yakın bir ülke olması çok önemlidir (Özbay, 2007).

Tüm bu nedenler Rusya açısından Ermenistan'ı bölgede vazgeçemeyeceği ve devamlı iyi ilişkiler içerisinde olması gereken bir ülke durumuna getirmektedir. Bu yüzden, Ermenistan Rusya'nın bölgedeki en yakın stratejik ortağı durumundadır.

Rusya'nın savunma politikasında güneyden gelebilecek saldırıların karşısının alınması için Kafkasya'nın jeopolitik özelliği Rusya'nın Ermenistan'da askeri varlığının devam etmesi için büyük önem taşımaktadır.

Rusya'nın Ermenistan ile askeri ve askeri teknik işbirliğinin en temel nedenlerinden biri Rusya'nın uzun vadede bu bölgede askeri-siyasi varlığının devam etmesini sağlamaktır. Ermenistan'ın Türkiye'den algıladığı tehdit de ülkedeki Rus askeri varlığının devam etmesini sağlayan en büyük nedenlerden biridir. Bu nedenle de Ermenistan ve Rusya arasında askeri işbirliği her iki ülke açısından büyük önem taşımaktadır. Ermenistan, yerleştiği coğrafi konum ve bağımsızlık sonrasında izlediği yayılcılık politikası gereğince Rusya'nın askeri desteğine ihtiyaç duymuştur. 1991'den itibaren Rusya ile özellikle askeri ilişkilerine önem veren Ermenistan hem ulusal ordu kuruculuğunda hem de Azerbaycan topraklarının işgal edilmesinde Rusya'nın askeri ve ekonomik desteğini almıştır.

Sovyet ordusunun paylaşılmasının ardından Ermenistan 1993 ve 1996 yıllarında Rusya'dan aldığı silah, askeri teknoloji ve mühimmat ile ordusunu daha da güçlendirmiştir.

Ermenistan bağımsızlığını kazandıktan sonra başta Rusya olmakla BDT çerçevesinde askeri ilişkilerini geliştirmiş, bu bağlamda 1992'de BDT'ye üye devletlerin Taşkent'te imzaladığı Kolektif Güvenlik Örgütü'ne katılmış ve 2002'de kabul edilen tüzüğü Ermenistan parlamentosu onaylamıştır. Üye devletler arasında askeri-politik işbirliğini öngören BDT Devlet Başkanları Komitesi'nin kabul ettiği 'BDT Entegre Çalışmalarının Genel Yönleri' adlı rapor Ermenistan tarafından desteklenmiştir (Cabbarlı, 2006).

Ermenistan ve Rusya arasında 21 Ekim 1994'de imzalanan anlaşma şartlarına göre, Rusya'ya Gümrü ve Erivan'da olmak üzere iki askeri üs kurmasına izin verilmiştir. Aslında bu askeri üsler daha Sovyetler Birliği dağılmadan önce de Ermenistan'da bulunmaktaydı. Ancak Ermenistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra bu üslerin hukuki

statüsü ile ilgili belirsizlik söz konusu olmuştur. Ermenistan bu üsleri ulusal bağımsızlıklarının garantörü olarak gördüğü için bu konuda Rusya için sorun çıkarmamıştır.

3.2.3.Azerbaycan

Azerbaycan-Rusya ilişkileri, Azerbaycan'ın dış politikasının en önemli alanını kapsamaktadır. Rusya ile Azerbaycan arasında ilişkiler genel olarak Azerbaycan'ın dengeli dış politikası ile Rusya'nın dengeli yayılmacı politikası çerçevesinde sürdürülmektedir (Aslanlı ve Hesenov, 2005:175). 1991 yılında Azerbaycan bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusya, Azerbaycan ile diplomatik ilişki geliştirmemek için direnmiştir. Bu yıllarda Azerbaycan'ın başında olan ve Rusya yanlısı olarak bilinen Mütellibov'un bulunması sonucu değiştirmemiştir.

SSCB'nin çöküşünün ardından Azerbaycan'ın yeniden bağımsızlığını kazanması ile diğer Devletlerin bölgeye etkide bulunma çabaları, rekabeti güçlendirecek yeni durum ortaya çıkarmıştır. Azerbaycan bölgesel çıkarları olan Devletlerin işbirliği alanından çok rekabet alanına dönüşmüştür. Süper güç statüsünü kaybeden, Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazanması ile sınırları küçülen Rusya büyük ülke konumunu sürdürmek için çaba göstererek, işbirliği değil çatışmacı bir tavır sergilemiştir. Azerbaycan'da, Moskova'nın yerini almak için bölgesel dış politika doktrinleri çatışan Rusya, Batı-Türkiye ve İran arasında yapılan mücadele sertleşmiştir (Gasimov, 2001:254).

Azerbaycan, Rusya açısından çok önemli bir yere sahiptir. Azerbaycan'ın Rusya açısından önemli bir yer tutmasının nedenleri arasında şunlar sayılabilir. Rusya'nın Azerbaycan'ı etki alanında tutmak istemesi, Rusya'ya kendi etkisini Yakın Doğu'ya ve Ortadoğu'ya yayma ve Azerbaycan'ı stratejik hava kuvvetleri için ileri üs olarak kullanma olanağı olarak görmektedir. İkinci olarak Azerbaycan'ın zengin doğal kaynakları, ekonomik açıdan Rusya'nın ilgisini çekmekte ve onu uzak dış pazarlardan stratejik kaynak alma zorunluluğundan kurtarmaktadır; üçüncü olarak Rusya Azerbaycan'ı etki alanında tutmakla Türk Dünyasını parçalamış, Türkiye'nin (dolayısıyla ABD'nin) etkisinin Orta Asya, Kuzey Kafkasya ve Volga nehri havzasına yayılmasını engellemiş olacaktır. Dördüncü olarak Rusya, Azerbaycan üzerinde etkinliğinin sağlamakla, İran'ın, bu eski Sovyet cumhuriyeti, müslüman ülkeye etkisini engellemiş olmak istemektedir. Son olarak Rus politik düşüncesine göre, ortak

ekonomik ve politik mekânının oluşturularak Azerbaycan'ın burada yer almasının sağlanması Rusça konuşan nüfusun güvenliği için gereklidir (Cafersoy, 2001:287-288).

SSCB'nin çöküşünün ardından Güney Kafkasya'da ortaya çıkan üç Devletten biri olan Azerbaycan Cumhuriyeti, komşuları ile ilişkilerini yeni bir düzlemde kurma çabası içine girmiştir. Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti için komşularıyla ilişkiler içinde en fazla önem arz eden, ülkenin kaderi üzerinde tarihsel açıdan son iki yüz yıl içinde belirleyici konumda olan Rusya ile ilişkiler olmuştur. Rusya ile ilişkiler artık eyalet - merkez arasındaki ilişkiler boyutundan çıkmış ve iki bağımsız Devlet arasında eşit statülü ilişkiler düzlemine yerleşmiştir (Cafersoy, 2001:287).

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandığı ve Ayaz Muttalibov'un Devlet Başkanı olduğu dönemde Azerbaycan dış politikasının esas yönü Rusya'ydı. Azerbaycan bağımsız olsa da ülkede hayatın bütün alanlarında Rusya etkisi egemendi. Coğrafi bakımından Kafkasya'da yerleşen ve kuzeyden Rusya ile komşu olan Azerbaycan için Rusya ile ilişkiler ve bunun biçimi özel önem taşımaktadır. Azerbaycan için Rusya'nın önemi, coğrafi açıdan ortak sınıra sahip olması ve daha da önemlisi, tarihsel geçmişten kaynaklanmaktadır. Bu büyük komşu ülke, tarihsel süreç içinde Azerbaycan'ın kaderini etkileyen en önemli etken olmuştur (Cafersoy, 2001:287). Azerbaycan iktidarı Batı-Türkiye Bloğunu ihmal ederek ikinci sırada İran'ı tercih etmekteydi. Bakü yönetimi neredeyse Moskova'nın önerdiği bütün ikili anlaşmaları imzalayarak Azerbaycan'ı Rusya'ya bağımlı kılmaktaydı. Buna rağmen, Rusya Azerbaycan'a güvenmemekteydi. 1992'de iktidara milli-demokratik güçlerin gelmesi dış politikada Batı-Türkiye Bloğunu tercih eden Bakü yönetimi Rusya ile ilişkilerini eşit statülü ve iyi komşuluk temelinde kurma çabasıydı. Fakat Moskova eşit statü yerine kendi egemenliğini kabul ettirmek istiyordu. Buna göre de Azerbaycan Devlet Başkanı Ebülfez Elçibey'in Moskova ziyareti sırasında Boris Yeltsin'le imzaladığı anlaşmaların bazıları uygulanmadı. Bakü yönetiminin Batı-Türkiye Bloğunu tercih etmesi Kremlini öfkelenmiştir.

Rusya'nın Azerbaycan politikasının geleneksel yöntemleri askeri güce güvenmek, halklar arasında anlaşmazlıklar çıkarıp böl ve yönet politikası uygulamak, Azerbaycan'da nüfusun etnik kompozisyonunu değiştirmek amacıyla sömürge

rejiminin dayanağı olan Ermenileri ve Rusları Müslüman ve Türk topraklarına yerleştirmek, Türk halklarına ve diğer Müslümanlara güvensizlik ve onlara baskı uygulamak, Türk halklarını yönetim kurumlarından dışlamak, Ermenilere güvenmek ve diğer biçimlerde olmuştur.

Bağımsızlığın kazanılmasından Putin'in Azerbaycan ziyaretine kadar geçen dönemde, Rusya'nın Azerbaycan politikasında baskı, zorlama ve iddialar öne sürmek Rus diplomasinin esas aracı olmuştur. Rusya'nın bölgede Ermenistan'la işbirliği yalnızca Azerbaycan'a karşı değil, Güney Kafkasya'da piyasa ekonomisinin ve demokrasinin gelişimine engel olmasının yanı sıra, Batı-Türkiye Bloku'na karşıdır (Gasimov, 2001:257).

Rusya'nın, Güney Kafkasya'nın en büyük ve ekonomik açıdan en önemli ülkesi olan Azerbaycan ile ilişkileri inişli-çıkışlı bir seyir izlemektedir. Azerbaycan ile ilişkilerde de aynen Gürcistan ile olduğu gibi toprak bütünlüğü konusu önemli rol oynamaktadır. Hatta Yukarı Karabağ sorunu, Abhazya'ya göre daha büyük bir sorun olmanın yanı sıra bölgesel dengeleri değiştirme şansına da sahiptir. Ermenistan bile Rusya'nın Kafkaslarda geniş jeo-stratejik çıkarlarını koruma ve Azerbaycan'ın Hazar kaynaklarını kullanma konusu başta olmak üzere Batı yanlısı politikasını dengeleme açısından Yukarı Karabağ'ın önemli bir araç olduğunu belirtmektedirler (Kamalov, 2006:95-96).

Askeri konularda Gürcistan'dan farklı olarak Azerbaycan hiçbir zaman Rus askerlerinin kendi topraklarında konuşlanmalarına izin vermemiştir. Gabala Radar İstasyonu, Azerbaycan'daki tek Rus üssüdür. Bu üs, önceden Sovyet, şimdi ise Rus radar sisteminin önemli bir halkasını oluşturmaktadır. Azerbaycan bu üssün mülkiyetinin kendisinde olduğunu belirtmek suretiyle Rusya'ya kiralamıştır (Kamalov, 2006:95-96). Azerbaycan'ın, sahip olduğu enerji kaynaklarının yanı sıra ABD ve Türkiye ile ilişkilerini geliştirmesi de Rusya açısından önem arz etmektedir.

Azerbaycan'da da aynen Gürcistan'da olduğu gibi, elindeki bütün imkanları Moskova'nın bölgede kendi etkisini artırma amacıyla kullandığı görüşü hakimdir. Azerbaycan'ın böyle bir düşünceye kapılmasının nedenlerinden biri de Rusya'nın Ermenistan ile sıkı bir askeri işbirliği içinde olmasıdır. Azerbaycan, bu nedenle Moskova'nın Karabağ sorununda arabulucu olamayacağını da düşünmektedir. Ayrıca

Bakü, Moskova'nın Gürcistan'daki askeri üslerden boşattığı askeri malzemeyi ve askerleri Ermenistan'a (Gümrü) yerleştirmesinden de rahatsızlık duymaktadır.

Sürekli olarak tam bağımsız Devlet olma söylemini kullanan Azerbaycan, kendi bağımsızlığına en büyük tehdit olan Rusya ile ilişkilerini hep güvenli ve iki eşit Devlet arasındaki ilişki temeline oturtma çabası içinde olmuştur. Azerbaycan, Rusya ile ilişkilerini anılan düzleme oturtmak için bir yandan Azerbaycan'daki Rus etkinliğini kırma yoluna giderek Rusya'nın yayılma alanı olarak ortaya çıkan BDT üyeliğini reddetmiş ve Rus Ordusunun Azerbaycan'dan çıkarılmasını istemiş ve bu ülkenin Karabağ sorununu Azerbaycan'a baskı aracı olarak kullanmasını önlemek için AGİK ve ABD aracılığı ile dengeyi sağlamağa çalışmıştır (Cafersoy, 2001:292).

Çeçenistan'daki savaşlar da Rusya-Azerbaycan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. 1994 yılında Rusya, Azerbaycan'ın Çeçen savaşçıları için transit yol olduğunu ileri sürerek Azerbaycan sınırını kapatmıştır. Rusya'nın bu adımı Azerbaycan ekonomisini olumsuz etkilemiştir. İkinci Çeçenistan Savaşı sırasında da Rusya Azerbaycan'a aynı suçlamaları yöneltmiş, hatta Çeçen savaşçılarının Azerbaycan'da yabancı güçler tarafından eğitildiklerini ileri sürmüştür.

19. yüzyılın başından itibaren Azerbaycan petrolerini kendi tekelinde tutan Rusya 1991'de SSCB'nin çöküşünün ardından, karşısında mali ve teknolojik açıdan güçlü Batı şirketlerini bulmuştur (Cafersoy, 2001:304). Rusya'nın petrol konusunda ulaşmak istediği amaç, Azerbaycan petrolünü Batı pazarlarına taşıyacak boru hattının kendi ülkesinden geçmesini sağlamak olmuştur.

Hazar Denizi kaynaklarının çıkarılması ve işletilmesi konusu ise gerek ikili ilişkiler, gerekse uluslararası bloklama açısından karmaşık bir yapıya sahiptir. Hukuki açıdan en önemli sorunu Dünyadaki en büyük iç denizin statüsü teşkil etmektedir. Rusya, İran ile birlikte Hazar Denizi'nin ortak kullanılması gerektiği görüşünü savunurken, başta Azerbaycan olmak üzere diğer kıyıdaş ülkeler denizin paylaşılmasından yana bir tavır almaktadır.

Enerji kaynaklarını Dünyaya pazarlama konusunda da Azerbaycan'ın başta Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Projesi olmak üzere ABD ve Türkiye ile işbirliği içinde olması Rusya'yı rahatsız etmektedir. Azerbaycan, Rusya Federasyonu'nun devre dışı

bırakılarak Kazak petrolünün ihracatını öngören ve ABD tarafından da desteklenen Aktau-Bakü Ham Petrol Boru Hattı Projesi'ne karşı çıkmaktadır. Putin, Bakü-Novorosisk Ham Petrol Boru Hattı'nın daha fazla kullanılmasını Azerbaycan'dan talep etmiş, ancak bu istek Azerbaycan tarafından ulusal çıkarlara aykırı bulunarak reddedilmiştir. Azerbaycan, petrolünü Rusya Federasyonu toprakları dışından geçen petrol boru hatları ile ihracını yıldan yıla artırmayı başat ulusal hedef haline getirmiştir (Kamalov, 2006:96).

Batı'nın ilgi duyduğu bu proje, Rusya'dan tamamen bağımsız geliştirilmiştir. Avrupa, enerji güvenliği konusunda kısmi güvenceye ulaşmıştır. Hazar'daki rezervler, Orta Doğu veya Rusya'daki rezervlerin yerini alamasa da, Kazak petrolünün de BTC'ye dahil edilmesiyle ciddi bir alternatif teşkil edecektir. Dolayısıyla Rusya'nın son ana kadar projeye karşı çıkması da bu hususla izah edilmektedir. BTC'nin açılışının yapıldığı gün, Dünya televizyon ve gazeteleri açılıştan bahsederken, Rus yayın organları BTC Projesi'nin çevreye verdiği zararlar üzerine yoğunlaşmıştır. Bunun yanı sıra İsrail'in de projeye ilgi duyması ve Ceyhan'dan aldığı petrolü KATSA Petrol Boru Hattı ile Doğu Asya, Hindistan ve Çin'e transfer etme planları da Rusya'yı rahatsız etmektedir (Kamalov, 2006:96).

Rusya'yı rahatsız eden bir başka nokta ise, ABD'nin liderliğinde Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı'nın güvenliğini sağlamak için Hazar'da özel askeri güçlerin oluşturulmasıdır. ABD'nin bu kadar önem verdiği bir projenin karşısındaki asıl tehlike, bölgedeki etnik sorunlardır. Dolayısıyla dondurulmuş Karabağ, Abhazya ve Güney Osetya sorunlarının çözümü için taraflara baskının artacağını tahmin etmek mümkündür. Netice olarak, BTC Projesi, bölge ülkelerinin konumunu güçlendirdiği gibi, Azerbaycan, Gürcistan, Türkiye ve İsrail'in yer aldığı Batı yanlısı yeni bir bloğun temellerini de atmaktadır.

Bölgede ekonomik amaçlı inşa edilen hatların siyasi kaynakları da bulunmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının ilk olarak Ermenistan üzerinden geçmesi düşünüldükten Azerbaycan'ın baskısı sonrası hat Gürcistan üzerinden geçirilmiştir. Böylece boru hatları Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan arasındaki ilişkilere olumlu katkıda bulunmaktadır (Laçiner ve Özerterem, 2008:95).

Bununla birlikte 2003 yılından itibaren Rusya Federasyonu ile Avrupa-Atlantik Dnyasını karşı karşıya getiren BDT coğrafyasında birbiri ardına gerçekleşen renkli devrimlerin önümüzdeki yıllarda da devam etmesi beklenmektedir. Bu bağlamda Azerbaycan'ın ön plana çıkacağını tahmin etmek mümkündür (Kamalov, 2006:96).

BÖLÜM 4: KAFKASYA BÖLGESİNDE REKABET EDEN BÖLGESEL VE KÜRESEL GÜÇLER

Kafkasya, bir çok güç merkezinin rekabet anlamında mücadele sürdürdüğü alanlardan biridir. Çin'in ve okyanus ötesinden ABD'nin ilgi duyduğu Kafkasya aynı zamanda tarihte Avrupa ve Rusya'nın sıcak çatışmalarına da ev sahipliği yapmış bir bölgedir. Bu ülkelerin yanında her zaman Kafkasya bölgesine Türkiye ve İran da ilgi duymaktadır.

Kafkasya'da yaşanan siyasi gelişmeler Soğuk Savaş Dönemi sonrasında temel bölgesel güç olan Rusya'nın inisiyatifinden, başta ABD olmak üzere bölge dışı güçlerin kontrolüne geçme sürecine girmiştir. SSCB öncesinde olduğu gibi bu topluluğun dağılmasından sonrada bölgeye Dünyanın başka bölgelerinde ki güçler büyük ilgi duymuş, hemen hemen her dönemde bu bölge hedef ve kontrol altındaki geçiş yolu olma özelliğini sürdürmüştür (Yalçınkaya, 2006:283).

Kafkasya, enerji merkezi olarak düşünürsek, şu anki konumuyla Ortadoğu, Avrupa ve Asya arasındaki bir geçiş noktasıdır. Bu haliyle bahsedilen her bir alanda etkinlik sağlamanıza imkan veren önemli bir kavşaktır. Kafkasya'nın sahip olduğu kaynaklar tüm bölgesel ve küresel güçlerin ilgi alanıdır. Özellikle doğalgaz ve petrol hem yerel hem bölgesel hem de küresel aktörler için bölgenin önemsenmesini ya da bölgeye yönelik politikalar gerçekleştirilmesini zorlayan faktörler olarak belirginleşmektedir. Bölge bir geçiş hattı olması, bir taşıma noktası haline gelmesi Rusya'ya alternatif bir alan olarak görülmesine neden olmuştur. Bu üçü birleştiği anda Kafkasya, üzerinde dikkatle durulması gereken özel bir merkez haline gelmektedir. Diğer bir deyişle Kafkasya'yla ilgili politika yapılması, yürütülmesi ya da Kafkasya'nın önemsenmesi ve burada bulunulması gibi faktörler karşımıza çıkmaya başlamaktadır(Çelikkpala, 2008).

Soğuk Savaş dönemi sonrasında yaşanan 11 Eylülün ardından, ABD'nin yeni küresel düzenin ağırlık merkezini oluşturan Avrasya'nın Orta Asya'yla birlikte iki kilit noktasından birini teşkil eden Kafkasya'da önemli jeopolitik hedefleri bulunmaktadır. Bu gelişmeler uluslararası terörizme karşı ortak mücadele görüntüsü içerisinde

gerçekleşmesine rağmen, bunları gizli bir Rus-Amerikan rekabeti olarak tanımlamak mümkündür.

Kafkasya her zaman Dünya üzerinde bulunan bölgesel ve bölge dışı güçlerin rekabet alanı olmuştur. Ancak SSCB yıllarında Kafkasya tamamen Rus egemenliği altında kalmıştır. 20. yüzyılın son çeyreğinde ekonomik ve siyasal sorunlar yaşamaya başlayan Rusya'nın kendine bağlı Cumhuriyetleri'nin yanında Kafkasya'daki Cumhuriyetlerde de kontrolü kaybetmesiyle birlikte, bölgede yaşanan rekabet yeniden hızlanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Kafkasya ve Hazar havzasındaki enerji kaynakları ve enerji taşıma yolları üzerindeki rekabete Türkiye, İran ve Rusya bölge ülkesi olarak, Çin ve İsrail ise bölge dışından katılırken, ABD ile İngiltere ittifak halinde kendi uluslararası kuruluşlarını devreye sokarak ve Türkiye'yi de yanlarına alarak bölgenin kontrolünü Rusya'nın etki alanından kurtarma çabası içerisine girmişlerdir. İngiltere'nin dışındaki Avrupa ülkeleri (Fransa, Almanya gibi) uluslararası kuruluşlara hükümet düzeyinde tam destek vererek bölgedeki pay kapma yarışına katılmaya çalışmaktadırlar. ABD'nin bölgedeki asıl hedefi Rusya'yı kontrol altına alabilmektir. Rusya'nın bölgede kontrolünü elinde bulundurması halinde buradan dışlanmasının çok zor olacağı ve Rusya'nın uluslararası sistemde ABD hegemonyasının sağlanması önündeki engellerin sayısının artmasına yol açacaktır (Gürses, 2001:252).

Soğuk Savaş döneminde ABD ve Sovyetler Birliği'nin arasında Dünyadaki stratejik kaynaklar ve devletler üzerindeki kontrolde global rekabet yaşanmıştır. Soğuk Savaş döneminde iki temel jeostratejik birimin varlığı söz konusuydu. Bu birimler genelde ABD ve Sovyetler Birliği tarafından kontrol edilmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Moskova jeostratejik alanını kaybetmiş ve ABD Yeni Ortadoğu'nun tek gücü haline gelmiştir.

Kafkasya'nın jeostratejik önemi, Büyük İpek Yolunun merkez noktasında bulunması, Uzak Doğu, Orta Asya'yı Avrupa'yla birleştirecek yolların geçtiği bölgede olması ve doğal enerji kaynaklarına sahip olması, başta ABD olmak üzere diğer bölgesel güçlerin bölgeye girişimlerinin esas nedenleriydi. Özellikle de Hazar Denizi petrolünün Dünya pazarına sürülmesi nedeniyle ABD, Almanya ve Rusya arasında ciddi bir

rekabet yaşanmaktadır. ABD bölge etkinliğini artırmak için bu bölgede devam eden antik çatışmalara, Rusya'dan farklı olarak, çözüm arayışı içine girmiştir.

Genel olarak Kafkasya bölgesinin özellikleri şunlardır. Kafkasya, stratejik yeraltı zenginlikleri ve petrol yatakları nedeniyle uygun ekonomik ham madde kaynağı ve pazar imkanlarına sahiptir. Kafkasya'yı elde bulunduran güç Doğu Akdeniz, Basra Körfezi, Doğu Anadolu ve Orta Asya'yı kontrol edebilir. Rusya açısından güney cephesinin savunmasında kuvvet tasarrufu sağlayacak bir bölge ve ayrıca sıcak denizlere ulaşmaya imkan sağlayacak stratejik mevkilerinde en kısa olanlarının çıkış noktasını teşkil eden ve bu istikametleri kontrol ederek İran'ı da kontrol altında tutabileceği bir bölgedir.

Kafkasya bölgesinde Rusya ile beraber rekabet eden bölgesel güçleri ayrıntılı olarak tek tek ele almamız daha sağlıklı olacaktır.

4.1. Avrupa Birliği

Avrupa Birliği, bağımsızlıklarını yeni kazanan Kafkas ülkeleri ile ilişkilerini, başlangıçta teknik yardımlar şeklinde sürdürmüş, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları'nın imzalanmasıyla birlikte hukuksal çerçeveye oturtmuştur. İlişkilerin bu şekilde başlamasının nedeni, Avrupa Birliği'nin ortak dış politikadan yoksun olmasıdır. Yine de Avrupa Birliği, bölge politikalarına Amerika ve Rusya kadar aktif bir şekilde katılmasa da, bağımsızlıkların güçlendirilmesi, insan hakları, demokrasi ve hukuk üstünlüğüne dayalı devletlerin kurulması yönünde yardımlarda bulunarak dolaylı bir şekilde katılmıştır.

Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle Kafkasya cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazanırken, aynı dönemde Avrupa coğrafyasında da Avrupa Birliği'nin ilgisiz kalamayacağı önemli gelişmeler yaşanmıştır. AB'nin gündemini genişleme ve Balkanlardaki istikrarsızlık işgal ederken, Kafkasya'da da etnik çatışmalar ve hükümet darbelerinden beslenen bir kargaşa hakimdi. Ancak coğrafi uzaklık sebebiyle çatışmalar AB'nin güvenliğini doğrudan tehdit etmiyordu. Dolayısıyla, Kafkasya Cumhuriyetleri ile ilişki kurulması AB için hem çok cazip hem de acil olarak görülmemiştir (Çakmak, 2004:143). Böyle bir ortamda Kafkasya Cumhuriyetleri AB'nin ilgi alanının dışında kalmıştır. İstikrarın sağlanması ve kargaşanın olumsuz etkilerinin giderilmesi

açısından Rusya'nın bölgedeki üstünlüğünü kabul eden bir yaklaşım sergilenmiştir (Demir, 2003:363).

Avrupa Birliği ile Kafkas ülkeleri arasındaki ilişkiler, Kafkas ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasıyla birlikte başlamıştır. 31 Aralık 1991'de Azerbaycan ve Ermenistan'ı, Mart 1992'de Gürcistan'ı resmen tanıyan Avrupa Birliği, 1992 yılı içinde de bu ülkelerle diplomatik ilişki kurmuştur.

Bu dönemde AB'nin Kafkasya'da birbiriyle ilişkili iki temel önceliği bulunmaktadır. Bunlar, Güney Kafkasya Cumhuriyetlerin bağımsızlığının sürmesinin teminat altına alınması ve sosyalist sistemden demokrasiye ve piyasa ekonomisine geçişlerinin sağlanmasıdır. Bölgenin Rus nüfuz alanı olarak kabul edilmesinin bu önceliklerle çelişmediği varsayılmıştır. Çünkü komünizmin sona ermesi ve çifte tampon sebebiyle Moskova artık Batı için bir tehlike oluşturmamaktadır (Ağacan, 2007b:44). Soğuk Savaşın bitiminden sonra AB, Kafkasya üzerinde genelde üç temel hedefe yönelmiştir. Bunlar, Güney Kafkasya Cumhuriyetlerinin piyasa ekonomisine ve demokrasiye geçişlerine yardımcı olunması, Dünya ekonomisiyle bütünleşmelerinin desteklenmesi ve AB'yle bu Cumhuriyetler arasında ortaklığın ve ikili ilişkilerin geliştirilmesidir.

Kafkasya Cumhuriyetlerinin kurulması ile AB'nin Kafkasya politikası hareketlenmiştir. Ancak bu yıllarda Kafkasya'da Rusya'nın yanında ABD faktörü de belirginleşmiştir. Bu noktada AB ve ABD çıkarlarında çatışma görülmemiştir. İlişkiler boyutunda AB daha çok ekonomik konularla ilgilenmiş, ABD ise siyasi konuları üstlenmiştir. AB her zaman Kafkasya bölgesinin jeopolitik, ekonomik ve enerji açısından birlik için ne kadar önemli olduğunu dile getirmiştir. AB tarafından hazırlanan ve 1996 yılında Kafkasya Cumhuriyetleri tarafından onaylanarak yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın içeriğinde ticaret ve yatırımların teşvik edilmesi, ekonomik işbirliği, telif haklarının korunması, mevzuat alanında işbirliği gibi konular yer almaktadır. Burada AB'nin amacı demokrasinin ve serbest piyasa ekonomisine dönüşümün sağlanması için gerekli yardımların yapılması olmuştur.

AB'nin Kafkasya ülkeleri ile ilişkisi Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları ile başlamıştır. Anlaşmalar her iki taraf arasında ilişkileri düzenlemekte, işbirliği alanları ortaya koymakta ve ilişkileri kurumsal mekanizmaya oturtmaktaydı. Böylece siyaset,

ekonomi, yatırımlar gibi pek çok konuyu kapsayan bir çerçeveye sahip olan anlaşmalar Kafkasya ülkeleri ile AB arasındaki ilişkilerin temellerinin sağlam atılmasını sağlamıştır (Yasa, 2008).

Ortaklık ve İşbirliği bağlamında AB bölge ülkeleriyle siyasi diyalog geliştirmiş, bölgedeki etnik çatışmalar ve anlaşmazlıklarla ilgili bildirimlerde bulunmuştur. Ancak etnik çatışmaların çözümünde AB'nin arabulucu rolü çok etkin olamamıştır. Bunun bazı nedenleri vardır. Bölgede çok sayıda dış aktörün varlığı AB'nin varlığının güçlenmesini engellemiştir. Ayrıca bölgede çok sayıda etnik çatışma vardır ve bu etnik çatışmaların hepsi farklı nedenlere dayanmaktadır.

Zayıf siyasi kültür, radikal İslam, ekonomik problemler, sınır sorunları, milliyetçilik gibi sorunlar bölgenin başlıca sorunlarıdır. Bu sorunların karmaşıklığı AB'nin bölgeye yönelik bakış açısında da karmaşıklığa neden olmaktadır. Bu nedenlerden dolayı AB bölgedeki etnik çatışmalarda arabulucu olmak yerine artık müzakerelerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için ortam hazırlaması konusunda çalışmalar yapmaktadır (Yasa, 2008).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bölgede ortaya çıkan güç boşluğu ve bölgenin stratejik önemi, büyük ülkelerin ilgisinin Kafkasya'ya yönelmesine neden olmuştur. Rusya'nın bölgeyi arka bahçesi olarak görmesi ve Amerika'nın hegemon güç olarak bölgede etkinliği hedeflemesi, Orta Doğu'dan sonra Kafkasya'nın da uluslararası rekabetin odağı olması sonucunu doğurmuştur. Bölge ile tarihsel ve kültürel bağlara sahip olan Türkiye ve İran da bölge siyasetindeki diğer önemli aktörlerdir. Gücüyle orantılı olarak Dünya siyasetinde rol oynamaya hazırlanan Avrupa Birliği'nin ise gelecekte Kafkasya denklemine içinde daha etkin yer alacağı öngörülebilir.

AB'nin en çok kaygı taşıdığı nokta, Kafkasya'da yaşanan olayların Rusya'nın da taraf olduğu bir savaşa dönüşmesidir. Bu çerçevede Rusya'nın Kafkasya'nın çeşitli yerlerinde askeri operasyonlarını sürdürmesi AB'nin hiç de istemediği bir durumdur. Çatışmaları yakından izleyen ve ateşkes sağlanmasına çalışan AB, Rusya'yı uyarıcı mesajlar vermekten çekinmemiştir. Bu çerçevede AB diplomatik üslupla Rusya'nın Kafkasya Cumhuriyetlerinin toprak bütünlüğüne saygı göstermesini istemektedir ve askeri operasyonlarını sürdürmesinin Moskova-AB ilişkilerini zedeleyeceği uyarısında bulunmaktadır (Akdemir, 2008).

Enerji bakımından dışa bağımlı olan Avrupa'nın, enerji güvenliği için Kafkasya'nın barış ve istikrarıyla ilgilenmek zorunda olduğu bir gerçektir. Ayrıca Kafkasya bölgesindeki istikrarı bozucu sorunlar her zaman yaşanmaktadır. Bu sorunların temelinde ekonomik faktörlerin de bulunduğu görülmektedir. SSCB'nin dağılmasının ardından kurulan yeni Devletlerle birlikte siyasi, kültürel ve ekonomik değişimler de ortaya çıkmıştır. Bu değişimler, güvensizlik ortamı yaratmakta ve bazı riskleri beraberinde getirmektedir. Batı, bu değişimler karşısında yeni stratejilerin ortaya konamaması ve Avrupa'nın ortak bir pozisyon alınması konusunda gecikmeli davranmaktadır.

Bölge ülkeleri, bağımsızlık sonrasında, potansiyel olarak zayıf, istikrarsız ve Moskova merkezinden ani kopuşun şaşkınlığını yaşamaktadır. Bundan dolayı, gelecek yıllarda Hazar Havzası Devletlerinin güvenlik ve istikrar bakımından hem iç, hem de bölgesel tehditler yüzünden modern, milli bir Devlet oluncaya kadar zor bir geçiş dönemi geçirecekleri açıktır. Bu geçişte karşılaşılan sorunlar, az gelişmiş ülkelerdeki gibi fazladır. Bu sorunlar şöyle sıralanabilir. Bölgesel ve etnik uyuşmazlıklar dahil olmak üzere aşırı fakirlik ve ekonomik zorluklar, gelir dağılımında adaletsizliğin artması, az gelişmiş siyasi kurumlar ve sivil toplum örgütleri, milli kimliklerin ve çevre kirlenmesinin yol açtığı sorunlar, siyasi baskı, iktidarın barışçı yollarla transferi için adil mekanizmaların olmayışı, hızlı nüfus artışı, şehre göç, toprak, su, enerji ve doğal kaynaklar üzerindeki sorunlar, etnik ayrımcılık ve toplumun her kademesine yayılmış bulunan rüşvettir. Kısaca, bu ülkeler az gelişmiş ülke olmanın özelliklerini taşımakta olup ülkeyi yönetenlerin halkın temel beklentilerini karşılayamama durumunda, etkili yönetme ve düzeni sağlama kapasitelerini kaybedecekleri aşikârdır (Uğraşız, 2002:229).

Avrupa Birliği'nin bölgeye ilgisi, değişen Dünya koşullarının bölgenin stratejik önemini artırmasıyla yoğunlaşmıştır. Rusya, İran, Türkiye ve Orta Asya arasında yer alan ve ayrıca Hazar'a kıyısı olan bölge önemli bir jeopolitik konuma sahiptir.

AB, Kafkasya bölgesinde izlemiş olduğu politikalarda tek başına hareket etmemektedir. AB'nin hareket alanını Rusya'nın konumu ve ABD'nin politikaları belirlemektedir. AB, ABD gibi SSCB'nin dağılmasının ardından Rusya'nın etki

alanını kabul etmiş ve öncelikli olarak Rusya ile ilgili politikalar geliştirmiştir (Demir, 2005:157).

Avrupa Birliği'nin temel değerlerinden birisi, serbest piyasa ekonomisidir. Birliğin çıkış noktası da ekonomik sınırların kaldırılması ve pazarın bütünleştirilmesi düşüncesidir. Bu noktadan hareketle, Avrupa Birliği'nin diğer ülkelerle ilişkilerinde liberal ekonomik yapı önemli rol oynamaktadır (Özen, 2004:9-10).

Petrol ve doğalgazın giderek uluslararası politikanın merkezine oturması ve mevcut kaynakların kıtlığı, karar vericileri yeni çözümlere yöneltmiştir. Orta Doğu petrolüne bağımlılığını azaltmak isteyen Avrupa Birliği ülkeleri ilgilerini Kafkasya ve Orta Asya'nın kaynaklarına çevirmişlerdir. Avrupa Birliği için Kafkasya'nın en önemli özelliği, Azerbaycan'da bulunan petrol ve doğalgaz kaynakları ve Hazar Havzası'nda bulunan zengin rezervlerin Avrupa'ya taşınmasında köprü rolü üstlenmesidir (Demir, 2003:380).

4.2.Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

Sovyetler Birliği ve ABD arasında yaklaşık 50 yıl devam eden Soğuk Savaş 1991 yılında SSCB'nin çöküşü ile sona ermiştir. Her ne kadar bazı Cumhuriyetlerde İmparatorluğun çöküşü döneminde Moskova tarafından askeri güç kullanıldıysa da, SSCB gibi bir İmparatorluğun kansız bir şekilde ortadan kalktığı söylenebilir. Sovyetler Birliği, ABD karşısında savaş alanında değil, silahlanma yarışında, ekonomik ve ideolojik cephede yenilmiştir. Bu da doğal olarak eski Sovyetler Birliği'nin etki alanlarında jeopolitik, ekonomik ve askeri alanda büyük bir boşluğun oluşmasına neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün hemen öncesinde SSCB Cumhuriyetleri, egemenliklerini ve daha sonra da bağımsızlıklarını ilan etmelerinden sonra ABD ve Avrupa ile ilişkilerini geliştirmeye başlamışlardır.

Sovyet İmparatorluğunun çöküşünün ardından Güney Kafkasya'da, eski SSCB üyesi olmuş üç Cumhuriyet Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan bağımsızlıklarını kazandılar. Eski SSCB mekânında oluşan bu bağımsız devletlerin varlığı ABD'nin dış politikasında yeni bir yol açmış oldu. 1991 yılına kadar bu bölgeyi kendisi için bir tehdit olarak algılayan ABD artık burayı kendi nüfuz alanına çevirmeye başlamıştır.

SSCB'nin çöküşünden sonra ABD için Doğu Avrupa'dan başlayarak Orta Asya ve Güney Kafkasya'ya kadar olan geniş bir coğrafyada ekonomik, siyasi ve askeri alanda yeni fırsatlar ortaya çıkmıştır. Zengin yer altı ve yer üstü kaynaklara sahip olan Hazar Havzası Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını güçlendirmek amacıyla bu kaynakları kullanacak yeterli sermaye ve teknolojiye sahip olmadıkları için, ABD ve Avrupa devletleri ile işbirliği için görüşmelere başlamışlardır. Özellikle başta Azerbaycan olmakla birlikte diğer Güney Kafkasya ülkeleri de Amerika ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmışlardır. 1990'lı yılların başlarında ABD'nin daha büyük ekonomik, siyasi ve askeri bir güçle bu bölgeye yeniden geri dönmesi için uygun şartlar oluşmuştur.

1980'li yılların sonlarına doğru Sovyetler Birliği'nde yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler Sovyetler Birliği'nin çöküş sürecini hızlandırmıştır. SSCB'nin sistemin devam etmesi için bazı girişimlerde bulunması ise başarısızlıkla sonuçlanmış ve 1991'de Sovyetler Birliği dağılmıştır. Bu süreçte Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan yaklaşık 70 yıl birlikte yaşadıkları Sovyetler Birliği'nden ayrılmak için büyük bir milli mücadele hareketini başlatmışlardır. Ancak Ermenistan milli bağımsızlık hareketi 1988 yılı sonlarında başlayarak yayılcılık politikasına doğru bir değişim yaşamıştır. Ermenistan, Azerbaycan'ın Yukarı Karabağ Özerk Vilayeti'nde yaşayan Ermenilerin ayrılıkçı hareketini destekleyerek Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tehdit etmeye başlamış ve bu siyasi hareket 1990 yılı sonlarından itibaren küçük çaplı silahlı çatışmaya, bu tarihten sonra ise gerçek anlamda bir savaşa dönüşmüştür. Azerbaycan, Yukarı Karabağ sorununun ulusun kendi kaderini tayin etmesi meselesi değil, Azerbaycan topraklarının Ermenistan ordusu tarafından işgali meselesi olduğunu Dünya kamuoyuna anlatamadığı için Ermenistan karşısında siyasi, diplomatik ve askeri anlamda yenik düşmüştür.

Güney Kafkasya ülkelerinden Azerbaycan ve Gürcistan bağımsızlık sürecinde ve bağımsızlığını ilan ettikten sonra ciddi sorunlar yaşayan ekonomilerini kalkındırmak ve uluslararası sisteme entegre olmak için yoğun çaba harcadıkları bir dönemde, Ermenistan; Azerbaycan ile savaşa başlamış, Gürcistan'ın Cevahetya bölgesinde yaşayan Ermenilerin ayrılıkçı faaliyetlerini desteklemiş ve Türkiye'den toprak iddialarında bulunmuştur.

1980'li yılların sonlarından başlayarak günümüze kadar devam eden siyasi, askeri ve etnik zemine dayalı yerel silahlı çatışmalar ve bu sorunların halledilmesi için hazırlanan projeler, Kafkasya'da bölgesel güvenliğin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Dil, din, kültür, etnik yapı açısından renkli olan bölgede bağımsızlıkların başlamasıyla birlikte çatışmalar yaşanmıştır. ABD ise Dünyada barışı sağlamada kendini etkin güç görme çerçevesinde bu bölge ile sürekli ilgilenmiş, çatışmaların çözülmesi ve barışçı yolların sağlanabilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Tüm bunları yaparken doğal olarak ABD her zaman kendi çıkarlarını korumuş ve diğer bölgesel güçlerin hareket alanlarını sınırlandırmıştır (Demir, 2005:150-151).

SSCB'nin çöküşünün son yıllarında Kafkasya ülkelerinin siyasi hayatında sıkıntılar devam ederken ekonomilerinde de ciddi sorunlar yaşanmıştır. Sovyetler Birliği ekonomik aygıtının birer parçası olan bu ülkelerin ekonomileri bir anda işlevsiz hale gelmiş, üretim neredeyse tamamen durmuş, enflasyon yükselmiş ve işsizlik artmıştır.

1990'lı yılların başlarında Rusya'nın bölgeden uzaklaşması, bölgeden yaklaşık yetmiş yıl uzak ABD'nin Kafkasya'ya yerleşmesi için imkan yaratmış ve ABD'nin bölge politikası şekillenmeye başlamıştır. 1992 yılına kadar Kafkasya'da yaşanan sorunlar bölgesel sorun olarak tanımlanmış ve Rusya tarafından kontrol edilmiştir. ABD bu bölgede Rusya'yı karşısına almayacak şekilde politika izlese de, ekonomik olarak bölgeye yönelik politikasına devam etmiştir. Rusya'nın emperyalizm anlayışı çerçevesinde yönetilen Kafkasya Cumhuriyetleri büyük ölçüde ABD ile ilişkilerini geliştirmek için girişimlerde bulunmuştur. ABD, bölge devletleri için Rusya karşısında denge unsuru olarak görülmüş, bölgeye ekonomik ve siyasi girişimleri olumlu karşılanmıştır.

Her ne kadar 1980'li yılların sonlarından itibaren Sovyetler Birliği'nde gelişen ekonomik ve siyasi olaylar sonucunda, Rusya'nın Kafkasya'daki etkisi azalmaya başlasa da özellikle Kasım 1993'te kabul edilen Rusya'nın askeri doktrininde savunma alanındaki işbirliği önceliğinin, BDT ülkelerine ve BDT içindeki kolektif savunma mekanizmalarına verilmesi ve BDT ülkelerindeki yerel silahlı çatışmaların, Rusya için en önemli tehdit niteliği taşıdığına ifade edilmesinden sonra, Rusya eski Sovyet cumhuriyetlerini BDT'ye üye olmaları için zorlamaya başlamıştır.

ABD 1990'lı yılların başlarında Kafkasya ülkelerine ekonomik yatırım yaparken önce bölgedeki siyasi gelişmeleri değerlendirmeye çalışmış, özellikle bölge Devletlerinin Rusya ile olan ilişkilerinin belirginlik kazanmasını beklemiştir. Buna paralel olarak özellikle Hazar havzası enerji kaynakları üretimi ve Dünya piyasalarına ulaştırılması ile ilgilenmiştir. ABD, bölgedeki ekonomik hedeflerine ulaşmak, özellikle Hazar havzası enerji kaynaklarına sahip olmak için Hazar Denizi'nde büyük miktarda petrol ve doğalgaz rezervine sahip olan Azerbaycan ile işbirliği yapmış, serbest pazar ekonomisinin gelişmesi için bölge Devletlerini desteklemiş ve ekonomik reformların uygulanmasına yardımcı olmuştur. Ermenistan ve Gürcistan ise ciddi yeraltı ve yerüstü zenginliklere sahip olmamalarına rağmen; Amerika için transit ülke olmaları nedeniyle siyasi, askeri ve jeopolitik açıdan önem taşımıştır.

Kafkasya'da ki uyuşmazlıklara yönelik ABD dış politikasının öncelikleri; uluslararası örgütlerin etkinliğinin sağlanması ve özel nüfuz alanları oluşumunun engellenmesi, demokratikleşme ve serbest piyasa düzeninin tesisi, ulusal bağımsızlıkların korunması, Rusya ile genel ilişkilerin dengede tutulması ve iyileştirilmesi olarak tanımlanabilir (İşyar, 2002:386-389).

ABD'nin Kafkasya politikasını genel anlamda üç ayrı döneme ayırmak mümkündür. ABD, 1991 yılından 1995 yılına kadar Kafkasya'ya yönelik Moskova merkezli politika üretmiştir. 1995 ve 2001 yılları arasında ise ABD'nin yeni bağımsız Cumhuriyetlere öncelik tanınmasıyla ilişkilerde yakınlık ve gelişme başlamıştır. 2001 yılından sonra ise ABD bölgede daha aktif rol üstlenmeye başlamış ve Kafkasya da renkli devrimlere neden olmuştur (Ağacan, 2005:33).

1991 ve 1995 yılları arasında ABD, "Önce Rusya" politikası uygulamıştır. Bu politikaya göre; Kafkasya ile Moskova üzerinden ilişki kurulması tercih edilmiştir. Bunun en önemli nedeni ise Rusya Federasyonu'nun yeni uluslararası sisteme entegre edilmesi ve böylece güven altına alınmasını sağlamaktır. Bu anlamda Rusya Federasyonu'nun 1993 yılında benimsediği "yakın çevre doktrini" ABD tarafından da kabul edilerek; Rusya ile ABD'nin Kafkasya'ya yönelik politikası paralellik göstermiştir (Yasa, 2008). Burada ABD'nin önceliği Rusya politikasıdır. Başta ABD ve Batı Dünyası Rusya'nın durumunu sağlama almak gerektiğine inanmaktaydı. Öncelikli olarak Rusya'yı şekillendirmek ve yönlendirmek gerekmekteydi. Dolayısıyla

bakış açısı ve yaklaşımlar hala Rusya merkezli olmak üzere şekillendirilmekteydi. Dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da Kafkasya ülkelerinin iç sorunları ile ortama hakim olan belirsizliklerdir. Bu ülkelerin içinde buldukları karmaşık ve sıkıntılı durum uluslararası güçleri bu coğrafyaya ulaşmada ya da bu coğrafyaya yönelik derli toplu politikalar geliştirmede sorun yaratmaktaydı. Rusya açısından aciz devlet olma durumu sıkıntılı bir ortam yaratmaktaydı (Çelikpala, 2008).

Diğer yandan, ABD'nin tek süper güç statüsünü mümkün olduğu kadar uzatma çabası Rusya'yı sınırlamayı da içermektedir. Ancak, ABD'nin Rusya'yı sınırlandırma anlayışı, onu kızdırmama politikası şeklinde gelişmiştir. Kafkasya'da Rusya'nın faaliyetlerinden rahatsızlık duyan Azerbaycan ve Gürcistan, Türkiye ve ABD'nin desteğiyle, NATO'nun Barış İçin Ortaklık Programına (BİOP) dahil oldular. Fakat ne NATO'nun Barış İçin Ortaklık Programı, ne de ABD ve Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan ile ikili askeri işbirliği, Rusya'nın Ermenistan ile olan işbirliği kadar yoğun olamamıştır. Bunda en büyük sebep ise, ABD'nin Rusya'yı kendisi için potansiyel ve güvenli bir ortak olarak görerek, Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'yi bölgede Rusya'nın çıkarlarını fazla ihlal etmemeleri konusunda uyarmasıdır (Özkan, 2005:138-162).

1995'ten itibaren değişen jeopolitik ortam, ABD'nin de dış politikasının değişmesine sebep olmuştur. ABD'nin Kafkasya ve Orta Asya'yı stratejik hayati bölge olarak tanımlaması Rusya'nın tepkisine yol açmıştır ve Rusya küresel politikada Amerikan karşıtı bir çizgiye yer vermeye başlamıştır. Bunun için de Avrasya-ABD karşıtı bir koalisyon oluşmuş ve karşı ittifak stratejisine yönelmiştir. Özellikle Çeçenistan Savaşı'ndan sonra Moskova'nın zafiyetinin ortaya çıkmasının ardından ABD, Kafkasya'ya yönelik dış politikasında daha aktif olmaya başlamıştır (Ağacan, 2005:33).

11 Eylül süreciyle Dünyada yeni bir durumun oluşmasıyla birlikte ABD, bu yeni konjonktürden yararlanarak Kafkasya ile daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu ilgisinin en büyük nedeni de ABD'deki güçlü Ermeni lobisine dayanmaktadır. 11 Eylül süreciyle başlayan yeni uluslararası arenada ABD Kafkasya'da daha etkin olmaya başlamış ve bu programlarla Rusya'ya karşı etkinliğini sürdürmeye devam etmiştir. ABD'nin küresel hegemonyasını devam ettirebilmesi için Kafkasya'da var olması

gerekmektedir ve bunun bilincinde dış politikasını bu amaca uygun geliştirmektedir (Yasa, 2008).

ABD bölgeye yerleşmeye başlarken bölge ile coğrafi yakınlığı tarihi ve kültürel benzerliği olan Türkiye üzerinden politika izlemeyi tercih etmiştir. ABD, özellikle Türkiye ile aynı tarihi, dili ve kültürü paylaşan Azerbaycan ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik politikasında Türkiye'ye büyük önem vermiş, hatta bağımsızlığının ilk yıllarında Kafkasya ve Orta Asya Devletleri için Türk devlet siyasi yapısını örnek olarak göstermiştir. Bu öneri, Türkiye'nin sadece bölgeye olan yakınlığı ile ilgili değildi, aynı zamanda Müslüman ve laik bir Devlet olması nedeniyle İran, Afganistan ve Pakistan gibi İslam Devletlerinin bölgedeki etkinliğine karşı da büyük önem taşımıştır. Sovyetler Birliği'nin çökmesi ile Komünist ideolojiye sahip Devlet yönetim sistemi ve planlı Devlet ekonomisi yapısına sahip olan bu ülkeler ABD'den gelen tavsiyeler üzerine, Türkiye ile ekonomik ve siyasi ilişkileri geliştirilmeye başlamıştır.

1990'da Irak, Kuveyt'i işgal ettikten sonra Orta Doğu'da ABD çıkarlarının tehlikeye girmesine paralel olarak, Hazar havzasında yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler sonucunda ABD'nin enerji ihtiyacını karşılaması açısından yeni imkanlar ortaya çıkmıştır. Ortadoğu ve Balkanlardaki düzenlemelerden sonra Washington yönetimi Kafkasya'ya yeni bir düzen vermek ve bölgenin enerji kaynaklarını kontrol etmek için bölgede istikrarı tesis etme çabası içerisine girmiştir (Gürses, 2001:252). Hazar havzası enerji kaynaklarının 1950'li yıllardan beri kullanılmasına rağmen, bölgede büyük miktarda petrol rezervlerinin bulunması bu coğrafyada yeni ekonomik ve jeopolitik gelişmelerin ve ciddi rekabetin yaşanmasına neden olmuştur. ABD Kafkasya ülkeleri ile ekonomik ve siyasi işbirliğini genişleterek, Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının yeniden Rusya'nın kontrolüne geçmesini engellemek istemiştir.

ABD bölgeye yerleşmeye başlarken Rusya'nın halen bölgedeki etkinliği ile karşı karşıya kalmış ve ilk dönemlerde İran'la rekabet içinde olmuştur. Bu Devletler ABD'nin bölgeye gelmesine karşı çıkarken, yine bölge Devletlerinden olan Türkiye, Kafkasya'daki tarihi etkinliğini yeniden canlandırmak girişimlerinde bulunmuştur. Her ne kadar bölge Devletleri ABD ile ekonomik ve siyasi ilişkilerini geliştirmek istese de,

Rusya faktörünü göz ardı edememiş, ekonomik anlamda büyük ölçüde bağlı oldukları Rusya'nın etkisinden tam olarak kurtulamamıştır.

ABD'nin Kafkasya'ya yönelik politikasının temelini; bölge Devletlerinin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak, bölgede Rusya ve İran'ın ekonomik ve siyasi bakımdan etkin duruma gelmesine engel olmak, Kafkasya'da yaşanan etnik çatışmaları çözüme kavuşturmak ve enerji kaynaklarına ulaşmak için gerekli ortamı hazırlamak gibi konular oluşturmaktadır.

ABD'nin bölgedeki hedefleri ise; bölge Devletlerine siyasi desteğini arttırmak, ekonomik verimliliği göz önünde bulundurmak şartıyla Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattının inşaatına başlamak ve güvenliğini sağlamak, güvenlik alanında Gürcistan ve Azerbaycan ile işbirliğini geliştirmek, Azerbaycan Cumhuriyeti ve Güney Azerbaycan'da yaşayan Azerbaycan Türkleri ile işbirliği içinde olmak ve ilişkileri devam ettirmek, Azerbaycan'a ABD ekonomik yardımını yasaklayan maddeyi yürürlükten kaldırmak, Rusya'nın Güney Kafkasya'daki ayrılıkçı hareketleri desteklemesine engel teşkil edecek gerekli önlemleri almaktır.

Eski Sovyetler Birliği cumhuriyetlerinde ABD'nin ekonomi politikası özellikle Güney Kafkasya'da başarılı olmuştur. Bunun en büyük nedenlerinden biri de ABD'nin bu tarihe kadar bölgeye yönelik ekonomik projelerinin büyük bir kısmını uygulanmaya başlaması olmuştur. ABD'nin uzun vadeli siyasi projelerinde Kafkasya ve Hazar havzası hayati önem taşıyan bölgeler olarak tanımlanmaktadır. Bu da ABD'nin bölgede sadece ekonomik alanda değil, siyasi ve askeri alanda da etkili olmak için uzun vadeli projeler geliştirdiği anlamına gelmektedir.

ABD'nin Kafkasya politikası jeopolitik açıdan yukarıda bahsedilen konulara göre bir bütün olarak algılansa da taktik açıdan farklılık göstermektedir. ABD'nin bölge güvenliği ve istikrarını sağlama girişimleri, demokrasinin yerleşmesi konusundaki çabaları, insan hakları ve basın yayın özgürlüğünün korunması ise Kafkasya politikasının ortak yanını oluşturmaktadır.

ABD her fırsatta Kafkasya'ya yönelik politikasını demokrasinin temel prensipleri ve insan haklarının bu ülkelerde yerleştirme çabaları ile açıklamaya çalışsa da, gerçek amacı bölgede ekonomik ve siyasi açıdan daha etkin bir konuma sahip olmaktır.

Aslında bölge Devletlerinin antidemokratik bir şekilde yöneltmesine rağmen, ABD'nin ekonomik ve siyasi çıkarlarına ters düşmediği sürece bu rejimleri fazla eleştirmemektedir. ABD Dışişleri Bakanlığı'nın bölge ülkeleri ile ilgili hazırladığı raporlarda özellikle demokrasi, insan hakları, basın ve yayın özgürlüklerinin ciddi bir şekilde ihlal edildiğinin kaydedilmesine rağmen, bu ülkelerdeki iktidarları desteklemektedir.

Soğuk Savaş sonrasında Kafkasya'da bağımsızlıklarını ilan eden ülkeler büyük güçlerin ilgi odakları olmuşlardır. Bu ülkelerden Azerbaycan sahip oldukları zengin doğal gaz ve petrol kaynakları ile diğerlerine göre daha ön planda olmaktadır. SSCB sonrasında Azerbaycan'a yönelik olarak ABD dış politikası bölgedeki kaynakların taşınması ve pazarlaması üzerine olmuştur (Kasım, 2008:119).

Afganistan operasyonu ile beraber yalnızca Afganistan'a değil Tacikistan, Kırgızistan ve Özbekistan'la birlikte bütün bir Orta Asya'ya yerleşen ABD'nin, tek süper güç iddiasıyla küresel üstünlüğünü pekiştirmek için yeni hedefi Kafkasya olmuştur. Kafkasya'yı ABD için bu denli önemli kılan iki ana sebep bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Rusya Federasyonu, İran ve Hazar bölgesi enerji kaynaklarının kesişim noktasında bulunan stratejik bir bölgeyi kontrol altında tutmak, ikincisi de Orta Asya'daki hâkimiyetini besleyecek güvenilir bir kanala sahip olmaktır.

ABD'nin Kafkasya'da kilit ülke olarak gördüğü Azerbaycan, az nüfusu ve küçük yüz ölçümüne rağmen, zengin petrol kaynaklarına sahip olması ve stratejik açıdan dikkate alınan coğrafi konumu ile son derece önemli bir yere sahiptir. Bağımsızlığını kazanmasının ardından bölgede ve Dünyada tüm gözler Azerbaycan'a çevrilmiştir (Demir, 2005:149). ABD'nin Kafkasya'ya olan ilgisinin temel nedeni Azerbaycan'ın zengin doğal kaynaklara ve enerji rezervlerine sahip olmasıdır. Bu kaynakların tekrar Rusya'nın kontrolüne geçmesini önlemek için ABD, Azerbaycan'ın bağımsızlığının korunması ve uluslararası sisteme entegre olması için Azerbaycan'ı siyasi ve mali açıdan desteklemiştir.

Bölgesel sorunların halledilmesi için Güney Kafkasya Devletleri ile işbirliği yapan ABD bu sorunları tam olarak çözemese de silahlı çatışmaların durmasını memnunlukla karşılamıştır. ABD, 1988 yılı sonlarından itibaren Azerbaycan ile petrol görüşmelerine başlamış olmasına ve 1994'de anlaşma imzalamasına rağmen zaman zaman

Azerbaycan'ı Rusya ve İran karşısında savunmasız bırakmış, Ermeni diasporasının propaganda faaliyeti sonucunda ekonomik ambargo bile uygulamıştır. Yukarı Karabağ Savaşı'nda arabulucu girişimlere başlayan ABD, Azerbaycan açısından adil bir barış projesi hazırlamamış, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü tanıdığını çeşitli vesilelerle dile getirmesine rağmen, Karabağ'ı Azerbaycan'dan bağımsız bir siyasi birim olarak görmüş ve mali yardımda bulunmak istemiştir.

Azerbaycan'ın Ermenistan ile fiilen savaş durumunda olduğu bir zamanda yabancı petrol şirketleri ile görüşmelere başlaması Azerbaycan'a savaşın durdurulması ve Ermenistan'ın işgal ettiği bölgelerin geri alınması konusunda hiçbir avantaj sağlamamıştır. Başta ABD olmakla İngiltere, Fransa ve İtalya, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunması gerektiğini ifade etseler de, pratikte Azerbaycan'a yardım etmemiş, aksine konu Birleşmiş Milletler, AGİT ve başka uluslararası örgütlerde müzakere edildiği zaman Ermenistan'ı desteklemişlerdir. Bu Azerbaycan diplomasisinin başarısızlığının göstergesi olduğu kadar, adı geçen Devletlerin Azerbaycan'a karşı çifte standart uygulamasının bir sonucudur. Özellikle Azerbaycan'ın ABD'ye tanıdığı bütün kolaylıklara rağmen, Ermeni diasporasının etkisinde kalan ABD hükümeti Ermenistan'ı desteklemiştir.

Görünürde Gürcistan ile Osetya arasında yaşanan çatışma, gerçekte Rusya ile ABD arasındaki Kafkasya'yı kontrol etme mücadelesinden başka bir şey değildir. Rusya'nın eskiden beri arka bahçesi olarak gördüğü Kafkasya'da tutunma çabasına karşılık ABD de nüfuzu altına aldığı Gürcistan'a tam olarak yerleşmeyi hedeflemektedir. Bölgenin enerji kaynaklarına yakınlığı ve enerji koridoru içinde olması bu çatışmanın en önemli nedenlerinden biri olarak durmaktadır (Bila, 2008).

Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra ABD eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinde demokrasi ve insan haklarının geliştirilmesi, mali ve ekonomik yardım edilmesi için özel bir Bağımsızlığın Desteklenmesi Yasası çıkarmıştır. Ancak daha sonra ABD'deki Ermeni diasporasının yoğun lobi faaliyetleri sonucunda 1992 yılında Azerbaycan'ın Ermenistan'a ve Yukarı Karabağ bölgesine ambargo uygulaması ve diğer saldırgan tavrı nedeniyle Azerbaycan'a yönelik özel sınırlama getirilmiştir. Söz konusu sınırlamaya göre, ABD Hükümetinin Azerbaycan'a yardım yapması mümkün değildir. Bir başka deyişle, ABD Hükümeti Ermeni diasporasının etkisinde kalmış ve zorla

savaşa sürüklenen Azerbaycan'ın Ermenistan'a uyguladığı ambargonun kaldırılması yapılacak yardımlara karşılık şart olarak ileri sürmüştür. ABD'nin Azerbaycan'a karşı çifte standart uygulaması Azerbaycan'ın Müslüman Devlet olması açısından değerlendirildiğinde bir başka anlam kazanmaktadır. Zira bu konuda ABD hükümetinin savaşı hangi ülkenin başlattığı ve hangi ülke topraklarının işgal edildiği konusunda muğlak ifadeler kullanması göz ardı edilmemelidir. Ayrıca, ABD 1993 yılı sonlarına kadar Yukarı Karabağ konusunda Ermenistan'ı destekler nitelikte beyanlarda bulunması, bu konuda Ermenistan'ın görüşlerini benimsediğini göstermektedir.

11 Eylül saldırılarından sonra ABD terörle mücadele bahanesi ile sadece Afganistan, Irak ve diğer Orta Asya ülkelerine yerleşip oradaki konumunu sağlamlaştırmakla kalmamıştır. Bunun yanında da kendisi için Kafkasya bölgesinde de kilit askeri üsler kurmuştur. Ayrıca gene konumu sağlamlaştırmak için bölge ülkeleriyle bağlayıcı anlaşmalar yaparak askeri işbirliğine girmiştir. Gürcistan ve Azerbaycan ile yapılan bu anlaşmalar ile bu ülkelerin iç politikalarına doğrudan sayılabilecek iç müdahaleler dikkate alındığında Kafkasya'nın siyasi geleceği konusunda ABD'nin çok önemli bir faktör olduğu karşımıza çıkmaktadır (Yalçınkaya, 2006:303).

4.3.Çin

Kafkasya bölgesinde etkinlik yarışında yer alan ülkelere birisi de Çin'dir. Çin bölgedeki varlığını siyasi tarihsel ve ekonomik sebeplere dayandırmaktadır. Çin, tarihsel anlamda, Orta Asya ve Kafkasya'yı Çin kültüründen oldukça etkilenmiş bir alan olarak geleneksel ticaret sahası olarak görmektedir. SSCB'nin dağılması ve Rusya'nın bölge üzerindeki doğrudan kontrolünün zayıflaması, Çin'in yeniden bölgede varlık gösterebilmesi için bir fırsat olmuştur (Hatipoğlu, 2008:3).

Kafkasya bölgesinin enerji kaynaklarına sahip olması, bu bölgeye yönelik ilgiyi arttırmıştır. Çin, ekonomik anlamda hızla kalkınan bir ülkedir. Ekonomik temelde Kafkasya bölgesine ilgi göstermesinin yanı sıra Çin'in uluslararası ilişkilerde Dünyayı tek başına yönetmek isteyen ABD'ne tepki duyması, Rusya ile ilişkilerine farklı bir boyut katmaktadır. Çin'in enerji kaynaklarına sahip Kafkasya'ya gösterdiği ilgi, iki kutuplu uluslararası sistemin Sovyetlerin yıkılması sonrasında yerini bıraktığı ve ABD'nin başını çektiği tek kutuplu uluslararası yapı içinde değerlendirilmelidir.

Sovyetlerin dağılması sonucunda ortaya çıkan tek kutuplu uluslararası sistemde ABD başat güç konumundadır. Eskiden Sovyet sınırları içinde yer alan ve Sovyetlerin yıkılması sonrasında bağımsızlığına kavuşan Kafkasya ülkeleri, bünyesinde petrol ve doğal gaz kaynakları da bulundurmaları nedeniyle bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Bu cazibe merkezi için bölgesel ve bölge dışı devletler arasında rekabet yaşanmaktadır. Rekabete sahne olan bu bölgede, Çin'in de kendine özgü bir rolü vardır (Uğraşız, 2002:228-229).

Sovyetler Birliği'nin 1991 yılında kendini feshetmesi sonrasında Güney Kafkasya'da üç bağımsız devlet (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) ortaya çıkmıştır. Hazar Denizi havzasında bulunan geniş petrol ve doğal gaz rezervleri ise bu bölgenin jeostratejik önemini arttırmıştır. Hazar Havzası'nın potansiyel enerji kaynağı olarak ortaya çıkmasının önemi, önümüzdeki yıllarda global düzeyde artan petrol talebinin İran Körfezi kaynaklı petrol üzerindeki baskıyı azaltması ve yukarı tırmanan petrol fiyatlarını dizginleyeceğinden kaynaklanmaktadır. Bölge ülkelerinin güçlenmesi, istikrar kazanması ve Batı tipi demokratik düzene kavuşmaları, Rusya'yı da etkileyecek ve böylece Rusya'nın güneyinde yayılmacı olmayan, sorumlu bir dış politika gütmesine yol açacaktır.

Çin, Kafkasya'yı ve Hazar bölgesini, çok ihtiyaç duyulan enerji kaynakları bölgesi olarak görmektedir. Çin, ABD'yi bölgede jeopolitik bir rakip olarak görmektedir. Çin'in Kafkasya politikası, daha geniş stratejik yaklaşım içinde, ABD'ye karşı çok kutuplu Dünyanın yaratılması çabasıdır. Bu bakımdan Çin, Kafkasya için ABD ve Batı'nın gündeminde olan demokratikleşme ve küreselleşmeye karşıdır (Uğraşız, 2002:231).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra belirginleşen ABD'nin yaratmaya çalıştığı Pax Americana'ya karşı, 1990'lı yılların başından itibaren Çin Halk Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu stratejik önemi olan bölgelerde güç birliğine yönelmektedir. Söz konusu bu yönelişle birlikte iki ülke arasında oluşan stratejik ortaklık, Asya-Pasifik bölgesinde ve eski Sovyetler Birliği nüfuzu altında olup günümüzde Batı'ya doğru kayan Doğu ve Güneydoğu Avrupa (Balkanlar ve Kafkasya)'da güvenlik ve istikrarın sağlanmasında iki ülkenin birbirine yardımcı olması şeklinde gelişmektedir. Bu süreç içinde, Çin için önemli olan Asya-Pasifik bölgesinde Rusya Federasyonu Çin'e destek

verirken, Rusya Federasyonu için önemli olan Güneydoğu Avrupa'da Çin Rusya Federasyonu'na destek vermeye başlamıştır. Rusya Federasyonu'nun Asya-Pasifik bölgesinde güçlenmeye çalışan Çin'e askeri teknoloji ve silah satışı, Çin'in Balkanlarda NATO'nun Kosova müdahalesine ve Yugoslavya'yı bombalamasına Rusya Federasyonu ile birlikte karşı çıkması, II. Çeçenistan Savaşı'nı Rusya Federasyonu'nun iç meselesi olarak değerlendirmesi, Güney Kafkasya'da Batı'nın artan etkinliği ve azalan Rus nüfuzuna karşı Rusya Federasyonu ile birlikte Ermenistan ve İran ile ilişkilerini öncelikli olarak geliştirme çabaları Çin-Rusya Federasyonu stratejik ortaklığının yansımaları olarak ortaya çıkmıştır.

Çin-Rusya Federasyonu stratejik ortaklığından dolayı, Çin Kafkasya'nın kuzey ve güneyi için farklı politikalar benimsemektedir. Yakın dönemde, Çin'in Kuzey Kafkasya'yı Rusya Federasyonu'nun iç meselesi olarak görmeye devam etmesi, Güney Kafkasya'da ekonomik içerikli projelere talip olması, ticari ilişkilerini geliştirmek istemesi ve Batı'nın artan etkinliğine karşı Ermenistan ve İran ile ilişkilerini geliştirmeye çalışması dışında somut adımlar atması beklenmemelidir. Uzun dönemde ise, Rusya Federasyonu doğu bölgelerinin ekonomik, etnik ve kültürel olarak sürekli Çin'e doğru kaymasına sonsuza kadar seyirci kalamayacaktır (Kanbolat, 2004b).

Asya-Pasifik bölgesinde Çin'in kendi kurallarına göre bir ekonomik gelişme yolu takip etmesi batılı liberal araştırmacıları rahatsız etmektedir. Çin'in kurallara uyararak güç kullanmaktan kaçınması şartıyla Batı ile bağımlı bir ilişki içerisinde olmasının, Batının çıkarına uymaktadır. Çin'in sürdürdüğü kalkınma modelinden uzaklaştırılarak Batının hesaplarına uygun hareket etmesi için elden gelen çaba Batı tarafından gösterilmektedir.

Çin yönetimi, hızla büyüyen ekonomisi ve elzem olan enerjiyi sağlamak için ya Ortadoğu ya da Hazar havzasındaki kaynaklara yönelmek zorundadır. Büyüyen ekonomisinin artan enerji ihtiyacını karşılamak için özellikle doğalgaza yönelmektedir. İleriki yıllarda Çin'in doğalgaz ve petrol talebinde de artış olacaktır. Bunu karşılamak için özellikle Hazar havzası çevresindeki ülkelerle görüşmelere başlamıştır (Gürses, 2001:263-264).

4.4.İran

Kafkasya, etnik ve mezhepsel çeşitliliği ve siyasi yapısı nedeniyle çok karmaşık ve hassas bir konumdadır. Bölgeye komşu Rusya, İran ve Türkiye ile fiziki teması olmayan Avrupa, ABD ve NATO'nun Kafkasya'daki arayışları, çıkarların sıklıkla çatışmasını ve bölgedeki istikrarsızlık potansiyelinin artmasını beraberinde getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında Kafkasya'daki siyasi süreçlerin şekillenmesinde komşularının (Rusya, Türkiye ve İran) arayışları, kaygıları ve olanakları hayati önem taşımaktadır.

Kafkasya'daki siyasi gelişmelerde önemli bölge ülkelerinden biride İran olup, ülkesinin kuzey bölümü coğrafi ve etnik olarak Kafkasya'nın devamıdır (Yalçınkaya, 2006:304). SSCB'nin dağılmasının ardından Kafkasya'da bağımsızlıklarını kazanan yeni Devletler İran'ın dış politikasında önem kazanmıştır.

1980'li yılların sonlarında bölgede yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeleri ciddi bir şekilde takip eden ülkelerden biri de İran olmuştur. 1991 yılına kadar İran kuzeyde Sovyetler Birliği ile sınırı paylaşırken, bu tarihten sonra kuzey sınırlarını siyasi ve ekonomik açıdan istikrarlı olmayan, büyüklük ve mahiyet itibarıyla birbirinden farklı üç yeni Devlet Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan arasında paylaşmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşü sonucunda bu Devletlerin ortaya çıkması İran için yeni bir nüfuz alanı anlamına gelmekteydi. İran'ın bölge ile olan tarihi ve kültürel bağları her tür yakınlaşma için önemli fırsat sağlayabilirdi. İran için diğer önemli bir fırsat alanı bu ülkeler ile sağlayacağı ekonomik ilişkilerdir. Bu bağlamda İran bu ülkelerin enerji ve diğer zenginliklerini Dünya piyasasına sunma fırsatını elde etmeye çalışmıştır

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra, Kafkasya'da üç yeni Devletin ortaya çıkması İran için önemli ilgi odaklarından biri olmuştur. İran, bu yeni Devletlerin ortaya çıkışını uluslararası yalnızlıktan kurtulmak için bir fırsat olarak görmüştür. Coğrafi avantajına rağmen İran'ın bölgeyle ilişkileri gelişmemiştir (Yasa, 2008).

İran'ın stratejik düşüncesinde Kafkasya daima güvenlik algısı ile özdeşleşmiştir. Bunun nedeni, Rusya'nın varlığı ve Kafkasya'nın devrimci ideolojilerin giriş koridoru olarak görülmesidir. Gerçi Rusya küçülmüş ve devrimci ideolojiler iflasa uğramıştır. Ancak İran'ın Kafkasya algılaması güvenlik boyutundan çıkmamıştır. Bölgesel

sistemin değişmesine rağmen güvenlik kaygılarının devam etmesi, İran'ın Kafkasya politikasını çok farklı bir düzlemde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir (Keskin, 2008b).

Güvenlik boyutu çerçevesinde İran'ın bölgeye yönelik politikasında iki önemli nokta vardır. İlk olarak, Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile iyi komşuluk ilişkileri kurarak sınırlarının güvenliğini sağlamak ve ardından ikinci olarak Sovyetler sonrası bölgesel boşluğu doldurmak ve Rusya ile Türkiye'ye Kafkasya'yı bırakmamaktır. Bölgesel bir güç olmak isteyen İran bu gelişmeler çerçevesinde bölgesel dengeleri de göz ardı etmek istememektedir (Demir, 2005:132).

İran'ın Kafkasya'daki en önemli rekabet konularından birisi ekonomik temelli petrol boru hatları konusudur. Hazar kaynaklarının Dünya piyasalarına ulaştırılmasındaki yolun daima İran üzerinden geçmesi gerektiğini vurgulamıştır. Burada İran'ın amacı Hazar petrolünün işletme ve ulaştırılmasında ekonomik kazanç sağlamaktır (Yalçınkaya, 2006:307).

İran'ın bölge ile ilişkilerinde göz önüne alınması gereken diğer bir unsurda ekonomik boyuttur. Ekonomi içerisinde en önemli yeri her zaman petrol ve doğal gazlar tutmaktadır. İran petrolün üretimi, rafine edilmesi, taşınması ve pazarlanması hususunda her zaman alternatif olmak istemektedir (Demir, 2005:132).

Kafkasya, İran'ın tarihi-kültürel hafızasında ağırlıklı bir yer tutmaktadır. Özellikle Fars milliyetçiliği Kafkasya'yı Fars kültür havzasının uzantısı olarak algılamış, Azerbaycan Cumhuriyeti'ne büyük önem atfedilmiştir. İran'ın Kafkasya'ya bakışının şekillenmesindeki ikinci önemli faktör Kafkasya'nın çağdaş İran tarihinde oynadığı roldür. İran'ın modernleşme sürecinin ilk adımları olan matbaa ve kitap Kafkasya'dan İran'a girmiştir. İran'daki sosyal demokrasi ve sol düşünce yine Kafkasya'dan taşınmıştır. Bu nedenden dolayı İran'ın çağdaş tarihinde Bakü-Tiflis'in özel bir yeri vardır. Bugün Tiflis'in adı çokça anılmasa da, Bakü ayrıcalıklı yerini korumakta ve hatta İran'ın iç siyasal yapısını etkilemeye devam etmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde İran neyle karşı karşıya olduğunu net olarak bilmiyordu. İran'da iki farklı yaklaşım vardı. Bir grup gelişmeleri etnik milliyetçi bir gelişme olarak görürken, diğer grup ise gelişmeleri dini bir çerçevede yorumlamakta

ve bu ülkelerin İslami birlik çatısı altında birleştirilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Ancak İran'da birinci görüş, yani Orta Asya ve Kafkasya'da genel anlamda bir milliyetçilik akımının söz konusu olduğu görüşü baskın çıkmıştır. Bu milliyetçilik genel itibariyle Rusya karşıtı ve dolayısıyla daha ziyade Batıcı bir akımdır. İşte bu nedenle İran bağımsızlığını kazanan yeni ülkelere başlangıçta ihtiyatla yaklaşmıştır (Keskin, 2008b).

Sovyetler Birliği'nin dağılması İran için Kafkasya politikası bağlamında fırsat ve tehdit denklemi yaratmıştır. Denklemde fırsat tarafında İran'ın en büyük ve tehlikeli komşusunun dağılmış olması yer almaktadır. İranlılar Rusya'yı daima, istediği zaman İran topraklarını işgal edebilecek bir güç olarak görmüş ve ilişkilerinde bu korku hakim unsur olmuştur. Rusya'nın küçülmesi ve İran'a saldıramayacak düzeye gerilemesi bu açıdan İranlıları sevindirmiştir. İran açısından ikinci fırsat ise ideolojik boyutta olmuştur. Özellikle komünizmin iflas etmesi bir fırsat olmuştur. Siyasal İslam'ın karşısındaki tehditlerden biri ortadan kalkmış ve bir din Devleti olan İran belli oranda rahatlatmıştır.

İran'ın Kafkasya bağlamında algıladığı tehditlerin başında Orta Asya-Kafkasya'daki Türk varlığı, özellikle Azerbaycan Cumhuriyeti'nin varlığı gelmektedir. Bölgede yeni bir Türklük olgusu ortaya çıkmış, Orta Asya ve Kafkasya'da Türk milliyetçiliği çerçevesinde belirgin bir siyasal hareketlilik doğmuştur. Özellikle de Azerbaycan'dan gelen bu milliyetçi dalga kısa sürede İran'ın içlerine yayılmış ve İran'ı ciddi bir sorunla karşı karşıya bırakmıştır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 8 milyonluk nüfusuna karşın, İran topraklarında 25-30 milyon Azerbaycan Türkü yaşamaktadır. Ayrıca bölgede baş gösteren etnik çatışmalar, özellikle de Karabağ çatışması İran'ı temkinli olmaya sevk etmiştir (Keskin, 2008b).

Kafkasya politikası açısından İran'ın karşı karşıya olduğu ikinci tehdit ise; iki kutuplu Dünya düzeninin sona ermesi ve Rusya'nın ABD karşısındaki direncinin kırılmasıdır. Bu durum İran'ı zor durumda bıraksa da, Tahran için Kafkasya'da belirleyici olan Rusya'nın durumu olmuştur. Rusya ile İran'ı özellikle de Kafkasya ve Orta Asya bağlamında birleştiren üç temel unsur göze çarpmaktadır. Birincisi, küresel sistemdeki tek kutupluluk ve her iki Devletin bundan duydukları rahatsızlıktır. İkincisi, bölgedeki Türk varlığıdır. Türk varlığının milliyetçi bir söylem çevresinde örgütlenmesi hem

Rusya'yı hem de İran'ı rahatsız etmektedir. Her iki ülkenin sınırları içinde bulunan yoğun Türk varlığı sebebiyle Rusya ve İran arasında bir fikir birliği olduğunu söylemek mümkündür. Rusya ve İran arasındaki diğer ortak gündem, her iki Devletin de NATO'nun bölgeye girme çabalarından duydukları kaygıdır. Rusya İran'a göre ABD karşısında daha zayıf bir rakiptir. ABD ve AB ise, Rusya'nın bölgedeki yerini doldurabilecek potansiyele sahiptir. Ayrıca 1991'den sonra İsrail'in yeni bir dış politika alanı olarak Orta Asya ve Kafkasya'da nüfuz arayışına girmesi de İran'ı daima endişelendirmiştir.

İran'ın bölgeye bakışında belirleyici olan bir diğer etken, İran'ın rejimi ve ona duyulan güvensizliktir. Özellikle devrim ihraç politikası nedeniyle duyulan kuşku Tahran'ın işini zorlaştırmaktadır. İran bu kuşkuyu tetikleyecek davranışlardan kaçınsa dahi mesele sorun olmaya devam etmektedir.

Ancak İran'ın ideolojik kaygılarını ikinci plana itmesi, emellerinden tümüyle vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. İran, daha ziyade toplumsal zemini değerlendirerek Güney Kafkasya ülkeleriyle kültürel bağlar kurmayı tercih etmiştir. Bu amaçla vakıflar ve dernekler vasıtasıyla yoksullara ulaşmak, ortak mezhepsel ritüelleri değerlendirmek ve öğrencilere İran'da burslu eğitim imkanı sunmak gibi yollara başvurmuştur.

İran bölge dışı aktörler olarak tanımladığı Avrupa Birliği, Amerika ve NATO'nun bölgedeki yayılmasından kuşulanmaktadır ve bu güçlerin Kafkasya'daki etkinliklerinin sınırlandırılmasından yanadır. Özellikle de ABD'nin Gürcistan ve Azerbaycan'la olan ilişkilerinden rahatsızdır ve Washington ile yaşadığı gerginlik Kafkasya'nın önemini artırmaktadır.

İran'ın Kafkasya politikası açısından dikkat çekici olan bir diğer nokta ise İran'ın tüm bölgesel işbirliği örgütlerinde rol alma isteğidir. Bölgede marjinalleşmekten korkan İran'ın bu konuda gösterdiği özenin temelinde bilhassa, Batı'yla yaşadığı gerginlik nedeniyle bölge Devletlerini kaybetme korkusunun yattığı söylenebilir.

İran'ın jeopolitik kaygıları konusunda değinilmesi gereken bir diğer nokta Türkiye'nin bölgedeki etkinliğidir. İran, Türkiye'nin Kafkasya'da çok etkin olmasını istememektedir. Zira Türkiye'yi bölgede NATO ve Amerika'nın truva atı olarak

algılamaktadır. Türkiye'nin etkinliğinin bölgede Türk milliyetçiliğini körükleyebileceğini ve bunun İran içindeki Azerbaycan Türkleri arasında yankı bulabileceğinden korkmaktadır. İran ve Ermenistan arasındaki özel ilişkinin ise, Türkiye'nin etkinliğini sınırlandırma çerçevesinde şekillendiğini söylemek mümkündür.

Azerbaycan, İran'ın Kafkasya politikasında merkezi ve belirleyici bir role sahiptir. İran, Azerbaycan'ı kendi tarihi toprağının ve kültürel havzasının parçası olarak algılamaktadır. Mezhepsel anlamda örtüştükleri gibi etnik anlamda da ortak bir unsuru barındıran Azerbaycan'la İran, aslında bu iki nedenden dolayı sorun yaşamaktadır. Azerbaycan rejiminin laik kimliği ile yukarıda bahsedilen milliyetçilik eğiliminin yanı sıra, dış politikası da İran'ı rahatsız etmektedir. Azerbaycan'ın dış politikasında Batı'nın önemli yer tutması ve özel olarak da ABD ve İsrail'le olan ilişkileri İran açısından kaygı vericidir. İran'ın Hazar havzası ve enerji hatları konusundaki bakış açısı da Azerbaycan'dan farklıdır. Karabağ sorununa gelince; İran bütün resmi söyleminde Karabağ'ın Azerbaycan'ın tarihi bir toprağı, parçası olduğunu söylemesine karşın, pratikte bu sorunun çatışmaya dönüşmeden mevcut haliyle sürmesinden yana görünmektedir. Zira bu sorunun çözümsüz kalması, İran için bir taraftan Azerbaycan'ı zayıflatmaya yarayan diğer taraftan da İran'a yakınlaşmasını sağlayan bir fırsat alanı sunmaktadır. Kısacası İran'ın Azerbaycan politikası tehdit merkezli bir dış politika ekseninde şekillenmektedir. Bu politikayı “ne öldür ne de öldür” şeklinde tanımlamak da mümkündür (Keskin, 2008b).

İran'ın yakın tarihindeki en büyük tehdit algılamalarından biri olan SSCB'nin ortadan kalkmasıyla birlikte, Ruslar ile karasal temas kalmamıştır. SSCB'nin çöküşü aynı zamanda komünizmi ideolojik tehdit olmaktan da çıkarmıştır. Kafkasya ve Orta Asya'da ortaya çıkan yeni Devletler, İran'ın önündeki potansiyel nüfuz alanı olarak belirmiştir. İran bu bölgenin büyük kısmını kendi tarihinin ve kültür havzasının içinde görmekteydi. SSCB'nin dağılması Tahran için bir dizi de tehdit doğurmuştur. Soğuk Savaş'ın bitmesi uluslararası sistemde İran'ın Batı üzerindeki stratejik önemini azaltmıştır. Aynı dönemde Rusların dengeleyici rolünün büyük ölçüde sona ermesi, ABD'nin Basra Körfezi'nde güçlenmesine neden olmuştur. Bölgede Türk Cumhuriyetlerinin ortaya çıkması ise, İran'ın güvenlik dengelerini bozmuştur.

İlişkilerdeki düzeyin düşük olması dört temel nedenden kaynaklanmaktadır. Bu dört neden devam ettikçe İran'ın bölgeye yönelik dış politikasının hep sınırlı kalacağı düşünülebilir. Bunlar: Azerbaycan açısından mevcut İslami muhalefetin İran bağlantısı, İran'ın ekonomik durumu ve teknolojik yetersizliği, Türkiye-İran, ABD-Rusya rekabetinin yansımaları ve Hazar statüsünün belirsizliğidir (Akdevelioğlu, 2005:157).

İran'ın bölgedeki tehdit algılaması ve uluslararası sistemdeki yeri Rusya merkezli bir dış politika geliştirmesini zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda, Rusya'nın sınırlarını korumak ve onu Bağımsız Devletler Topluluğu içinde güçlü kılma çabasına girmiştir. Türkiye'yi ve Türkleri potansiyel tehdit olarak gören İran, her tür Türkçü harekete karşı çıkmakta ve bu bağlamda Türkiye'nin etkinliğini azaltmaya çalışmaktadır. Ayrıca, bölgedeki istikrarsızlık nedeni olan aşırı milliyetçi ve dinsel hareketlere de karşı çıkan İran, Kafkasya üzerinden uluslararası sisteme entegre olma ve Hazar havzasında daha fazla etkili olma çabasıdadır.

Gerek Kafkasya'da, gerekse bölgesel çıkarlar yüzünden ABD ile ilişkilerinin kopması yüzünden İran silah ve teknolojik destek için SSCB'ye daha fazla yanaşmak zorunda kalmıştır. Daha sonra SSCB'nin yıkılması ve ardından yaşanan 11 Eylül saldırıları ile Afganistan ve Irak'ı işgal eden ABD'nin İran'a da saldırmaktan söz etmesi İran'ı Rusya'ya yaklaşmıştır (Yalçınkaya, 2006:306).

4.5.Türkiye

Kafkasya üzerinde bir bölge ülkesi olan Türkiye'nin de politikaları söz konusu olmuştur. Kafkasya'da yaşanan çıkar çatışmaların en önemli unsurlarından birisi Türkiye'dir. Stratejik üstünlüğü ile çevresine göre gelişmiş olan altyapıları ile Kafkasya'da politikalar üretmiştir.

Türkiye gerek coğrafi, gerekse de etnik ve tarihi gerçekleri dikkate alındığında Kafkasya ile bütünleşmiş durumdadır. Bu açıdan Kafkasya'yı Türkiyesiz düşünmek doğru olmaz. Türklerin Kafkasya ve Orta Asya'daki varlıkları diğer bölgesel ve bölge dışı güçleri rahatsız etmektedir. Bundan dolayı diğer güçler Türkleri bu coğrafyadan uzaklaştırmak ve etkisiz hale getirmek istemektedirler.

Bundan dolayı Kafkasya'daki siyasi gelişmelerden ve yaşanan her olaydan en fazla etkilenen ülke Türkiye'dir. Türkiye'nin 1990lı yıllarda yaşamış olduğu siyasi ve ekonomik sorunlardan dolayı SSCB'nin dağılmasının ardından bölgede yaşanan olayların dışında kalmasına rağmen en önemli aktörlerden biri olmayı devam ettirmektedir. Çünkü Türkiye topraklarının bir kısmı Kafkasya coğrafyası içerisinde yer almaktadır. Bunun yanında Türkiye topraklarında yaşayan Kafkas kökenli bir çok vatandaş bulunmaktadır (Yalçınkaya, 2006:312).

Birçok yönü ile bölgedeki gelişmeler ve çatışmalarda doğrudan ilgisi olması, coğrafi yakınlık yanında tarihi ve kültürel ilişkileri Türkiye'yi aynı zamanda bir Kafkas ülkesi haline getirmektedir. Türkiye'nin Kafkasya'ya olan bu yakınlığı diğer bölgesel güçlerin ve bölge dışı güçlerin dikkatini çekmelerine neden olmuştur. Bu yakınlığa hassas bir şekilde yaklaşan ABD, Türkiye ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Bu yakınlıktan rahatsızlık duyan Rusya ve İran Türkiye'nin bölgede etkisiz hale gelmesini istemektedir.

Dünyada yaşanan iki kutuplu sistem SSCB'nin çöküşü ile son bulmuş ve ABD tek süper güç olarak yerini almıştır. Soğuk Savaş'ın ardından Doğu Bloğu ülkelerde komünizm yönetim anlayışı Sovyetler Birliği'ne bağlı olarak çökmüştür. Komünizmin çöküşü ve yeni dalgalanma hareketleri sadece Doğu Bloğu ülkeleri etkilemekle kalmamış tüm Dünyayı etkilemiştir. Değişen Dünya düzeninde güç dengesini etkileyecek unsurların sayısı giderek artmakta ve karmaşık hale gelmektedir (Demir, 2005: 56-57).

Kafkasya coğrafyası, Soğuk Savaş öncesi dönemde Amerika Birleşik Devletleri için pek bilinmeyen bir yer olarak kalırken, bölge Devleti olan Türkiye için önemini hep korumuştur. Kafkasya, Soğuk Savaş döneminde ise, hem Türkiye hem de ABD için iki kutuplu Dünyanın sınır noktalarından biri olarak önem arz etmiştir.

Türkiye açısından Kafkasya, artık Soğuk Savaş dönemindeki Sovyet ve komünist tehdidinin engellenmesi gereken sınır noktalarından biri olma özelliğini kaybetmiştir. Türkiye için önceliği, bölge ülkelerinin geçmişinin komünist ideoloji ve Rus kültür baskısından bir an önce sıyrılarak, kendi öz kimlikleri ile Batı Dünyasına entegre olmaları almıştır. Buna ek olarak, yeni toplumsal kimlikleriyle bağımsızlıklarını kazanan Kafkas ülkeleri, etnik, dinsel ve kültürel açıdan Türkiye ile pek çok yakınlık

göstermektedir. Bu yakınlığın bir uzantısı olarak Kafkasya'nın, Türkiye için yeni bağımsız Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine ulaşmada bir köprü vazifesi görmesi gerekmektedir. Ancak, Türkiye için Kafkasya ve Orta Asya ile ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasi-askeri ilişkiler geliştirmek, Rusya'nın bu bölgeler üzerinde olan yenilenmiş talepleri karşısında kolay olmamaktadır. Benzer gerekçelerle bölgede kendini göstermek isteyen İran'ın da varlığı, Kafkasya'nın Türkiye-Rusya-İran arasında hegemonya kurma mücadelesine dönüştüğü şeklinde algılanmaktadır (Özkan, 2005:138-162).

Değişen bu Dünya düzeninden mutlaka Türkiye ve Türkiye'nin dış politikası etkilenmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Türkiye bölgede etki alanını daha da arttırmıştır. Ancak 1990 sonrası yaşanan olaylarda Türkiye'nin Kafkasya politikası inişli çıkışlı seyretmiştir. Özellikle yaşanan Körfez Krizi ve PKK sorunu ile tüm Dünya gözünü Türkiye'ye çevirmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'ye yönelik Sovyet yayılmacılığının doğrudan bir neticesi olarak Türkiye NATO'ya girmiş, Türk dış politikasında Batı'nın önemi artmıştır (Bal, 2001:329).

Genel manada Kafkasya'nın güneyi ve kuzeyi her zaman Türk dış politikasını etkilemiştir. Ancak Türkiye bazı konularda politikalar üretmekte geç kalmıştır. SSCB'nin dağılması Türkiye için ani bir gelişme olmuştur. SSCB dağılmadan önce izlenen politikalar, SSCB dağıldıktan sonra yaşanan yeni gelişmeleri karşılamaya yetmemiştir (Kalafat, 2001:346). Türkiye bu konuda Rusya kadar önemli bir aktördür. Çünkü Kafkasya halklarından olan Osetler, Çerkezler, Abhazalar'ın Türkiye'de bulunan nüfusları Kafkasya'da ki miktarlarından daha fazladır. Bu nüfus hiç de azımsanamayacak kadar büyük bir rakamdır. Kafkasya'dan Türkiye'ye göç ederlerken Kafkas kültürünü de beraberinde getirmişler ve Anadolu kültürüne zenginlik kazandırmışlardır. Türkiye'nin Kafkasya ile ilgilenmesi ve ona yönelik politikalar üretmesinin zorunluluğu kadar, Kafkas halklarının ve cumhuriyetlerinin Türkiye ile ilişkilerine önem vermesi gerekmektedir. Bu noktada Kafkasya ile Türkiye'yi ayrılmaz bir parça olarak düşünebiliriz.

Kafkasya halkları için kendilerine en yakın ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin bölgeyle ilgili kültürel ve tarihi bağları bulunmaktadır. Tarihte

birçok Türk topluluğu Kuzey Kafkasya'da hakimiyet kurmuş, bölgede önemli eserler ve izler bırakmışlardır. Tarihi ve kültürel bağa en güzel örnek olarak bugün Kuzey Kafkasya'da yaşayan Türklerin bizim konuştuğumuz dile çok yakın bir dille konuşmakta olduğunu gösterebiliriz.

Tarih boyunca bir arada yaşamak ve ortak düşmanlara karşı beraber mücadele vermek, zor günlerde birbirlerine destek çıkmak halkları birbirlerine yakınlaştırmıştır. Bundan dolayı Anadolu ve Kafkasya bir bütündür. Ermenistan ile olan ilişkiler istisna olarak kabul edilirse Kafkasya halkları ile Türkiye ve Anadolu insanı arasında bir sorun olabileceği düşünülemez. Bu kültürel yakınlık sayesinde SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye'nin Kafkas halklarına yönelik politikaları daha da hız kazanmıştır (Demir, 2005:200-201).

Kafkasya ile Türkiye arasındaki kültürel yakınlık ilişkiler açısından da son derece önemlidir. Bu yakınlık arasında bulunan tarih, dil, din, etnik ve sosyal yapı gibi öğeler Rusya tarafından asimile edilmek istenmektedir. Bu öğeler toplumları birbirine yaklaştırdıklarından dolayı Rusya Kafkas halklarını birbirinden ve kendi özünden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Kendi toplumundan ve Türklüklerinden uzaklaşan halklar Rusya'ya yaklaşmışlardır.

Türkiye'nin Kafkasya ile olan ilişkilerinin ekonomik boyutu da bulunmaktadır. Ekonomi, uluslararası ilişkiler açısından çok önemli bir yere sahiptir. Devletler arasında ekonomik güç farkı diğer ilişkilerde de belirleyici unsur olmaktadır. Kafkasya halkları bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından Dünyanın ilgi odağı haline gelmişlerdir. Rusya'nın etki alanından çıktıktan sonra bölgede yaşanan çatışmalar her zaman Dünya gündeminde yer almıştır. Özellikle bölgenin sahip olduğu stratejik özel konum ve Hazar havzasının kaynakları ön planda yer almaktadır.

Çevresindeki bölgelerde etkili bir konuma gelmek isteyen ve bu konuda çaba harcayan Türkiye de ekonomiye ve ekonomik ilişkilere dikkat etmektedir. Çünkü Kafkasya halkları SSCB'nin dağılmasından sonra politik, sosyal ve ekonomik olarak büyük düzensizliklerle karşılaşmışlardır. Komünist düzenden serbest piyasa ekonomisine geçmek ve bunun iyi bir şekilde işleyebilmesi için gerekli demokratik ortamı yaratmak hususunda Türkiye büyük çabalar harcamıştır.

Türkiye Kafkasya bölgesinde ekonomik açıdan en fazla Azerbaycan'a önem vermiştir. Bu bağlamda Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilk yıllarında "Türkiye ile Azerbaycan Arasındaki Ekonomik Ve Ticari İlişkilerin Geliştirilmesine İlişkin Protokol", "Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında İşbirliği ve Dayanışma Antlaşması" ile ekonomik, politik, kültürel ilişkilerin geliştirilmesi için adımlar atılmıştır (Demir, 2005:220).

Bölgesel güç olma yolunda olan Türkiye için Kafkasya ve Kafkasya ile olan ilişkiler son derece önemli bir yer tutmaktadır. SSCB'nin dağılmasının ardından kurulan yeni ülkeler ile Rusya'ya bağlı Özerk Cumhuriyetler birçok sorunlar yaşamışlardır. Ekonomik açıdan batılı ekonomik sisteme geçiş kolay olmamıştır. Ayrıca yaşanan siyasal karışıklıklar ülkeleri zor duruma sokmuştur. Özellikle bağımsızlıklarını kazanan ülkeler için Türkiye model bir ülke olmaktadır. Bu noktada tarihi ve kültürel bağları olan Türkiye ile iyi ilişkiler kurma eğilimi göstermişlerdir. Ancak Türkiye'nin bağımsızlıklarının ilk yıllarında izlemiş olduğu politikalar bu ülkeleri başka arayış içerisine sokmuştur.

Türkiye Kafkasya ile olan ilişkilerinde önceliği Azerbaycan'a vermiştir. Bu ülke ile olan ticari ilişkiler diğer ülkelerle olandan daha çabuk ve etkin olmuştur. Özellikle Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesi ile Azeri petrolü Batılı ülkelere sevk edilebilmektedir. Bu projeye Türkiye çok fazla önem vermiştir. Bu noktada Rusya ile sıkı çekişme içerisinde olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Rusya'nın, Ermenistan'ı jeopolitik ortağı ilan etmesinin hemen ardından Gürcistan'ı da buna dahil etmek istemesi Tiflis yönetiminin direnişiyle karşılaşmıştır. Rusya'nın bu taleplerine boyun eğmenin, daha uzun süre Moskova'nın vereceğiyle yetinmek anlamına geldiğini bilen Gürcistan, alternatif olarak Türkiye ve ABD'ye yaklaşma politikası yürütmüştür. Gürcistan'ın bu tercihinde gaz boru hattının Türkiye üzerinden geçecek olmasının önemi çok büyüktür. Çünkü Gürcistan için bu hatların anlamı Kafkasya'yı ve Gürcistan'ı Batı'ya bağlayan temel araçlardır. Bu da Gürcistan'ın bağımsızlık ve güvenliğinin belkemiğini oluşturmaktadır. Gürcistan'ın bu yaklaşımı Türk-Amerikan ortak stratejik hedefleri ile birebir örtüşmektedir. Bu karşılıklı stratejik ortaklığın tam anlamıyla kurulması, güvenli şekilde işletilebilmesi ve daha da ilerletilebilmesi ise, her şeyden önce

Gürcistan'da etno-politik barışın sağlanması ve ülkeye karşı yönelmiş Rusya eksenli diğer etkilerin azaltılması veya dengelenmesi koşullarına bağlıdır (Özkan, 2005:138-162).

Bu bağlamda Türkiye'nin Kafkasya için önemli gördüğü noktalardan birisi de Kafkasya'yı kapsayan bölgesel örgütlerdir. Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO), hükümetler arası bölgesel bir organizasyon olup, 1985 yılında üye ülkeler arasında ekonomik, teknik ve kültürel işbirliğini desteklemek amacıyla İran, Pakistan ve Türkiye tarafından kurulmuştur. SSCB'nin dağılmasının ardından 1992 yılında Azerbaycan ve Orta Asya ülkeleri de bu organizasyona katılmışlardır. Türkiye bu örgüt sayesinde diğer ülkelerle ortak din ve ortak dil üzerinden ilişki kurabilmektedir. Ticaret yollarının oluşturulması, ekonomik gelişme alanının yaratılması, yeni pazarların açılması gibi ekonomik hedeflerin yanında politik ilişkiler ön planda tutulmaktadır. SSCB'nin dağılmasının ardından bölgede birbirlerine rakip konumda olan Türkiye ve İran aynı örgütte yer almışlardır.

ECO'nun yanında bölgede kurulan bir diğer bölgesel örgüt ise Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'dür (KEİ). Türkiye'nin önderliğinde kurulan örgüt 1992 yılında işlerlik kazanmıştır. KEİ, üye ülkeler arasındaki işbirliğini yalnız ticaret, enerji, iletişim, ulaştırma, tarım, eğitim, turizm gibi konularda sınırlı tutmamakta, örgütlü suçlar, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, kara para aklama, yolsuzluk gibi konulara da uzanan bir yelpaze içerisinde gelecekte nasıl bir yol izlemesine dair üye ülkelere mutabakata varılan görüşleri yaratma çabası içerisindeydir. KEİ'nin deklarasyonlarda belirtilen amacı ise; KEİ üyesi ülkelerin potansiyellerinden, coğrafi yakınlıklarından, ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanarak aralarındaki ikili ve çok taraflı ekonomik, teknolojik ve sosyal ilişkilerini çeşitlendirmeleri ve daha da geliştirmeleri, böylelikle Karadeniz havzasının bir barış, istikrar ve refah bölgesi olmasını sağlamaktır.

Türkiye Soğuk Savaş sonrası dönemde yeni şartlara cevap verebilmek ve ulusal çıkarlarını savunabilmek için yeni arayışlara girmiş ve KEİ'ni oluşturmuştur. İstikrarsızlıkların ve çatışmaların olduğu bölgede önderlik edip, istikrarı teşvik edecek bir pakt altında toparlayarak Batı'yı, Türkiye'nin halen Batı için önemli olduğu

hususunda ikna edebilmek için bir araç olarak kullandığı yönünde düşünülebilir (Bal, 2001:334).

Türkiye önderliğinde kurulan örgütte üç bağımsız Kafkas ülkesi Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan kurucu üye olarak yer almışlardır. Bu açıdan Karadeniz, Anadolu, Balkanlar ve Kafkasya coğrafyasını kapsadığı için çok önemli bir yapılanma olarak düşünülebilir. Kapladığı alan bakımından ve etki ettiği nüfus açısından çok büyük bir işbirliği ve aynı zamanda çok büyük bir pazardır. Petrol ve doğal gaz açısından sahip olduğu zenginlik ile uluslararası ilişkiler açısından ön sıralarda yer almaktadır. Bu örgüt ile Avrupa-Karadeniz-Kafkasya-Hazar Denizi arasında bağlantı sağlanmıştır. Türkiye ve Kafkasya bağlantısı örgütün en kritik bölgesini oluşturmaktadır. Bu açıdan Türkiye örgüt için kilit bir ülkedir (Demir, 2005:285). Petrol boru hatları açısından Türkiye en ideal güzergah olduğunu yolunda ki girişimlerinde olumlu sonuçlar alabilmiştir.

Bağımsızlıklarından bu yana sürekli olarak çatışma içerisinde bulunan Ermenistan ve Azerbaycan aynı noktada bulunmuşlardır. Kuruluş aşamasında iki Devlet arasında olumlu ilişkilerin başlatılması konusunda adımlar atılmıştır. Ayrıca Gürcü-Abhaz sorununun da bu yapılanma içerisinde görüşülmesi yaşanan sorunların çözümüne olumlu bir şekilde yansımıştır. Ayrıca Türkiye ile Ermenistan'ın resmi temaslar yaptıkları en yoğun ortam yine KEİ'dir.

Türkiye'nin Kafkasya ile ilişkilerinde birçok unsurun yanında ulusal çıkarlar ve güvenlik açısından göz önünde bulundurulması gereken askeri boyutlar da bulunmaktadır. Bölge Türkiye açısından doğrudan bir tehdit olmamakla beraber bölgedeki çatışmalar ve iç karışıklıkların yansımaları ve etkilemeleri çerçevesinde Türkiye'nin yakın takibini gerektirmektedir. Bunun dışında Türkiye bölge ile olan coğrafi, tarihi, kültürel ve siyasi yakınlığına paralel olarak askeri konulara da duyarlı davranmakta ve bağımsızlık sürecinin başlamasından sonra özellikle Azerbaycan ve daha sonra Gürcistan'ın askeri yapılarını ve teşkilatlarını oluşturabilmeleri için destek vermiştir.

Trans-Kafkasya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıkları ilk yıllarda ülke içerisindeki karışıklıklara karşı mücadele etme zorunluluğunda olmaları, SSCB'nin ardından bu ülkelerde düzenli ordu geleneğinin bulunmaması, askeri güçlerin siyasi iktidarı

belirleyebilmesi ve sürekli olarak ÷lkede her olayda siyasi iktidarların devrilebilmesi, Rusya'nın bu karışıklıkları ve muhalif güçleri desteklemesi gibi nedenlerden dolayı Türkiye askeri destek vermede kendini zorunlu hissetmiştir (Demir, 2005:289).

Türkiye'nin bölgedeki askeri yaklaşımları hiçbir zaman bölgede askeri güç bulundurma amacına yönelik olmamıştır. Sadece Rus askerinin nüfuzunun önlenmesi ve bölge ÷lkelerinin kendi güvenliklerini başka bir devletin yardımına bağılı olmadan sağlayabilmelerine yönelik olmuştur. Ermenistan hariç bölge ÷lkeleri Türk ordusunu model olarak almışlardır.

BÖLÜM 5: SOĞUK SAVAŞ SONRASI RUS DIŞ POLİTİKASINDA AZERBAJYCAN

Azerbaycan, öncelikle bir Kafkas ülkesi olarak siyasi, tarihi ve coğrafyasıyla kendine özgü farklı özellikler taşımaktadır. Kafkaslar, Soğuk Savaş sonrasında jeopolitik konumu en fazla değişen bölgelerden birisidir. Değişme jeopolitik konumunun güçlenmesi ve duyarlı hale gelmesi yönündedir.

Toprak bütünlüğünün küçük, nüfus miktarının azlığına karşılık, geniş enerji kaynaklarıyla kendini gösteren Azerbaycan'ın, jeopolitik konumu ve jeostratejik önemi fazlasıyla dikkat çekicidir. Azerbaycan, Hazar Havzası ve Orta Asya'nın zenginliklerini ihtiva eden bir öneme sahiptir. Bağımsız bir Azerbaycan, Batı'nın enerji bakımından zengin Hazar Havzası'na ve Orta Asya'ya açılımı için bir koridor görevi görebilir. Boyun eğmiş bir Azerbaycan ise; Orta Asya'nın dış Dünyadan tecrit edilmesine ve yeniden Rusya ile birleşmek üzere baskılara maruz kalmasına yol açabilir.

Kafkaslar jeopolitik açıdan güçlenme ve aynı zamanda tehdit altında olma çelişkileri yaşamaya başlamıştır. Kafkasların diğer bir jeopolitik özelliği; sahip olduğu petrol ve doğal gaz kaynakları ile Orta Asya petrol ve doğalgaz yataklarının batıya açılma yolu üzerinde bulunmasıdır.

Kafkasların, Hazar Denizi ve Karadeniz'e çıkış yolu olması, Hazar Denizi Havzası'ndaki zengin petrol ve doğal gazın Dünya pazarlarının en kısa yoldan transferini sağlayacak konumda bulunması, bölgenin stratejik önemini daha da arttırmaktadır.

Kafkasya'nın taşıdığı olağanüstü jeopolitik önemden en büyük payı olan ülke ise Azerbaycan'dır. Azerbaycan'ın jeopolitik düzeyde önemli ve etkili oluşu, Türkiye jeopolitiği ile Orta Asya (Türkmenistan) jeopolitiği arasında bağ oluşturmaktan kaynaklanmaktadır.

Azerbaycan, belki de sahip olduğu onca jeopolitik özellik ve üstünlüğün kaçınılmaz neticesi olarak, tam bir ateş çemberinin ortasındadır. Bilinen tarih boyunca hiçbir ulusa

uzun süreli yurt olamamıştır. Sürekli işgallere, el değiştirmelere konu olmasının temel nedenlerinden biri de budur.

1980’li yılların sonunda sosyalist ülkelerde başlayan bir hareketlilik ve 90’lı yılların başından itibaren SSCB’nin çöküşü yeni bağımsız Devletlerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. 20. yüzyılda iki kutuplu sistemin Doğu Bloğu olan SSCB’nin çöküşü hem Soğuk Savaşın sona ermesi, hem de Dünyadaki iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasına neden olmuştur.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Azerbaycan hem Kafkaslardaki stratejik konumu ve hem de zengin petrol yataklarına sahip olması nedeniyle kısa sürede bölgesel güç mücadelesinin merkezinde yer almıştır. Dünyadaki petrol kaynakları içinde önemli yere sahip olan Azerbaycan, bağımsızlığını kazanmasının ardından çıkan çatışmalar ve hatta savaşlar Dünyanın ilgisini birden küçük ama değerli bölgeye çekmiştir. Petrol zenginliğine bağlı olarak Azerbaycan ve Hazar petrollerinin ve doğal gazının bu bölgeden geçecek bir boru hattı ile Dünyaya pazarlanmak istenmesi, başta Azerbaycan olmak üzere bölgenin konumunu bir anda önemli hale getirmiştir.

Azerbaycan, etnik ve dini yapısı ile de bölgede önemli bir role sahiptir. Transkafkasya’daki tek Müslüman ülke olması, onu farklı bir konuma sokmaktadır. Bölge ile yakından ilgilenen Türkiye ve İran’ın da Müslüman olması bölge dışı bağlar açısından Azerbaycan’a avantajlar sağlayabilmektedir.

1991’de SSCB’nin, mevcut idari bölümlenmeye uygun biçimde sadece Sovyet Cumhuriyetleri temelinde dağılmasıyla birlikte, Ruslar tarafından zayıf ve kusurlu biçimde tasarlanmış bu uluslar bağımsız Devletlerine kavuşmuş, ama aynı zamanda ulus yapılarının sorunları ve zayıflıklarıyla da yüzleşmişlerdir.

Bu dönemde bağımsızlığını yeniden kazanan Devletlerden biri olan Azerbaycan Cumhuriyeti, 30 Ağustos 1991’de Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Sovyet’i olağanüstü toplanarak Azerbaycan’ın bağımsızlığını ilan etmiştir.

Ancak bağımsızlığının ilk yıllarında Azerbaycan istikrarsızlıklar ve iç çekişmeler ile boğuşmak zorunda kalmıştır, Yukarı Karabağ bölgesinde yaşayan Ermenilerin Azerbaycan’dan ayrılma talepleri toprak bütünlüğünü tehdit ettiği için iki ülke bir

savaş ile karşı karşıya kalmıştır. Azerbaycan'ın bağımsızlık sonrası yaşadığı Karabağ savaşı, iç çatışmalar, ekonomik sorunlar, parti ve lider rekabetleri, darbeler ve demokrasi sorunları çok hızlı bir değişim sürecini de beraberinde getirmiştir. Politik dengelerin sürekli ve hızla değişmesi Azerbaycan'ı uluslararası arenada zor duruma sokmuştur.

Bağımsızlığın ilk yıllarında Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başında Azerbaycan Yüksek Sovyet'i tarafından seçilen Mütellibov bulunmaktadır. 1991 yılında Gorbaçov'a yapılan darbe girişimlerinin öncüleri arasında Mütellibov da vardı. Eski komünist liderlerin yürüttüğü bu darbe girişimi sonunda tüm liderler Rusya ve Gorbaçov yanlısı açıklama yaparlarken Azeri lider Mütellibov darbecileri ve darbe girişimini desteklemiştir. Bu darbe girişiminin sonrasında bağımsızlığın kazanılmasının ardından Mütellibov Azerbaycan'ın başındaydı. Her ne kadar darbecileri desteklese de Rusya, Mütellibov'un Azerbaycan'ın başında kalmasını uygun bulmuştu. Zaten bu tarihten sonra Mütellibov Rusya yanlısı politikalara devam etmiştir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin başında bulunan Ayaz Mütellibov, Moskova'da yapılan darbeden hemen sonra halkın zorlaması ve muhalefetin baskısı sonucunda bağımsızlık kararını Milli Meclis'ten çıkartmış, ardından kararı meşrulaştırmak için halk oylamasına götürmüş ve oylama sonucunda 18 Ekim 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığı ilan edilmiştir. Ardından, Aralık 1991'de SSCB hukuken dağılmış, Mütellibov iktidarı, muhalefete rağmen eski SSCB'nin devamı niteliğini taşıyan Bağımsız Devletler Topluluğu'na (BDT) vücut veren 21 Aralık 1991 tarihli Almatı Bildirisi'ne imza atmıştır (Cafersoy, 2000b:9).

Mütellibov, 21 Aralık 1991'de SSCB'nin hukuken sona ermesinden sonra onun devamcısı olarak nitelendirilen BDT'ye üyelik için aynı tarihli Almatı Bildirisine imza atmış ve Rusya ağırlıklı politikasına da devam etmiştir. Ancak bu anlaşma, muhalefetin etkin olduğu parlamento tarafından onaylanmamıştır. Bağımsızlığı muhalefetin baskısı ile ilan eden Mütellibov, Rusya ile ilişkileri dış politikasının en başat unsuru olarak görmüş; özellikle Karabağ sorununun çözümünde bu ülkeden yardım beklemiştir. Rusya ise Mütellibov iktidarı döneminde Azerbaycan'la ilişkilerini, bağımsız bir ülke ile olan ilişkiler şeklinde görmeyerek, Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanımamıştır (Aslanlı ve Hesenov, 2005:19).

Rusya yanlısı bir politika izlemesine rağmen, Mütellibov Azerbaycan ile önemli bağları olan ve iyi ilişkiler içinde olması gerektiğini düşündüğü Türkiye ile de ilişkilerin gelişmesine çaba göstermiştir. Bunun ardından Türkiye'den resmen davet alan Mütellibov, 23-24 Ocak 1992 tarihlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu ziyaret sırasında iki ülke arasında askeri alan dışında ikili ilişkilerin gelişmesine ilişkin Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır. Fakat bu anlaşma daha sonra Azerbaycan Parlamentosu tarafından onaylanmamıştır. Bunun nedenleri olarak, Azerbaycan'da yaşanan yoğun iç siyasal hareketlilik ve Azerbaycan'ın, Rusya'nın tepkilerini hemen üzerine çekmekten çekinmesi ileri sürülmektedir.

7 Haziran 1992'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerini Ebülfez Elçibey kazanmıştır. Türkiye ile çok yakın ilişkileri temel alan Elçibey yönetimi, Rusya ve İran'a karşı mesafeli bir politika izlemiştir. Bu dönemde Azerbaycan Parlamentosu BDT'na üyeliği onaylamamıştır. Elçibey iktidara geldikten sonra, Rus ordusunun ülkeden çıkarılmasını bağımsızlığın temel şartı olarak ele almıştır (Cafersoy, 2000b:14). Ebülfez Elçibey iktidarı için temel hedef Rusya'nın Azerbaycan'ı eşit haklara sahip ülke gibi görmesini sağlamak ve onunla iki bağımsız ülke arasında imzalanan anlaşmalar imzalamak olmuştur.

Elçibey göreve geldikten sonra Azerbaycan'ın BDT üyeliğini iptal ederken, Rusya'ya karşı Türkiye ve diğer Batılı ülkeler ile sıkı işbirliğine dayalı bir politika izlemiş, Azerbaycan'ın doğal kaynaklarının işletilmesi ve uluslararası pazarlara taşınmasında da Türkiye ve diğer Batılı ülkelere öncelik tanımıştır. Elçibey dönemi Türkiye ile ilişkiler bakımından çok iyi bir dönem olarak değerlendirilirken, Azerbaycan'ın Rusya ve İran ile olan ilişkileri açısından ise gergin bir dönem olmuştur. Elçibey döneminde hem Azerbaycan'ın uluslararası kuruluşlara üyeliğine önem verilmiş hem de pek çok ülke ile ikili ilişkiler kurulmuştur. Türkiye ile olan ilişkilere ise özel bir önem veren Elçibey ilk resmi ziyaretini Türkiye'ye yapmış ve Azerbaycan petrolünü Türkiye üzerinden taşıyacak olan Bakü-Ceyhan projesine tam destek vermiştir (Kasım, 2002:435).

Haydar Aliyev Ekim 1993 yılında Devletin başına geçerek politikalarını uygulamaya koymuştur. Bu çerçevede, dış politika oluşturulurken öncelikli hedefler belirlenmiştir. Azerbaycan'ın bağımsızlığının korunmasına ve toprak bütünlüğünün sağlanmasına

yönelik bağımsız dış politika yürütülmesi bu hedeflerin başında gelmektedir. Bağımsızlığın ardından Azerbaycan dış politikasında belirleyici nitelikte iki önemli etken söz konusu olmuştur. Bunlar, enerji kaynaklarının işletilerek dış pazarlara taşınması ve ateşkese karşı çözilemeyen Yukarı Karabağ sorunudur. Dış politika stratejisi oluşturulurken, Azerbaycan'ın Doğu ve Batı arasında koridor rolü oynaması gibi avantajlı jeostratejik konumunu göz önünde bulundurarak, doğal zenginliklerini de kullanarak ekonominin tüm sektörlerde gelişmesi amaçlanmıştır. Bağımsızlığını kazanmasının ardından, Azerbaycan tarihsel tecrübeden de faydalanarak ve bağımsızlığını pekiştirmeye çalışarak, çok yönlü bir dış politikaya yönelmiştir.

Haydar Aliyev döneminde Rusya'yla ilişkilere önem verilmiştir. Buna yönelik olarak da, uzun müzakereler sonucu Azerbaycan'ın BDT'ye üyeliği 21 Eylül 1993'te Azerbaycan Parlamentosu tarafından onaylanmış ve 24 Eylül 1993'te Moskova'da BDT Devlet Başkanları zirvesinde Azerbaycan BDT'na katılmıştır. İktidarının ilk yıllarında Türkiye ile mesafeli, Rusya'ya yakın ve İran ile de Elçibey dönemindeki gerginlikten kaçınma politikası izleyen Aliyev, içerideki durumu sağlamlaştırdıktan sonra daha farklı bir dış politikaya yönelmiştir. Azerbaycan'ın BDT üyeliğini onaylamakla birlikte Azerbaycan'da Rus birliklerinin konuşlandırılmasını reddeden Aliyev, bu dönemde Ermenistan'a silah yardımıyla bulunan ve her fırsatta Azerbaycan'a baskıcı politikalar uygulayan, yakın çevre politikasına yönelen Rusya'nın Azerbaycan'da askeri üs buldurmasına şiddetle karşı çıkmıştır (Zengin ve İbrahimov, 2002:202).

Haydar Aliyev'den sonra Azerbaycan Devlet Başkanlığına oğlu İlham Aliyev seçilmiştir. İlham Aliyev, babasının politikalarını sürdürmekte ve büyük ölçüde eski kadroyla çalışmaktadır. İlham Aliyev'in muhalefet partilerine daha baskıcı politikalar uygulayarak kendi yönetimini halka kabul ettirmektedir. Bu dönemde Azerbaycan'ın dış siyasetinin temeli, Rusya, Türkiye ve İran gibi komşuları ve ABD ile AB gibi küresel güçlerle olan ilişkilerin dengeli bir şekilde sürdürülmesidir. Türkiye ve ABD ile ilişkilerin yoğunlaşması petrol sektöründeki büyük yatırımlar nedeniyle olmuştur.

Azerbaycan'da bağımsızlığın ardından bir çok gelişme aynı anda yaşanmıştır. Bunlardan biriside Hazar Denizi'nin statüsüdür. SSCB'nin dağılmasından sonra, yeni bağımsız Devletler arasında, o döneme kadar uluslararası boyutta sorun olarak dikkat

çekmeyen bir çok konu, sorun olarak ortaya çıkmıştır. Bu sorunlardan biri de, Hazar Denizi'nin statüsünün belirlenmesi konusunda yaşanmaktadır. Hazar Denizi Rusya Federasyonu, Azerbaycan, İran, Türkmenistan ve Kazakistan'a kıyısı bulunan bir su alanıdır. Söz konusu ülkelerin konuya kendi politik ve ekonomik çıkarları açısından bakmaları da sorunun çözümü karşısında önemli engeller yaratmaktadır.

1996'da Aşkabat'ta Hazar'a kıyısı bulunan Devletler bir araya gelmiştir. Görüşmelerde farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Azerbaycan Hazar'ın milli sektörlere bölünmesi gerektiğini savunmuştur. Kazakistan'a göre, Hazar'da uluslararası deniz hukukunun normlarına bağlı olarak her kıyıdaş ülke için karasuları, kıyıdaş Devletler arasında paylaşılmalıdır. Rusya ise denizin bir kısmının milli sektöre bölünmesi geri kalan alanın da kıyıdaş ülkelerin ortak mülkiyeti olması gerektiğini önermiştir (Nesibli, 2000:29). Bu ülkeler dışında ki muhatap ülkeler bu görüşlere karşı somut bir yaklaşım izlememişlerdir. Hazar'da ortak egemenlik statüsünün sağlanması durumunda en büyük çıkar sahibi Rusya olacaktır. Hazar'ın milli sektörlere bölünmesi Rusya'yı diğer devletlerin bölgelerinde etkisiz hale getirecektir.

Hazar Bölgesi'nin önemi sahip olduğu doğal kaynaklarıdır. Buna bağlı olarak Azerbaycan ekonomisinde ki petrol ve doğal gaz gelirleri ciddi bir güç olmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının devreye girmesi ile Azerbaycan ekonomisinde ki büyüme daha da artmıştır (Laçiner ve Özertem, 2008:71).

Azerbaycan'ın bağımsızlığından sonra iç ve dış politikasında en önemli unsur her zaman Yukarı Karabağ olmuştur.

Karabağ sorununun çözümünde ABD, belli zamanlarda, bölgede Rusya ve İran'ın arabuluculuk girişimlerinin ardından, sorunun AGİK aracılığı ile çözülmesi üzerinde durmuştur. AGİK çerçevesinde sorunun çözümünden yana olan ABD, yapılan görüşmelerde ikili tutum sergilemiş, bir yandan Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü savunma önerisinde bulunurken diğer yandan, Azerbaycan ve Türkiye'nin saldırganın belirlenmesi önerisine her zamanki gibi karşı çıkmıştır. ABD yönetimi zaman zaman açıkladıkları bildirimlerde Azerbaycan'ı saldırgan taraf olarak açıklamış, zaman zaman ise Ermenileri kınamıştır.

Azerbaycan, ABD ilişkilerinde temel sorunlardan birini oluşturan Karabağ sorununda, ABD'yi Rusya baskısını hafifletip ve bunu dengeleme aracı olarak görmüş ve sorunun çözümünde ABD'nin aktif rol almasına çalışmıştır. Buna karşın ABD yönetimi ise sorunun AGİK çerçevesinde çözülmesinden ve taraflar arasında denge kurarak soruna görüşmeler yoluyla çözüm bulunmasından yana olmuştur. Ancak zaman zaman iç politik kaygılarla hareket eden ABD yönetimi, Ermenilerden yana tavır almıştır. ABD'nin bölgeye yönelik enerji politikasında Azerbaycan en önemli ülke olmasına rağmen Yukarı Karabağ çatışmasında ABD'de bulunan Ermeni diasporasının etkisi ile Azerbaycan'a yardım yapılmasını engellemiş, aynı zamanda Gürcistan'a da destek vermesi engellenmiştir (Kasım, 2008:121).

Rusya ise Karabağ sorunundan mutlaka bir çıkar beklemektedir. Çünkü Karabağ sorunu Rusya'ya Güney Kafkasya'da geniş bir manevra alanı sağlamakta, Karabağ üzerinden Ermenistan üzerindeki nüfuzunu devam ettirmekte ve yine Karabağ üzerinden Azerbaycan'ı denetleyebilmektedir (Dikkaya ve Bakır, 2010:252).

1991'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dağılıp Ermenistan bağımsız bir ülke haline geldiğinde, Türkiye diğer Sovyet ardılı Kafkas ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile birlikte bu ülkeyi de tanımış ve diplomatik ilişkilere başlamıştır (Akgün ve Çemrek, 2010:14).

1988 yılı Temmuz ayında daha sonra Ermenistan Cumhurbaşkanı olacak olan Petrosyan'ın başkanlığını yaptığı bir komite Yukarı Karabağ'ı Ermenistan'a bağladıklarını ilan etmiş, bunun üzerine bölgede çatışmalar başlamıştır. O dönemde Azerbaycan Devlet Başkanı olan Muttalibov Yukarı Karabağ'ı Azerbaycan'a bağladığını ilan etmiştir. Yukarı Karabağ Ermenileri de 1992'de bağımsızlıklarını ilan etmiş, birçok yeri ise katliam yaparak işgal etmişlerdir. Yenilgi sonrası Muttalibov istifa etmiş, yerine Elçibey geçmiştir. Ancak o da mültecilerin sorunlarını halledemeyince Haydar Aliyev tarafından devrilmiştir. Taraflar arasında devam eden müzakereler sonucunda Aliyev stratejik bir hata yaparak, 1994 de Bişkek'te imzalanan protokolde Yukarı Karabağ'ı taraf olarak tanımıştır. Böylece Azerbaycan siyasi ve hukuki olarak zayıf konuma düşmüştür. Bu durum Azeri milletinin gururunu rencide etmiştir.

Şunu da belirtmek gerekir ki; Karabağ sorunun oluşumunda Azerilerin sahip olduğu ulusçuluk anlayışının etkisi son derece azdır. Diğer sorunlar ve diğer ülkelerin etkileri olmamış bile olsaydı muhtemelen bu sorun Ermeni ulusçuluğunun ayrılıkçı hareketi sonucunda da patlak verecekti (Uludağ, 2010:283).

Günümüzde bölgede yaşanan soruna yönelik olması beklenen gelişmelerden biri de 10 Ekim 2009 tarihinde Türkiye ile Ermenistan; “Türkiye Cumhuriyeti ile Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına Dair Protokol” isimli protokole imza atmışlardır. Bu protokole öne çıkan unsurlar kısaca; toprak bütünlüğü ve sınırların dokunulmazlığı ilkelerine karşılıklı saygı gösterilmesi, iki ülke arasındaki mevcut sınırın uluslararası hukukun ilgili antlaşmalarında tarif edildiği şekilde teyit edilmesi, protokolün yürürlüğe girmesinden itibaren diplomatik ilişki kurulacağı, mevcut sorunların tanımlanmasına ve tavsiyelerde bulunulmasına yönelik olarak tarihsel kaynak ve arşivlerin incelenmesini içeren bir diyalog ortaya konulmasıdır (Türkiye Dışişleri Bakanlığı İnternet Sitesi).

Protokoller özünde geçmişini tamamen unutturmaya yönelik olmayıp komşu iki ülkenin bugün için donma noktasındaki başta siyasi ve ekonomik ilişkileri tarihin cenderesinden kurtarmayı hedeflemektedir. Türkiye'nin temel tezi 1915 Olayları'nda yaşanan acılara yalnızca Ermenilerin değil, Türklerin de maruz kaldığı gerçeği ve bu gerçeğin tüm Dünyaya anlatılmasıdır (Akgün ve Çemrek, 2010:14).

Ancak protokolden beklenen adımlar hemen atılamamıştır. Atılan imzalardan hemen sonra protokolün uygulanmasında Türkiye'nin Yukarı Karabağ konusunu ön koşul olarak ileri sürmesi, Bakü-Erivan hattında bir gelişme kaydedilememesi ve Ermenistan Anayasa Mahkemesinin tutumu protokolün sürecini zora sokmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Yukarı Karabağ şartı nedeni ile imzalanan protokolü gündeme almamıştır. Ermenistan'da ise, kendi prosedürüne göre protokoller önce Anayasa Mahkemesine sevk edilmiş, bu arada Yüksek Mahkeme protokollerini kendine göre yorumlamış ve onay vermiştir. Ankara, Erivan'ı Anayasa Mahkemesinin birtakım şartlar koyduğu gerekçesiyle suçlamaktadır. Erivan ise Ankara'nın protokollerde yer almayan birtakım şartları ortaya atmak ve normalleşme sürecini tıkadığını iddia etmektedir.

Ermenistan ile imzalanan protokollerde Karabağ sorununa değinilmemesine rağmen Azerbaycan'ın baskısı ve Türkiye'deki milliyetçi grupların baskısı hükümeti böyle bir sürece sokmuştur. Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin "soykırım tartışılmaz" beyanı uzlaşma sürecine sekte vurmuştur. Bu bağlamda ABD dış politikasından kaynaklanan nedenler de vardır. Bölgede ABD ekonomik ve stratejik açıdan nüfuzunu arttırmayı ve bölgenin tekrar Rusya'nın arka bahçesine dönüşmesini engellemek istemektedir.

Oysa ki 22 Nisan 2009'da Türkiye, Ermenistan ve İsviçre Dışişleri Bakanları yaptıkları ortak açıklamada; iki tarafın da iyi komşuluk ve karşılıklı saygı çerçevesinde ilişkilerini geliştirmek ve bölgede barış ve istikrarı ileri götürmek amacı ile yoğun çaba göstereceklerini belirtmişlerdir. Bu açıklamadan anlaşıldığı üzere iki ülke arasındaki ilişkiler normal değildir (Kaya, 2010:223). Yapılan çalışmalar ve atılan imzalar iki ülke arasındaki ilişkileri normalleştirme yönündeki kararlılıklarını göstermektedir.

Karabağ meselesi Türkiye-Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerini kilitleyen bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu konuda her üç ülkede de üst düzey bir yaklaşım sergilenmektedir (Dikkaya ve Bakır, 2010:246). Türkiye ve Azerbaycan arasında kendini sıkışmış hissedenden Ermenistan çareyi Rusya'ya sığınmakta bulmuştur ve bir çok işbirliği anlaşması yapmıştır. Bu sırada ABD ise bölgedeki petrol ve doğal gaz rezervleri sebebi ile konulara Türkiye üzerinden Gürcistan ve Azerbaycan'a büyük önem vermiştir. ABD'nin bölgede politika üretmesi ise Rusya'yı rahatsız etmiştir. Bu bölgede yaşanan her sorun hemen hemen bütün ülkeleri ilgilendirmektedir.

Ayrıca 26 Eylül 2010 günü BM Genel Kurul toplantısında Azerbaycan ve Ermenistan arasında sert tartışmalar yaşanmıştır. Ermenistan, Azerbaycan'ı bölgede barış ve güvenlik konusunda bir tehdit oluşturduğunu, ateşkesi ihlal ettiğini ve askeri bütçesini olağan üstü arttırdığını ileri sürmüştür. Buna karşın Azerbaycan lideri, Ermenistan'ın özellikle de Karabağ'da etnik temizlik yaptığını iddia etmiştir.

5.1.BDT Üyesi Olarak Siyasi Görünümü

Bilindiği gibi BDT, 8 Aralık 1991'de Rusya, Beyaz Rusya ve Ukrayna tarafından imzalanan anlaşma ile kurulmuştur. Anlaşma ile SSCB'nin uluslararası bir hukuki kurum olarak mevcudiyetinin sona erdiğini ilan eden bu 3 ülke eski SSCB'yi oluşturan

diğer cumhuriyetleri de bu yeni oluşuma üye olmaya çağırılmışlardır. Baltık cumhuriyetleri dışındaki eski SSCB üyeleri BDT'ye katıldıklarını ilan etmiştir.

BDT görüşmelerine katılan Mütellibov, muhalefetin itirazına rağmen, Azerbaycan'ı BDT üyesi yapan anlaşmayı imzalamıştır. Fakat bu anlaşma daha sonra muhalefetin etkin olduğu parlamento tarafından onaylanmamıştır. Üyeliğe karşı çıkan AHC yönetimi BDT'yi Rusya'nın etkinliğini sürdürmek için oluşturduğu bir kurum olarak değerlendirmiştir. Bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'da Rusya'ya karşı siyasi soğukluk zamanla Rusya merkezli bütün projelerin olumsuz karşılanmasını sağlamıştır. Rusya girişimi ile oluşturulan Bağımsız Devletler Topluluğu da her şeyden önce Rusya'nın yeni emperyalist siyaseti olarak algılanmış ve Azerbaycan bu oluşuma başından itibaren uzak durmuştur.

Mütellibov, buna rağmen 27 Şubat 1992'de Moskova'da BDT'yle ilgili bazı yeni antlaşmalara imza atmıştır. Ondan sonra göreve gelen Memmedov 21 Mart 1992'de Kiev'de yapılan BDT toplantısına katılmamış, Azerbaycan temsilcileri Kiev'de BDT'ye ilişkin antlaşmalara imza atmamıştır. AHC kendi iktidarı döneminde muhalefetteyken karşı çıktığı BDT'den uzaklaşmak ve bunu yaparken de Rusya'nın tepkisini azaltmak için ihtiyatlı bir politika uygulamıştır. Bu bağlamda Azerbaycan parlamentosu 7 Ekim 1992'de Mütellibov'un 21 Aralık 1991'de imzaladığı BDT antlaşmasını onaylamayı reddetmiştir. Fakat BDT ile ilişkiler tamamen kesilmemiştir ve BDT toplantısına gözlemci statüsü ile katılmıştır.

Rusya ile eşit ilişkiler geliştirmeyi savunan ve bu bağlamda BDT üyeliğini Rusya'nın etki alanına dönme olarak tanımlayan AHC iktidarının darbe ile düşürülmesinin ardından Haydar Aliyev'in iktidara gelmesi ile BDT üyeliği konusundaki tartışmalar yeniden alevlenmiştir (Cafersoy, 2001:301). Ancak Aliyev 24 Eylül 1993'te Moskova'da BDT zirvesine katılarak üyelik antlaşmasını imzalamıştır. Üyelik antlaşmasının yanında ortak güvenlik ve işbirliği antlaşmaları ile Azerbaycan diğer konularda Rusya'nın desteğini alacağını ummuştur. Ancak beklenen desteği görememiştir.

Aliyev, BDT ile ilişkilerinde bu kurumun ortak bir siyasi ve askeri ittifaka dönüşmesi konusunda çekinceli davranışını sürdürürken, bu konudaki tutumunu benzer yaklaşıma sahip diğer BDT üyeleri Ukrayna, Moldova, Gürcistan ve bazen de Özbekistan'la

koordineli biçimde hareket ederek güçlendirmeye çalışmıştır (Cafersoy, 2001:302-303).

5.2.Türkiye İle İlişkileri

Güney Kafkasya, Dünya politikası ve Türkiye için, birçok sebepten dolayı önemlidir. Güney Kafkasya bölgesi, Doğu ve Batı, Kuzey ve Güney arasında, geçiş bölgesi olmak gibi bir özelliğinden dolayı stratejik öneme sahiptir. Soğuk Savaş sonrası gelişmeler, bölgenin stratejik pozisyonunu daha da geliştirerek, bölge tüm Avrasya'da, istikrar ve refahın tesisi için, giderek artan bir önem kazanmıştır. Bölgenin, Avrasya için stratejik öneminin yanında, Güney Kafkasya bölgesindeki istikrar ve refah, Türkiye'nin, kendi güvenliği ve istikrarı bakımından, özel önem arz etmektedir. Güney Kafkasya'yı, Türkiye'nin, Orta Asya'ya açılan doğal kapısı olarak kabul etmek mümkündür (Bal, 2006:398).

Bu bölge; Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan güç boşluğunun bulunduğu ve bu nedenle güç mücadelelerinin yaşandığı, önemli istikrarsızlıkların ortaya çıktığı, Türkiye'nin yanı sıra basında ve onun milli menfaatleri ile milli güvenliğini etkileyen bir bölgedir.

Bu coğrafya tarih, dil, din ve kültür bağı ile bağlı olduğumuz Türk cumhuriyetlerinin yer aldığı bir bölge olmasının yanında, SSCB'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan milliyetçilik cereyanlarının etkisiyle, öz benlikleri ve kültürlerini canlandırmak için yardım bekleyen, çok sayıda Türk topluluğunun da yer aldığı bir bölgedir. Özellikle Orta Asya'da bulunan, bu Türk Devlet ve toplulukları ile irtibat Güney Kafkasya ve Hazar Denizi üzerinden gerçekleşmektedir. Laik ve demokratik Türkiye'yi model olarak almak isteyen, Rusya'nın, yüzyıllardır baskı ve zulmü altında yaşamış ve serbest piyasa ekonomisi kurallarını benimsemeye istekli, güçlü bir Türk Dünyası, Rus yayılcılığı ve emperyalizmine karşı, Türkiye'nin güvenliği bakımından da önemli görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye, bu Devlet ve toplulukları, Rusya Federasyonu'na karşı, bir garanti olarak görmektedir. Bu durum ise, Türkiye'nin güvenlik politikalarında göz önüne alınacak, diğer bir etken olmaktadır.

Stratejik öneminin ötesinde, yer altı kaynakları (petrol ve doğal gaz) bakımından da Transkafkasya ve Orta Asya bölgesi zengin rezervleri ile önem arz etmektedir. Bölge,

Soğuk Savaş sonrası Dünya düzeninde, Avrasya'da kurulan enerji ve ulaştırma koridorlarının, kesiştiği noktada yer almaktadır. Bölge, boru hatlarının geçeceği ve geçtiği transit yol üzerinde yer almakta olup, Türkiye'nin savunduğu ve inşaatı tamamlanıp faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı bölgeden Türkiye'ye uzanmaktadır. Bölgenin zengin kaynakları göz önüne alındığında, bölgedeki ticaret potansiyelinin de Türkiye için büyük olduğu ortaya çıkmaktadır (Bal, 2006:399).

Türkiye'yi Kafkaslardan ayrı düşünmek mümkün değildir. Kafkaslar; Türkiye'nin uluslararası dış politikalarının etkisi yanında, bölgedeki Türk unsurlarının varlığı ile iç politikasında da önemli rol oynamaktadır.

Güney Kafkasya tüm Dünya için önemli olduğu kadar Türkiye için de oldukça öneme sahiptir. Güney Kafkasya'nın ve tüm Kafkasya bölgesinin en önemli ve dikkat edilmesi gereken ülkesi kuşkusuz Azerbaycan'dır. Sahip olduğu doğal kaynaklar ve stratejik konumunun yanında Türkiye açısından dil, din ve kültür gibi benzerliklerinin olması Türkiye ve Azerbaycan ilişkilerinin önemini bir kat daha arttırmaktadır.

Sovyetler Birliğinin dağılması ile bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetleri arasında sosyolojik olarak Türkiye'ye en yakın ülke olan Azerbaycan, bu yakınlığını diğer Türk Cumhuriyetleri ile kıyasla ikili ilişkilerde Türkiye'ye daha fazla önem vermesi ile de göstermiştir. Azerbaycan ile bir takım ortak tarihi sorunlara sahip olması ve ayrıca Azerbaycan'ın Türkiye ile tek sınırdaş Türk Cumhuriyeti olması gibi sebepler ise, Türkiye'nin Azerbaycan'ı daha fazla önemsemesini sağlamıştır.

Azerbaycan'ın SSCB'nin işgali altında bulunduğu 1991 yılına kadar, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ilişkiler tam kesilmiş olmasa da, çok sınırlı olmuştur. 1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığına kavuşması sürecinden itibaren, iki toplum arasındaki ilişkiler yeniden yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Bağımsızlık mücadelesi döneminde Azerbaycan'a en çok yardımın Türkiye'den geldiği herkesçe bilinen bir gerçektir. Aslında, Türkiye'nin hiçbir şey yapmayıp, sadece devlet olarak var olması bile Azerbaycan'daki mücadele açısından çok önemli olmuştur (Kalafat ve Aslanlı, 2006:407-408).

Türkiye, 9 Kasım 1991 tarihinde Azerbaycan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk Devlet olmuştur. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 14 Ocak 1992 tarihinde tesis

edilmiştir. Türkiye ve Azerbaycan arasında mevcut kardeşlik ilişkileri gücünü derin tarihi, kültürel, insani bağlar ve ortak dilden almaktadır. Türkiye, başından itibaren, Azerbaycan ile yakın ortaklık ilişkileri geliştirmiş ve yeni bağımsız bir Cumhuriyet olarak çeşitli güçlüklerle karşılaşan Azerbaycan'ın bu zorlukların üstesinden gelebilmesinde kuvvetli destekçisi olmuştur. Türkiye, Azerbaycan'ın bağımsızlık ve egemenliğinin pekiştirilmesine, toprak bütünlüğünün korunmasına ve Hazar Denizi'ndeki doğal kaynaklarından gelen ekonomik potansiyelinin hayata geçirilmesine önem atfetmektedir (Türkiye Dışişleri Bakanlığı İnternet Sitesi).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Güney Kafkasya bölgesindeki yeni Devletin bağımsızlığını herhangi bir ayırım gözetmeksizin 1991 yılında tanıyan Türkiye, ortak dil, kültür ve tarihi paylaştığı Azerbaycan'la yakın bir ortaklık ilişkisi geliştirmiştir. Türkiye, Azerbaycan'ın yeni bağımsızlığına kavuşmuş bir ülke olarak yaşadığı zorlukları aşma çabalarını her zaman desteklemiştir. Bu bağlamda, Azerbaycan'ın bağımsızlığının güçlendirilmesine, toprak bütünlüğünün korunmasına ve Hazar Denizi'nin zengin doğal kaynaklarına dayanan ekonomik potansiyelinin değerlendirilmesine önem atfetmektedir.

Azerbaycan ekonomisi, Devletin halen ciddi bir ağırlığa sahip olduğu, planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş sürecinde olan bir yapıya sahiptir. Ülkenin ekonomik açıdan en büyük zenginlikleri, sahip olduğu büyük petrol ve doğalgaz yatakları ile tarıma elverişli topraklarıdır. Ekonomilerinin yapısı, coğrafi yakınlık ve milli manevi değerler itibarıyla Türkiye ve Azerbaycan ekonomileri birbirlerini tamamlar niteliktedir. Türkiye ekonomisi dışa dönük ve imalat sanayi ağırlıklı bir yapılanma görüntüsü çizerken, Azerbaycan ekonomisi daha çok hammadde ağırlıklıdır. Azerbaycan ekonomisinde Türk müteşebbisleri özellikle petrol dışı alanlarda önemli bir ağırlığa sahiptir. Geçiş döneminde olan ve yatırıma ihtiyacı bulunan Azerbaycan'a Türk sermayesinin katkısı önemli boyutlardadır.

Bu ilişkiyi bu sıralarda yeniden gündeme gelen Nabucco Projesi açısından değerlendirmekte mümkündür. Enerji kaynaklarına sahip olmak kuşkusuz siyasi kazanç demektir. Bundan dolayı Kafkasya'nın sahip olduğu doğal enerji kaynakları tüm Dünyanın ilgisini çekmektedir. Enerji hattının özellikle Kafkasya ve Orta

Asya'dan elde edilecek gazın Avrupa'ya kadar uzanmasını kapsayan projelerin odağında bulunan ülkelerin başında Azerbaycan gelmektedir.

Bundan dolayı Türkiye, Azerbaycan ve AB Nabucco Projesine son derece önem vermektedirler. Bu proje ile Hazar ve Orta Asya gazının Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan güzergâhından Avusturya ve Avrupa içlerine nakledilmesi hedeflenmiştir. Öncelikli olarak güzergâhta bulunan gaz taleplerinin sağlanması ve ileri yıllarda Avusturya üzerinden diğer Avrupa ülkelerinin gaz taleplerine cevap verilmesi amaçlanmıştır.

Nabucco boru hattı, Türkiye'den AB ülkelerine doğal gaz taşımak amacıyla yapılması düşünülen uzun geçişli bir boru hattı taşımacılığı projesidir. Avrupa'nın en büyük doğal gaz tedarikçisi konumundaki Rusya'dan yapılan sevkiyata alternatif olması nedeniyle daha çok ABD ve AB tarafından desteklenmektedir.

Avrupa'nın ihtiyacını neredeyse tek başına karşılayan ve bu durumun daha uzun yıllar sürmesini garantiye almak isteyen Rusya, özellikle gelecekte doğal gazın en büyük tedarikçileri olan Orta Asya ülkelerini, gazlarını sadece kendisine satmaları konusunda politik ve ekonomik hamlelerle sıkıştırılmaktadır. Bazen bu ülkelerin siyasi durumlarındaki belirsizlik ABD ve Avrupa kaynaklı müdahaleleri uzun vadede etkisiz kılmakta, yatırımcı açısından özellikle yüksek maliyetli yatırım gerektiren petrol ve doğal gaz sektörlerindeki Rus bağımlılığını kırmaya yönelik çabaları engellemektedir. Çünkü projede amaç Rusya by-pass edilerek Hazar ve Orta Asya gazının Avrupa'ya ulaştırılmasıdır.

2010 yılının Haziran ayında (7 Haziran 2010) Türkiye ve Azerbaycan liderleri bir araya gelerek anlaşma imzalamışlardır. Recep Tayyip Erdoğan, İlham Aliyev ve Enerji Bakanları Taner Yıldız ve Natık Haydar Aliyev'in de katıldığı törende Enerji Bakanı Taner Yıldız enerji arz güvenliğinin sağlanması ve Nabucco'ya kaynak oluşturulması açısından Azeri gazının önemine işaret etmiştir.

Bu bakımdan Nabucco projesinin dışarısında kalan Rusya, geliştirdiği "Güney Akım Projesi" ile Türkiye'yi dışarıda bırakmak istemektedir. Bu projede Bulgaristan ve Sırbistan üzerinden doğal gazın İtalya'ya naklinin sağlanması amaçlanmıştır. Böylece

Avrupa'nın enerji konusunda Rusya'ya bağımlılığı daha da fazla artmış olacaktır. Bu açıdan Rusya Güney Akım Projesi, Nabucco'ya alternatif olarak planlanmaktadır.

Bakü-Ceyhan petrol boru hattı, isminden de anlaşılacağı gibi, Azeri petrolünü Ceyhan'a taşıyan son yılların en önemli projelerinden biridir. Bir süredir Türkiye'nin de üzerinde önemle durduğu ve Avrupa Birliği'nin de büyük önem verdiği Nabucco gaz boru hattı projesiyle, Türkiye-Azerbaycan ekonomik ilişkileri çok daha önemli bir boyut kazanacaktır. Bu projenin gerçekleşmesi durumunda kuzeydoğudan Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, güneydoğudan da İran, Irak ve belki bazı Arap ülkelerinden bu borulara aktarılacak gazla, Türkiye önemli enerji kaynaklarını denetleyen bir ülke konumuna gelecektir.

Avrupa Birliği ve Türkiye, günümüzde aşırı ölçüde Rus gazına ve petrolüne bağımlı durumdadır. Rusya izlediği enerji politikalarıyla bu konumunu giderek daha da arttırarak, adeta tekel oluşturma stratejisi izlemektedir. Nabucco projesinin yaşama geçmesiyle enerjideki tek yönlü bağımlılık büyük ölçüde azaltılacaktır. Türkiye böylece gelecekte enerji alanında Batı için de vazgeçilemez bir ülke konumuna geleceği söylenebilir. Tıpkı Bakü-Ceyhan petrol boru hattında olduğu gibi, Nabucco gaz boru projesinin yaşama geçirilmesinde de Azerbaycan'ın vazgeçilemez yeri ve önemi vardır. Azerbaycan zengin petrol ve gaz enerji kaynaklarıyla hızla artan milli gelire ve yaşam standardına ulaşmaktadır. Türk firmaları günümüzde Azerbaycan ekonomisinin her alanında büyük işler yapmaktadırlar. 8 milyona varan nüfusu ile Azerbaycan, Türkiye için ekonomik bakımdan da önemli bir ülke konumundadır. Türkiye günümüzde Bakü-Ceyhan petrolünden sağladığı gelirin daha fazlasını, yaşama geçmesi durumunda Nabucco gaz projesinden sağlayacaktır.

Türkiye-Azerbaycan kültürel ilişkileri sadece komşu iki ülke olmayla sınırlanmamaktadır. Bir Millet iki Devlet realitesi Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinde kültürel dokunun daha sıklaştırılmasını gerektirmektedir. Kültürel ilişkilerin pekiştirilmesini zaruri kılan bir diğer gerçek de, kültürel küreselleşmedir. Küreselleşmenin önlenemez gücü karşısında Dünyanın birçok yerinde bölge ve yöre kültürleri ortak paydalarını güçlendirerek bir potansiyel olmaya çalıştıkları günümüzde, soydaş ve akraba kültürler arasındaki dayanışmanın önemi artmaktadır. Bu itibarla, Kafkasya kültürünün de asli unsurlarından birisi olan Azerbaycan Türk

Kültürü Ortadoğu'nun aynı kültür genlerini taşıyan bir kısım coğrafyasını da içerisine alabilecek tarzda, Türkiye ile birlikte ortak kültür havzası oluşturmuştur. Uzun tarihi sürecin bir sonucu olan bu gelişme yok sayılmamalı ve bölge halklarının geleceklerinin belirlenmesinde tercih edilecek politikalarda tayin edici rol oynayabilmelidir (Oğan, 2006:39-45).

Kafkas ötesindeki sorunlar ve gelişmeler, Türkiye'yi çok yakından ilgilendirmektedir. Türkiye, bu coğrafyadaki Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile yakından ilgilenmek mecburiyetindedir. Bu coğrafyaya ilgi duyan sadece Türkiye olmayıp Rusya Federasyonu, İran, ABD ve AB ülkeleri de buradaki sorunlara ve gelişmelere müdahil olmak istemektedir. Jeopolitik konum dolayısıyla Türkiye, bu bölgeyi dikkatle izleyerek, kendi çıkarları doğrultusunda gelişmelere uygun bir siyaset takip etmektedir. Burada en önemli etken, ülkeler temelindeki gelişmelerin tüm coğrafyayı etkileyebilmesi ihtimalidir.

5.3.Rusya İle İlişkileri

Coğrafi bakımından Kafkasya'da yerleşen ve kuzeyden Rusya ile komşu olan Azerbaycan için Rusya ile ilişkileri çok önemlidir. Azerbaycan için Rusya'nın önemi, coğrafi açıdan ortak sınıra sahip olması ve tarihsel geçmişlerinden kaynaklanmaktadır. Rusya, tarihsel süreç içinde Azerbaycan'ın kaderini etkileyen en önemli etken olmuştur.

Azerbaycan-Rusya ilişkileri, Azerbaycan tarihinin büyük bir bölümünde Azerbaycan dış politikasının en önemli kısımlarından birisini oluşturmaktadır. Çünkü her iki (Rusya ve Azerbaycan) coğrafyada devletleşme sürecinin yaşanmasına paralel olarak, daha çok gerginlik ve çatışma yoğunluklu olmak kaydıyla ikili ilişkiler üst düzeyde olmuştur (Aslanlı ve Hesenov, 2005:120).

Rusların Azerbaycan'a ilgileri 9. yüzyıla kadar gitmektedir. Bu yüzyılın sonlarından itibaren Kiev Rus Knezinin birlikleri Azerbaycan'ın Hazar kıyısındaki bölgelerine akın etmeye başlamıştır (Aslanlı ve Hesenov, 2005:121). 19.yy'dan itibaren Çarlık Rusya'sı ve onun devamında ki SSCB, Azerbaycan'ı sürekli kontrol altında tutmak istemiştir. Bunun için devamlı bir şekilde Azerbaycan ile ilgili politikalar üretmiştir. İşgaller ardından SSCB adı altında varlığını sürdürmüştür. 1991 yılında Azerbaycan'ın

bağımsızlığını ilan etmesi ile Rusya ve Azerbaycan ilişkileri yeni bir boyut kazanmıştır.

Taraflar için bağımsızlık yeni bir kavram olmuştur. Bağımsızlığın ilk yıllarında karşılıklı ilişkiler sistemi mevcut değildi. İkili ilişkilerin kurulmasına sıfırdan başlanmıştır. Rusya kendisi için hayati önem arzeden güney sınırlarında ekonomik açıdan diğer Güney Kafkasya Devletlerinden güçlü olan ve Batı yönlü politika yürüten bağımsız Azerbaycan Devletinin bulunmasını kabul edememiştir. Moskova çağdaş Dünya realitesi çerçevesinde Azerbaycan Devletinin bağımsızlığını resmen tanısa da bu ülkeyi zayıf, bağımlı ve Rusya yanlısı olarak görmek istemektedir. Rusya Azerbaycan'da etkisinin kaybedilmesini, sınırlarının küçülmesini ve Batı-Türkiye Bloğu etkisinin güney bölgelerine yayılmasını ulusal güvenliği için endişe kaynağı olarak değerlendirmektedir (Gasimov, 2001:256).

Azerbaycan'ın sahip olduğu jeopolitik konum Rusya'nın Azerbaycan ile ilgilenmesinin baş sebebidir. Rusya, Azerbaycan üzerinden Yakındoğu ve Ortadoğu'ya ulaşabilmektedir. Ayrıca Rusya, egemenliği altında bulunacak Azerbaycan ile Kafkasya bölgesinde kendisine rakip olan Türkiye, ABD ve İran karşısında avantaj sağlamış olacaktır. Bu noktada Azerbaycan'ın sahip olduğu enerji kaynakları göz ardı edilemez. Azerbaycan petroleri ve doğal gazı Rusya'nın iştahını kabartmaktadır. Rusya bu zengin enerji kaynaklarına sahip olmak konusunu ekonomik gücü için zorunlu görmektedir.

1991'de Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilanı ve SSCB'nin hukuken sona ermesi, yeni ilişkiler düzlemini gündeme getirmiştir. Bağımsızlığın ilanı sırasında görevde bulunan Mütellibov, Rusya ağırlıklı bir politika izlemiştir. Bu politika çerçevesinde, Mütellibov iktidarı muhalefete rağmen, eski SSCB'nin devamı niteliğini taşıyan Bağımsız Devletler Topluluğu'na imza atmıştır. Ancak bu anlaşma, muhalefetin etkin olduğu parlamento tarafından onaylanmamıştır. Bağımsızlığı muhalefetin baskısı ile ilan eden Mütellibov, Rusya ile ilişkileri dış politikasının en başat unsuru olarak görmüş; özellikle Karabağ sorununun çözümünde bu ülkeden yardım beklemiştir. Rusya da Mütellibov iktidarı döneminde Azerbaycan'la ilişkilerini bağımsız bir ülke ile olan ilişkiler şeklinde görmemiş ve bu bağlamda, Azerbaycan'ın bağımsızlığını

tanımamıştır. Mütellibov daha sonra Rusya ile tesadüfen bu yakın politikasından vazgeçmiştir (Cafersoy, 2000b:8-10).

Mütellibov, Hocalı Katliamından sonra muhalefet tarafından istifaya zorlanmıştır. Vekaleten Devlet Başkanlığı yapan Memmedov, Rusya ile olan ilişkilerini yeniden düzenlemiştir. Özellikle BDT ile olan ilişkilerde daha mesafeli davranarak BDT toplantılarının hiç birisine katılmamıştır. Yakup Memmedov, Rusya'nın Azerbaycan politikasını değerlendirirken Rusya'nın Karabağ sorununda sürekli Ermenistan'ın yanında olduğunu; hatta bu savaşın, Ermenistan ve Rusya'nın Azerbaycan halkına karşı tek yanlı savaşı olduğunu ifade etmiştir. Memmedov, Rusya'nın Ermenistan'a ordu kurması için her türlü desteği verirken, Azerbaycan'ın bu yöndeki girişimlerini sürekli engellemeye çalıştığını belirtmiştir.

Sürekli olarak tam bağımsız Devlet olma söylemini kullanan Azerbaycan Halk Cephesi, Azerbaycan'ın bağımsızlığı için Rusya ile ilişkilerini hep güvenli ve iki eşit Devlet arasındaki ilişki temeline oturtma çabası içinde olmuştur. Azerbaycan Halk Cephesi iktidarı, Rusya ile ilişkilerini bir yandan Azerbaycan'daki Rus etkinliğini kırma yoluna giderek Rusya'nın yayılma alanı olarak ortaya çıkan BDT üyeliğini reddetmiş, Rus Ordusunun Azerbaycan'dan çıkarılmasını istemiş ve bu ülkenin Karabağ sorununu Azerbaycan'a baskı aracı olarak kullanmasını önlemek için de AGİK ve ABD aracılığı ile dengeyi sağlamağa çalışmıştır.

Azerbaycan ile Rusya arasındaki ilişkiler daha sonraki dönemlerde tekrar gerginleşmiştir. Bunda, Azerbaycan yetkililerince sürekli dile getirilen Rusya karşıtı ifadelerin ve Azerbaycan'ın Rusya'yı rahatsız eden, hazırlanan petrol anlaşmalarında Rusya'ya pay verilmemesi ve Batılı şirketlerin bölgeye getirilmesi, BDT'ye katılmama politikasının sürdürülmesi, Rus askeri birliklerinin ülkeden çıkarılması türünden politikalarının yanı sıra, 1993 başlarından itibaren Rusya'da Yakın Çevre Doktrini'nin uygulamaya konmasının da önemli rolü bulunmaktaydı. Rusya'nın Azerbaycan'a yönelik çeşitli araçlarla izlediği politikalar sonuç vermiş ve Haziran 1993'te gerçekleştirilen darbe ile Elçibey Devlet Başkanlığı görevinden uzaklaştırılmıştır (Aslanlı ve Hesenov, 2005:123).

1993'te Parlamento Başkanı seçilen Haydar Aliyev, hem bu görevini sürdürürken, hem de Devlet Başkanı seçildikten sonra öncelikli olarak Rusya'ya yönelik yumuşak

söylemler kullanarak, Rusya'nın kızgınlığını yatıştırmaya çalışmıştır. Örneğin Elçibey dönemindeki Batı yanlısı politikadan vazgeçildiğinin en önemli göstergesi olarak 1993'te Azerbaycan'da bulunan Batılı şirketlerin çalışmaları durdurulmuştur. Özellikle, Ermenistan'ın Rusya'nın desteğiyle Azerbaycan topraklarını işgal etmesini durdurmak ve işgal altındaki toprakları kurtarmak için, Rusya'nın bu konudaki tutumunu değiştirmeyi amaçlayan Aliyev, 1993 yazında gerçekleştirdiği Rusya ziyareti sırasında Rusya Devlet Başkanı Yeltsin ve diğer yetkililerle yaptığı görüşmelerde Azerbaycan'ın Rusya ile iyi ilişkiler geliştireceğini ve BDT'ye katılacağını belirtmiştir.

Dış politikada Rusya karşıtlığına son veren, hatta bir süre açıkça Rusya yanlısı olarak davranan Aliyev yönetimi, Rusya'nın Azerbaycan politikasında pek de olumlu gelişmeler yaşanmaması üzerine, 1994 başlarından itibaren yüzünü Batıya çevirmiş, Batılı petrol şirketleri ile görüşmeler yeniden başlatılmıştır. Azerbaycan'ın tutum değiştirmesi ile Rusya da enerji kaynaklarının işletilmesi konusunda tutum değiştirmiştir. Bu konuda Azerbaycan ile ilişkilerini geliştirmeye önem veren Rusya zamanla enerji kaynaklarının işletilmesinde pay sahibi olmuştur. Bakü ile Ceyhan arasındaki enerji hattının önlenmesi için çaba gösteren Rusya daha sonraları bu projeye dahil olmuştur.

Özellikle Putin döneminden itibaren Azerbaycan ve Rusya ilişkileri güvenlik boyutundan çıkıp ekonomik temellere dayanmaya başlamıştır.

Haydar Aliyev göreve geldikten sonra Azerbaycan dış politikasını önemli ölçüde dalgalanmalardan kurtarmış ve dengeli hale getirmiştir. Haydar Aliyev iktidarı döneminde, Azerbaycan-Rusya ilişkileri genelde denge politikası çerçevesinde gelişmiştir. Bunun istisnaları olarak özellikle, Aliyev iktidarının ilk altı aylık dönemi ve kısmen de Rusya'da Putin'in göreve gelmesinden sonraki dönemler gösterilebilir. Bu iki dönemde, Azerbaycan-Rusya ilişkileri daha yoğun olmuş ve Rusya'nın Azerbaycan'daki çıkarları daha üst düzeyde temin edilmiştir. Putin'e kadarki dönemde Azerbaycan-Rusya ilişkilerinin çok üst düzeyde olmamasının nedenlerinden birisi olarak Aliyev ve Yeltsin diyalogunun iyi olmaması da gösterilebilir. Dış politikanın henüz tam olarak kurumsallaşmadığı, kişisel ilişkilerin büyük önem arz ettiği Azerbaycan dış politikasında bu tür bir sürecin yaşanması doğal karşılanmalıdır. Aynı

zamanda, Azerbaycan'ın temel bazı hedeflerine ulaşma amacıyla Rusya engelini aşması gerektiği, bu nedenle de bazen Rusya'nın taleplerini karşılamak zorunda kaldığı da unutulmamalıdır.

Azerbaycan ile Rusya arasında ki ikili ilişkilerin en önemli unsurlarından biri de Çeçenistan olmuştur. Çeçenistan ile sürekli çatışma halinde olan Rusya, Azerbaycan'ı Çeçenistan'a yardım etmekle suçlamıştır. Birinci Çeçen-Rus savaşı boyunca Rusya, Çeçenlerin Azerbaycan tarafından desteklendiğini iddia etmiş, fakat Azerbaycan bu iddiaları kabul etmemiştir.

Birinci Çeçen-Rus savaşının ardından ilişkiler tekrar yumuşamaya başlamıştır. Ancak 1999 yılında Çeçenistan'ın Dağıstan bölgesine saldırması ile Rusya uluslararası terörizm ile mücadeleyi gerekçe göstererek Çeçenistan'a saldırmıştır. Bu saldırı sonrasında Azerbaycan'dan destek istemiştir. Ancak Rusya istediği desteği bulamadığı ve tam tersine Çeçenistan'a destek verdiği için Azerbaycan'ı suçlamıştır. Rusya Dağıstan'da yer alan yasa dışı güçlerin Azerbaycan'da eğitim gördüklerini iddia etmiştir.

Rusya nüfusunun beşte birini Türkler ve Müslümanların oluşturmasından dolayı Moskova, Müslüman ve Türklük ilişkilerine yönelik propagandalar yapmıştır. Bu nedenle de Moskova Ermenistan'ı Azerbaycan'a karşı baskı aracı olarak kullanmış ve kullanmaktadır. Azerbaycanlılara güvenmeyen Rusya, Kafkasya'nın işgal edilmesinde kendisine yardım etmiş olan Ermenileri açıkça stratejik müttefik olarak görmektedir. Ermenistan'la işbirliği Rusya için ekonomik açıdan yarar getirmese de, hiç kuşkusuz bu ülke olmadan Rusya Güney Kafkasya'da barınamazdı. Bundan dolayı Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki konuları daima sıcak tutarak Kafkasya bölgesinde yer almak istemiştir.

Bu noktada Rusya'nın Azerbaycan politikasının altında sahip olduğu askeri güç, halklar arasında yaşanabilecek çıkar çatışmaları, Ermenistan'ı Azerbaycan'a karşı desteklemek yatmaktadır. Bu politikalar en fazla Yukarı Karabağ bölgesinde yaşanmaktadır.

Yukarı Karabağ hukuken bir Azerbaycan toprağı olmakla beraber 18. yüzyıldan itibaren Rusya'nın Kafkasya'da izlediği politikaların sonucu olarak Ermenilerin

bölgedeki nüfusunun artmasıyla bölge toprakları üzerinde hak iddiaları gündeme gelmiştir. Bölgede çoğunluğu elde eden Ermeniler, Yukarı Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanmasını istemektedirler. Mart 1985'te Gorbaçov'un iktidara gelmesi ile eski SSCB'deki Prestroika ve Glastnost değişiminden istifade etmek isteyen Ermeniler yeniden harekete geçmişlerdir. Ayrıca Gorbaçov'un milliyetler konusundaki yumuşak tavrı, Yukarı Karabağ'daki Ermenileri Ermenistan'a bağlanma konusunda cesaretlendirmiştir. Ermeniler, 1987 yılının Ağustos ayında Yukarı Karabağ'da çoğunluğu oluşturdukları iddiaları ile Ermenistan'a katılmak için Moskova'ya başvurmuşlardır. İki toplum arasında Sovyet rejiminin son yıllarında beliren gerginlik ve küçük çaplı çatışmalar, 1991 yılında Ermenistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve bu arada Yukarı Karabağ'daki Ermeni yönetiminin de Yukarı Karabağ Cumhuriyeti'ni ilanı ile iki Devlet arasında savaşa dönüşmüştür. Diğer taraftan Azerbaycan, Yukarı Karabağ bölgesinin hukuki ve tarihi olarak kendisine ait olduğunu ileri sürmektedir. Aslında bu bir iddiadan öte uluslararası hukuk tarafından da desteklenen bir durumdur. Ancak Azerbaycan bu konuda sadece Türkiye'nin desteğini alırken, Ermeniler Rusya ve İran başta olmak üzere bölge ülkelerinin ve Batı Devletlerinin desteğini sağlamış durumdadır.

İnişli çıkışlı ilişkilerin yaşandığı Rusya ile Azerbaycan arasında ki bağlar zayıflasa da kopmamıştır. Genel olarak bakıldığında Azerbaycan ve Rusya birbirleri için vazgeçilmez ekonomik aktörlerdir. Bunun yanı sıra yaklaşık 200 seneden beri önce Çarlık Rusya'sının ardından da SSCB'nin egemenliği altında bulunan Azerbaycan'ın idari ve siyasi sistematiği neredeyse Rusya ile aynıdır. Devletin iç ve dış politikasını belirleyen ve uygulayan kesim daha çok Rusya'ya yakın kişiler olmuştur. Rusya'nın Azerbaycan'daki en önemli dayanağı bu iktidar kadrosudur. Bu iktidar kadrosu her ne kadar dış görünüm itibarıyla Batı yanlısı bir yaklaşım sergileme çabasında olsa da, düşünce biçimleri, faaliyetleri, iş yapma beceri ve ilkelerine göre otoriter ve komünist yönetim anlayışının dışına çıkamamaktadır (Gasimov, 2001:264).

Rusya açısından ise, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu'nun Kafkas ülkelerine yönelik politikası, esasen ülkenin bölgedeki ulusal ve stratejik çıkarlarının kaybedilmemesi çabaları üzerine kurulmuştur. Bilindiği gibi, temel jeopolitik unsurların ABD, Japonya ve Avrupa'nın eski Sovyet

Cumhuriyetlerinin doğal kaynakları konusundaki çıkarı, birliğin dağılmasından beri artmaktadır. Bunlar içerisinde en değerli olan petrol ve doğalgaz, daha önce sadece Rusya vasıtasıyla dağıtılabilmekte veya nakledilebilmekteydi. Şimdi bu Rus doğal tekelinin sonunun geldiği görülmektedir. ABD ve Avrupa ülkeleri gibi bölge dışı aktörlerin Kafkasların enerji kaynakları konusunda artan etkileri, doğal olarak Rusya'yı tedirgin etmektedir.

Rusya'nın Azerbaycan'a yönelik politikası, ülkenin ulusal güvenliğinin sağlanması açısından hayati önem taşıyan Yukarı Karabağ Sorunu'nun çözüme kavuşturulmasını engellemektedir. Rusya'nın Güney Kafkasya'daki ulusal ve stratejik çıkarları, Yukarı Karabağ sorununun çözümünü zorlaştıran etkenlerden birisi olmuştur. Halen bölgede en büyük siyasal güç olan Rusya, Sovyet sonrası dönemde bölgede Yukarı Karabağ sorunundan kendi ulusal çıkarları doğrultusunda yararlanmak istemiştir. Bunun için de Azerbaycan-Ermenistan savaşında hep Ermenileri desteklemiştir. Bunu Azerbaycan'a karşı koz olarak kullanıp, Hazar petrollerini kontrol etmek istemiştir. Bu nedenle, Rusya sorunun çözümsüz kalmasını kendi çıkarları açısından yararlı görmektedir.

Bu dönemde Rusya'nın Karabağ politikasının amacı, bölgede önceden sahip olduğu tekel pozisyonu geri alma ve sorunun çözümünü kendi inisiyatifinde sağlama ve bu sorunu kullanarak Azerbaycan'da kaybettiği pozisyonunu geri alma ve barış gücü adı altında kendi askerlerinin bölgeye yerleşmesini sağlama olmuştur. Bu politika çerçevesinde Rusya'nın yaptığı ilk şey, Karabağ sorunundaki tek etkili gücün kendisi olduğunu, sorunu AGİT çerçevesinde çözme yanlısı olan Azerbaycan'a göstermek olmuştur. Bu yönde yeni girişimin startı, Rus destekli 4 Haziran 1993 darbesi ile verilmiştir. Bu karmaşayı fırsat bilen Ermeniler 1993 yılının Haziran ayında Karabağ bölgesini işgal etmiştir.

Rusya da, arabuluculuk yapma gerekçesi ile 17 Haziran 1993'te taraflar arasında ateşkes sağlama girişimlerine başlamıştır. Bu sırada, Karabağ'da Ermeni saldırıları sürerken 15 Haziran 1993'te başlayan AGİT görüşmeleri, Ekim 1993 sonuna kadar devam etmiş, fakat hiçbir sonuç çıkmamıştır. Ancak, paralel görüşmeleri sürdüren Rusya, bu durumu kullanarak inisiyatifi ele geçirmiştir. Azerbaycan, barış planı çerçevesinde sadece Rus askerlerinin barış gücü olarak bölgeye yerleştirilmesine karşı çıkmıştır. Rusya, sorunun AGİT çerçevesinde çözümünü istememiş, Batılı bir Devletin

AGİT aracılığı ile sorunla ilgilenmesini ciddiye almamış ve Batılıların Kafkaslar konusunda hiçbir şey bilmediğini savunmuştur. Batılı Devletler Karabağ görüşmeleri sırasında pasif kalmışlardır. Batılı Devletler sundukları önerilerde Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü çok fazla önemsemeyip, Yukarı Karabağ bölgesine özerk bir statü verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bundan dolayı görüşmeler sık sık tıkanmıştır.

SONUÇ

Çalışmamızda Soğuk Savaş sonrası dönemde SSCB'nin dağılması ile Dünyanın dengesinde önemli değişiklikler yaşandığı anlatılmıştır. SSCB'nin varisi konumunda bulunan Rusya Federasyonu'nun, SSCB'nin dağılmasından sonra en önemli gördüğü alan Kafkasya coğrafyası olmuştur. Özellikle Kafkasya'da Birliğin dağılması sonucunda bağımsız Cumhuriyetler ve özerk bölgeler kurulmuştur.

Gerek coğrafi gerekse siyasi açıdan en önemli Kafkas bölgesi Azerbaycan'dır. Sahip olduğu kaynaklar ile Azerbaycan, başta Rusya'nın olmak üzere tüm güçlerin ilgi odağı olmuştur. Rusya, SSCB dağıldıktan sonra bir müddet eski sosyalist yapıyı devam ettirmiştir. Ancak daha sonra değişen Dünya değerleri ve eski Sovyet Cumhuriyetlerinin kopmaya başlaması Rusya'nın dış politikasını da etkilemiştir. Özellikle iç politikada ki değişkenler, Rusya'nın Kafkasya ve Orta Asya politikasını belirlemede etkili olmuştur.

İç politikanın yanında Rusya Federasyonu'nun düşmüş olduğu ekonomik bunalımda Kafkas ülkelerine önem vermesine neden olmuştur. Rusya, Kafkasya ve Orta Asya'da bulunan zengin yer altı kaynaklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istemiştir. Rusya, yer altı kaynaklarının çıkartılması, işletilmesi ve nakli esnasında önemli roller almak amacını her zaman taşımıştır. Rusya, SSCB'nin dağılmasının ardından kendisini SSCB'nin varisi olarak kabul etmiştir. SSCB'nin etki alanına da sahip olmak isteyen Rusya Federasyonu yaşadığı bazı zafiyetlerden dolayı bu konuda psikolojik baskı hissetmektedir. Bu durum Rusya'yı zor duruma sokmaktadır.

Rusya'nın ekonomisinin büyük bölümünü petrol ve doğal gaz sektörü kaplamaktadır. Enerji açısından elinde büyük bir güç bulunduran Rusya, sahip olduğu kaynakların pazarlanması için Avrupa ülkeleri ile iyi ilişkiler kurma taraftarı olmuştur. Bunun için bir çok doğal gaz ve petrol anlaşmaları yapmış, bölgesel veya küresel işbirliklerine taraf olmuştur. Sahip olduğu bu enerji alanlarının yanı sıra eskiden SSCB etki alanı içerisinde kalan ve bugün Dünyanın en önemli kaynakları arasında yer alan Hazar kaynaklarını da kullanabilmek için bölge ülkelerini de işbirliğine zorlamaktadır. Bulunan kaynakların çıkartılması, işletilmesi ve pazarlanması konusunda Rusya öncü ülke konumundadır.

Özellikle Putin döneminde Rusya parçalanma tehlikesini ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atmıştır. Bu noktada en önemli sorunu Çeçenistan olarak görmüştür. Rusya açısından Çeçenistan'ın bağımsızlığı, Rusya'nın toprak kaybetmesinin yanı sıra, diğer Federe Cumhuriyetleri'nin de bağımsızlık taleplerini teşvik etme tehlikesi arz etmekteydi. Bundan dolayı Putin tekrar Çeçenistan'a saldırarak bu kaygılarını gidermeye çalışmıştır.

Rusya Federasyonu her ne kadar demokrasi yöntemini benimsemiş ise de hala sosyalist ve totaliter rejiminde yaşanan alışkanlıklarından arınmamıştır. Bu alışkanlıklar ülke yönetiminin siyasi kararlarında ve özellikle iç, dış politika alanındaki kararlarında serbest hareket etmelerini sağlamaktadır.

Çalışmada ayrıca Kafkasya bölgesinin siyasi ve tarihi arka planı incelenmiştir. Bu bölümde en etkin ülke yine SSCB'nin varisi konumunda ki Rusya Federasyonu olmuştur. Hemen hemen tüm araştırmacılar Kafkasya'yı coğrafi koşullarından dolayı kuzey ve güney olarak ikiye ayırmıştır. Güney Kafkasya'da bulunan Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Kuzey bölgede bulunan toplulukların bir kısmı Rusya Federasyonu'na ve bir kısmı da özerk bölge olarak diğer bağımsız Cumhuriyetlere bağlanmıştır.

Rusya Federasyonu birbirleri ile aynı geçmişe sahip olan halkları böl-yönet taktiği ile Rusya Federasyonu kendi güdümünde yönetmiştir. Bölgede hakimiyeti kurabilmek için Rusya yüzyıllardır bu şekilde bir politika izlemiştir. Bu sayede Rusya, Kafkasya'da bölgenin kaynaklarını kendi çıkarları için kullanmıştır. Bölgede Rusya en çok Azerbaycan ve Çeçenistan ile sorun yaşamıştır. Bu topluluklarla başedebilmek için Rusya, Ermenistan'ı kullanmıştır. Aynı kökene sahip halkları birbirlerine kırdırıştır.

Kafkasya'nın sahip olduğu konum gereği Rusya bu bölgede günümüzde etkinliğini sürdürmek istemektedir. Yani Kafkasya Rusya için çok önemli bir konudur. Gerçi bu konu sadece Rusya için geçerli değildir. Kafkasya tarih boyunca global sistem ve bu sistemin aktörleri ile yakın ilişki içerisinde olmuştur. Rusya kuşkusuz bu güçler içerisinde en önemlilerinden birisidir. Rusya; İran ve Türkiye gibi Kafkasya bölgesine sınırı olduğundan dolayı bölgedeki uyuşmazlıklarla doğrudan ilgilidir.

Asırlardan beri sıcak denizlere inme politikası güden Rusya Kafkasya'ya muhtaç durumdadır. Asya'yı Avrupa'ya, Rusya'yı Orta Asya'ya bağlayan Kafkasya Rusya'nın hakimiyeti için çok önemli bir bölgedir.

Rusya ile beraber bölgede diğer güçlerin bulunması, Rusya'yı güvenlik açısından kaygılandırmaktadır. Bağımsız Cumhuriyetlerin ve özerk bölgelerin batı ile ilişkisine engel olmaya çalışmaktadır. Ancak Rusya'nın bölgede izlemiş olduğu dış politikadan Bağımsız Cumhuriyetler ve özerk bölgeler hoşnut olmayarak Batı'ya yanaşmaktadırlar. Bu da Rusya'yı tedirgin etmektedir.

Bu durumu engellemek ve Kafkasya bölgesini kendi hakimiyeti altında bulundurmak için Rusya bir dizi politikalar belirlemiştir. 1993 yılından itibaren, SSCB'nin dağılmasının verdiği şoku atlatmaya çalışan Rusya Federasyonu, Kafkasya'nın da içinde bulunduğu eski SSCB alanı içerisinde politikalarını doktrinler yayınlamakla yeniden belirlemeye başlamışlardır. 1993 yılında Boris Yeltsin tarafından onaylanan doktrinlerde Rusya'nın dış politikasının esasları belirlenmiştir.

Yakın Çevre Doktrini ile BDT üyeleri Yakın Çevre olarak tanımlanmıştır. Bu doktrinde Yakın Çevre ülkelerinin ekonomik ve güvenlik açısından Rusya Federasyonu ile bütünleşmesi gerektiği, yabancı Devletlerin eski SSCB alanına nüfuz edinme çalışmalarının önlenmesinin zorunlu olduğu, bu bölgenin güvenliğinden ve istikrarından sorumlu olan ve bölgeye müdahale hakkı bulunan Rusya olduğu belirtilmiştir. Yakın Çevre Doktrini geleneksel Rus dış politikasına uygun olarak ortaya çıkmıştır. Rusya'nın SSCB'nin dağılması ve Sovyet Sosyalizminin çökmesine rağmen yine de yayılmacılığın son vermediğinin göstergesidir.

Çalışmada irdelenen bir başka konu ise Kafkasya bölgesinde Rusya'nın yalnız olmadığı, ayrıca diğer bölgesel ve bölge dışı güçlerinde varlığıdır. Bölgede Türkiye, İran ve Çin diğer bölgesel güçleridir. Avrupa Birliği ve Soğuk Savaşın galibi ABD ise bölgede hakimiyet kurmak isteyen küresel güçleridir. Kafkasya'nın sahip olduğu kaynaklar tüm bölgesel ve küresel güçlerin ilgi alanıdır. Özellikle doğalgaz ve petrol hem yerel hem bölgesel hem de küresel aktörler için bölgenin önemsenmesini ya da bölgeye yönelik politikalar gerçekleştirilmesini zorlayan faktörler olarak belirginleşmektedir.

Kafkasya'da bulunan en etkin ülke Azerbaycan'dır. Azerbaycan siyasi, tarihi ve coğrafyasıyla kendine özgü farklı özellikler taşımaktadır. Soğuk Savaş sonrasında bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'ın çok kereler jeopolitik konumu değişmiştir. Azerbaycan küçük topraklarına ve az nüfus yoğunluğuna karşın dikkat çekici bir ülke konumundadır. Sahip olduğu enerji kaynakları ile tüm ilgileri üzerine çekmektedir. Sahip olunan enerji kaynakları ile Azerbaycan çok önemli bir konumda bulunmaktadır. Bundan dolayı büyük güçlerin daima hedefinde ki bir ülke konumundadır. Bağımsızlığının ardından ülkede Rusya karşıtı bir yönetim bulunmaktaydı. Ancak onun ardından Rusya yanlısı bir iktidar gelmiş ve en sonunda ise dengeli bir politika izleyen bir yönetim altına girmiştir. Bu noktada Rusya ve Türkiye ile olan ilişkileri şekillenmiştir. Rusya güdümünde kurulduğundan dolayı BDT üyeliğine karşı çıkmış ancak daha sonra üye olunmuştur.

KAYNAKÇA

- Abhazya Bağımsızlık Savaşı İnternet Sayfası,
<http://www.abhazderneği.org/content/view/9/22/>, 16/02/2009.
- AĞACAN, Kamil (2005), “ABD’nin Kafkasya Politikası”, *Değişen Dünya Düzeninde Kafkasya*, Ed.: Okan Yeşilot, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- AĞACAN, Kamil (2007a), “Karadeniz’e Kafkasya’dan Bakmak”, *Avrupa Dosyası Dergisi*, 2007, Cilt:13, Sayı:1, s.191-224.
- AĞACAN, Kamil (2007b), “AB’nin Güney Kafkasya Politikası”, *Stratejik Araştırma Dergisi*, Ocak 2007 s.43-51.
- AKDEMİR, Erhan (2008), “Kafkasya’da Son Gelişmeler ve Avrupa’nın Tepkileri”
www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2427&kat1=42&kat2=, 20/03/2009.
- AKDEVELİOĞLU, Atay (2005), “İran’ın Orta Asya, Afganistan ve Azerbaycan Politikası”, *Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)*, Der.: Mustafa Aydın, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- AKGÜN, Birol ve Murat Çemlek (2010), “Türk Dış Politikasında Ermeni Sorunu”,
Başak Matbaacılık, Ankara
- ASLANLI, Araz ve İlham Hesenov (2005), “Haydar Aliyev Dönemi Azerbaycan Dış Politikası”, Platin Yayınları, Ankara.
- BAL, İdris (2001), “Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikası İçin Türk Cumhuriyetleri’nin Önemi”, *21.yy Eşiğinde Türk Dış Politikası*, Der.:İdris Bal, Alfa Yayınları, İstanbul.
- BAL, İdris (2006), “Türkiye-Ermenistan İlişkileri ve Ermeni Sorunu”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ed.: İdris Bal, Ankara Global Araştırma Yayınları, Ankara.
- BAL, İhsan (2009), “Zürih’te Protokol, Ermeni Diasporası’nda Öfke”,
www.usakgundem.com , 06.12.2010.

- BİLA, Fikret (2008) “Rusya ve ABD’nin Kafkasya Mücadelesi”, www.milliyet.com.tr, 13/04/2009.
- BOZKUŞ, Yıldız Deveci (2008), “Rusya’nın Gürcistan’a Müdahalesinin Ermenistan’daki Yankıları”, www.asam.org.tr , 10/02/2009.
- CABBARLI, Hatem (2006), “Ermenistan Ve Rusya Arasında Gelişen Askeri İşbirliği”, <http://www.azsam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=46>, 14/02/2009.
- CAN, Sönmez (1996), “Jeopolitik Açından Kafkasya”, *Avrasya Dosyası Dergisi*, Rusya-Kafkasya Özel Sayısı, 1996, Cilt:3, Sayı:4, s.208.
- CAFERSOY, Nazım (2000a), “Azerbaycan’da Bağımsızlığın Diğer Adı: Ebülfez Elçibey”, *Stratejik Analiz Dergisi*, 2000Cilt:1, Sayı:5, s.21.
- CAFERSOY, Nazım (2000b), “Eyalet-Merkez Statüsünden Eşit Statüye: Azerbaycan-Rusya İlişkileri”, *Avrasya Bir Vakfı Ankara Çalışmaları Dizisi*, Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi, No:1, Ankara.
- CAFERSOY, Nazım (2001), “Bağımsızlığın Onuncu Yılında Azerbaycan-Rusya”, *Avrasya Dosyası Dergisi*, Azerbaycan Özel Sayısı, Sayı:1, 2001,s.286-318.
- ÇAKMAK, Cenap (2008), “Güney Osetya’nın Bağımsızlığı ve Uluslararası Ceza Mahkemesi”, *Radikal Gazetesi*, 28/08/2008.
- ÇAKMAK, Haydar (2004), “AB’nin Kafkasya Politikası”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 2004, Sayı 3, s.139-155.
- ÇELİKPALA, Mithat (2006), “Siyasi, Ekonomik ve Demografik Göstergeleriyle Kuzey Kafkasya”, *Kafkasya Dergisi*, 2006, Sayı: 1, s.38-51.
- ÇELİKPALA, Mithat (2008) “Kafkasya Bölgesinde Uluslararası Siyasetin Gerginlik Alanında Türkiye NATO, ABD ve AB Çıkarları Açısından”, www.konrad.org.tr/Kafkasya%20tr/07Celikpala.pdf, 12/04/2009.

- CHİTADZE, Nika (2009), “Gürcistan-Rusya Savaşının Ardından Güney Kafkasya’da Güvenlik”, *Türk Dış Politikası Uluslararası 3. Türk Dış Politikası Sempozyum Tebliğleri*, Ed.: Sedat Laçiner, Hacali Necefoğlu, Hasan Selim Özertem, USAK Yayınları, s.121-136
- ÇOMAK, İhsan (2007), “Üç İmparatorluk ve Putin İmparatorluğu”, www.usakgundem.com/makale.php?id=65, 25/01/2009.
- DAĞI, Zeynep (1998), “Rusya'nın Yakın Çevre Politikası ve Türkiye”, *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*, Der.: İhsan Dağı, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- DAĞI, Zeynep (2002), “Rusya'nın Güvenlik Politikası ve Türkiye”, Ed.: Rafet İnanç ve Hakan Taşdemir, *Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- DEMİR, Ali Faik (2003), “AB'nin Güney Kafkasya Politikaları”, *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, Der.: Beril Dedeoğlu, Boyut Yayıncılık, İstanbul.
- DEMİR, Ali Faik (2005), *Türk Dış Politikası Perspektifinden Güney Kafkasya*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- DİKKAYA, Mehmet ve Murat Bakır (2010), “Türkiye-Ermenistan Sınır Karısının Aılmasının Olası Etkileri”, *Türk Dış Politikası Uluslararası 4. Türk Dış Politikası Sempozyum Tebliğleri*, Ed.: Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoğlu, USAK Yayınları, s.245-263.
- EFEGİL, Ertan (2000), “Washington’un Hazar Havzası Politikası ve Türkiye”, *Avrasya Dosyası Dergisi*, ABD Özel Sayısı, 2000, s.187-202.
- FREEDMAN, Robert (2004), “Putin Döneminde Rusya'nın Ortadoğu Politikası”, Der.: ARAS Bülent, *Irak Savası Sonrası Ortadoğu*, Çev.:Ali Murat Yel, Tasam Yayınları, İstanbul.
- GASİMOV, Musa (2001), “Rusya'nın Azerbaycan Politikası”, *Avrasya Dosyası Dergisi*, Çev.: Nazim Cafersoy, Kazakistan-Kırgızistan Özel Sayısı, 2001-2002, Cilt:7, Sayı:4 sf:253-269.

- GÜRSER, Emin (2001), “Kafkasya’da Uluslararası Rekabet”, *Avrasya Dosyası Dergisi*, Azerbaycan Özel sayısı, 2001, Sayı:1, s.250-273.
- HATİPOĞLU, Esra (2008), “Güney Kafkasya ve Orta Asya’da “Büyük Güçler Arasındaki Oyun: Bölgesel Örgüt Ve Oluşumların Rolü”, *Orta Asya Ve Kafkasya Güç Politikası*, Der.: M. Turgut Demirtepe, USAK Yayınları, s.1-30
- HEKİMOĞLU, Asem Nauşabay (2007), *Rusya’nın Dış Politikası*, Vadi Yayınları, Ankara.
- İSLAMİOV, Eldar ve Ziya Kengerli (2003), “Küreselleşen Dünyada Kafkasya: Entegrasyonun Yeni Modeli”, *Avrasya Dosyası Dergisi*, Küresel Değerlendirme Özel, 2003, Cilt: 9, Sayı: 3 s.29-50.
- İŞYAR, Ömer Göksel (2002), “Amerika Birleşik Devletleri ve Dağlık Karabağ Uyuşmazlığı”, *Avrasya Dosyası Dergisi*, İstihbarat Özel Sayısı, 2002, Cilt:8, s.385-426.
- İŞYAR, Ömer Göksel (2004), *Sovyet-Rus Politikası ve Karabağ Sorunu*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- KALAFAT, Yaşar (2001), “Kafkasya ve Orta Asya’ya Yönelik Türk Dış Politikası”, *21.yy Eşiğinde Türk Dış Politikası*, (der:İdris BAL) Der.:İdris Bal, Alfa Yayınları, İstanbul.
- KALAFAT, Yaşar ve Araz Aslanlı (2006), “Türkiye Azerbaycan İlişkileri”, *21.Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ed.: İdris Bal, Ankara Global Araştırma Yayınları, Ankara.
- KALAFAT, Yaşar (2009), “Karadeniz Ve Kafkasyada Gelişen Dini ve Siyasi Olaylar İtibariyle Türkiye'nin Güvenliği”, *Çukurova Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, www.avsam.org, 11/03/2009.
- KAMALOV, İlyas (2006), “Soğuk Savaş Sonrasında Rusya’nın Güney Kafkasya Politikası”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Kasım 2006, s.91-99.
- KAMALOV, İlyas (2008a), “Medyedev ve Rusya’nın Yeni Dış Politika Konsepti”, *Stratejik Analiz Dergisi*, 2008, sayı:100, cilt:9, s.8-9.

- KAMALOV, İlyas (2008b), “Putin Ardından Rusya”, *Strtejik Analiz Dergisi*, Nisan 2008, s.70-76.
- KAMALOV, İlyas (2008c) “Yukarı Karabağ’ın “Bağ”ları Rusya’ya Rağmen Çözülür mü?”, <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2767&kat1=38&kat2=,29/01/2009>.
- KAMEL, Ayhan (2009), “2. Dünya Savaşının Bitiminden Günümüze Kadar Türk-Rus İlişkileri”, www.foreignpolicy.org.tr/tr/makale/akamel_01.htm, 25/01/2009.
- KANBOLAT, Hasan (2001), “Rusya’nın Kafkasya Politikası ve Çeçenistan Savaşı”, *Avrasya Dosyası Dergisi*, Rusya Özel Sayısı, 2001,Cilt:6, Sayı:4, s.165-179.
- KANBOLAT, Hasan (2004a), “Çeçenistan Savaşı 10. Yılında”, www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=290&kat1=&kat2=1, 10/02/2009.
- KANBOLAT, Hasan (2004b), “Çin-Gürcistan İlişkileri Gelişiyor” <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=332&kat1=&kat2=1>, 11/04/2009.
- KANBOLAT, Hasan (2008a), “Abhazy Örneğinde Kosova’nın Güney Kafkasya Yansımaları”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Nisan 2008, s.50-56.
- KANBOLAT, Hasan (2008b), “2008 Yazında Güney Osetya Sorunu Çatışmaya Dönüşebilir mi?”, www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=2270&kat1=42&kat2=,17/02/2009.
- KASIM, Kamer (2002), “Azerbaycan’ın Dış Politikası”, *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, Ed.: Emine Gürsoy ve Erdal Şahin, SOTA Yayınları.
- KASIM, Kamer (2006), *11 Eylül Sürecinde Kafkasya’da Güvenlik Politikaları*, OAKA,Cilt1, No: 1, 2006, s.19-35.
- KASIM, Kamer (2007), “Karadeniz Havzası ve Güney Kafkasya’da İşbirliği Olasılığı”, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=220>, 25/01/2009.
- KASIM, Kamer (2008), “ABD’nin Kafkasya Politikası: Enerji, Güvenlik ve Demokratikleşme Denklemi”, *Orta Asya Ve Kafkasya Güç Politikası*, Der.: M. Turgut Demirtepe, USAK Yayınları, s.119-146.

- KAYA, İbrahim (2010), “Türkiye-Ermenistan İlişkilerinin Normalleş(tiril)mesi: Hukuksal Değerlendirmeler”, *Türk Dış Politikası Uluslararası 4. Türk Dış Politikası Sempozyum Tebliğleri*, Ed.: Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoğlu, USAK Yayınları, s.223-234.
- KESKİN, Arif (2008a), “İran ve Karabağ Sorunu” <http://www.asam.org.tr/tr/yazigoster.asp?ID=3029&kat1=38&kat2=>, 29/01/2009.
- KESKİN, Arif (2008b), “İran’ın Kafkasya Politikası” <http://www.turksam.org/tr/a1398.html>, 11/04/2009.
- KOCAMAN, Ömer (2006) “Rusya’nın Ermenistan Politikası: Tek Boyutlu Siyasetten Çok Boyutlu Siyasete Doğru”, <http://www.turksam.org/tr/a797.html>, 12/01/2009.
- KODALOĞLU, Melih (1999) “Avrasya Ülkelerinde Petrol ve Doğalgaz Zenginliği”, *Avrasya Dosyası Dergisi*, 1999, Sayı 116, s.5.
- LAÇİNER, Sedat ve H. Selim Özertem (2008), “Hazar Enerji Kaynakları: Enerji-Siyaset İlişkisi ve Türkiye”, *Orta Asya Ve Kafkasya Güç Politikası*, Der.: M. Turgut Demirtepe, USAK Yayınları, s.63-118.
- LAÇİNER, Sedat (2009), “Kafkasya’da Türk Yaklaşımı”, *Türk Dış Politikası Uluslararası 3. Türk Dış Politikası Sempozyum Tebliğleri*, Ed.: Sedat Laçiner, Hacali Necefoğlu, Hasan Selim Özertem, USAK Yayınları, s.77-108
- MERİÇ, İlkey (2006), “Çeçenlerin Bitmeyen Trajedisi”, *Marksist Tutum Dergisi*, 2006, No.16.
- NECEFOĞLU, Hacali (2009), “Ermenistan’ın Dış Siyaseti”, *Türk Dış Politikası Uluslararası 3. Türk Dış Politikası Sempozyum Tebliğleri*, Ed.: Sedat Laçiner, Hacali Necefoğlu, Hasan Selim Özertem, USAK Yayınları, s.137-152.
- NECEFOĞLU, Hacali (2010), “Ermenistan’ın 2008 Dış Politika Raporu”, *Türk Dış Politikası Uluslararası 4. Türk Dış Politikası Sempozyum Tebliğleri*, Ed.: Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacali Necefoğlu, USAK Yayınları, s.285-294.
- NESİBLİ, Nesib (2000), “Azerbaycan Jeopolitiği ve Petrol”, Hazar Üniversitesi Yayını, Bakü.

- OĞAN, Gökçen (2006), “Türkiye’nin Orta Asya Politikasının Açmazları”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Sayı:77, s.39-45.
- OĞAN, Sinan (2005), “Rusya, Orta Doğu’ya Geri Dönüyor”, <http://www.turksam.org/tr/yazdir347.html>, 10/03/2009.
- ONAY, Yaşar (2002), *Rusya ve Değişim*, Nobel Yayınevi, Ankara.
- ÖRGE, Selim ve Engin Ersoy (1995), *Geçmişten Günümüze Yakın Çevredeki Sorunlar ve Türkiye*, Harp Akademileri Yayını, Ankara.
- ÖZBAY, Fatih (2007), “Rusya - Ermenistan İlişkileri: Yeni Bir Renkli Devrim Mümkün mü?”, <http://www.tasam.org/index.php?altid=1623>, 12/02/2009.
- ÖZEN, Suat (2004), “Avrupa Birliği’nin “Yeni Komşuluk Politikası” Bağlamında Güney Kafkasya”, *Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi ASAM Yayınları*, Ankara.
- ÖZKAN, Güner (2005) “Türk-Amerikan İlişkilerinde Kafkasya Faktörü”, *Avrasya Dosyası Dergisi*, Türkiye-ABD İlişkileri Özel Sayısı, 2005, Cilt:11, Sayı:2, s.138-162.
- ÖZKAN, Güner (2008a) “Rusya ve “Yakın Çevre’nin” Yeniden İnşası”, www.usakgundem.com/yazar/1052/rusya-ve-‘yakin-çevre’-nin’-yeniden-insasi.html, 12/03/2009.
- ÖZKAN, Güner (2008b), “Gürcistan’da Yeni Yönetim, Etnik Ayrılıkçı Bölgeler ve Güvenlik”, *Orta Asya Ve Kafkasya Güç Politikası*, Der.: M. Turgut Demirtepe, USAK Yayınları, s.211-248
- ÖZTÜRK, Osman Metin (2002), *Rus İmparatorluk Stratejisi*, ASAM Yayınları, Ankara.
- ÖZTÜRK, Osman Metin (2006), *Ordu ve Politika*, Fark Yayınları, Ankara.
- ROJAN, Menon ve Graham E. Fuller (2001), “Rusya’nın Tahripkâr Çeçen Savaşı”, *Kadim Komsumuz Yeni Rusya*, Çev.:Yılmaz Tezkan, Ülke Kitapları, Ankara, s.210.

- SARAÇ, Naciye (2007), “Kuzey Kafkasya’daki Sorunların Çözülmesi İçin Geç Kalınmış Değil”, *Global Yorum İnternet Dergisi*, www.azsam.org/modules.php?name=News&file=print&sid=180, 13/02/2009.
- SÜNBL, Tarık (1990), *Azerbaycan Dosyası*, Ankara 1990, s.18.
- SÜTALAN, Zeynep (2004), “Putin’in Acımasız Güç Kullanımı”, <http://www.tasam.org/index.php?altid=78>, 10/02/2009.
- ŞAYLIMAN, Rami ve Çiğdem Şaylıman (2004), “Rusya’nın Avrupa Güvenliğindeki Konumu”, Der.: BÜYÜKAKINCI Erhan, *Değişen Dünyada Rusya ve Ukrayna*, Phoenix, Ankara, s.294.
- ŞEN, İlker Gökhan (2004), *Rusya Federasyonu Siyasal Sistemi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No:52, Eskişehir, s.156.
- ŞİHALİYEV, Emin Arif (2010), “Ermenilerin Türkiye ve Azerbaycan’a Yönelik Toprak İddiaları”, *Türk Dış Politikası Uluslararası 4. Türk Dış Politikası Sempozyum Tebliğleri*, Ed.: Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacı Necefoğlu, USAK Yayınları, s.379-390
- ŞİRİYEV, Zaur (2009), “Şaakaşvili’nin Güney Osetya Hamlesi: Taşları Yerinden Oynatır Mı?”, <http://www.usakgudem.com/uahaber.php?id=11863>, 12/02/2009.
- TAVKUL, Ufuk (1999), “Kafkasya’nın Jeopolitik Konumu İçerisinde Rusya Açısından Çeçenistan’ın Stratejik Önemi”, *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Güz 1999, s.249.
- T.D.B (Türkiye Dışişleri Bakanlığı) İnternet Sitesi, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-azerbaycan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, 10/04/2009 ve 03/12/2010.
- UĞRAŞIZ, Bülent (2002), “Hazar Ve Orta Asya Bölgesine Yönelik Politikası”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2002, Cilt:4, Sayı:3.
- ULUDAĞ, Mehmet Bülent (2010), “Ermenistan ve Azerbaycan’da Ulusçuluk”, *Türk Dış Politikası Uluslararası 4. Türk Dış Politikası Sempozyum Tebliğleri*, Ed.: Osman Bahadır Dinçer, Habibe Özdal, Hacı Necefoğlu, USAK Yayınları, s.263-284

- YAĞCI, Alper (2009), “Gürcistan-Rusya Arasında Gerginlik, Boğaziçi Üniversitesi”
TÜSİAD Dış Politika Forumu,
www.dispolitikaforumu.org/component/option,com_docman/Itemid,6/task,doc_download/gid,153/lang,en/, 12/02/2009.
- YALÇINKAYA, Alâeddin (2006), “Kafkasya’da Siyasi Gelişmeler”, Lalezar Kitapevi, Ankara.
- YANAR, Savaş (2002), “Türk-Rus İlişkilerinde Gizli Güç: Kafkasya”, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık, İstanbul.
- YASA, Işıl (2008), “Küresel ve Bölgesel Güçlerin Kuzey Kafkasya Bölgesine Yaklaşımları” www.bilgesam.org/tr/bolgesel-arastirmalar/kafkaslar/137-kueresel-ve-boelgesel-gueclerin-kuzey-kafkasya-boelgesine-yaklamalar.html, 13/04/2009.
- YILDIZ, Muharrem (2006), “Dünden bugüne Kafkasya”, Yitik Hazine Yayınları, İzmir.
- YÜCE, Çağrı Kürşat (2009), “1990 Sonrası "Yeni Büyük Oyun" ve Hazar Havzasının Önemi”, <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=187>, 25/01/2009.
- ZENGİN, Eyüp ve Rövsen İbrahimov (2002), “Putin’in Azerbaycan Ziyareti ve Azerbaycan-Rusya İlişkileri”, *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, Ed.: Emine Gürsoy ve Erdal Şahin, SOTA Yayınları.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2001), “Vladimir, Tüm Rusların Çarı mı?”, *Güncel Yorumlar*, Çev.: Veysi Atlı, Deniz Hakyemez, Barış Yeldiren, Aram Yayınevi, İstanbul, s.141.

ÖZGEÇMİŞ

12 Ağustos 1984 yılında Ankara’da doğmuştur. İlköğretimini, Ankara Keçiören Çizmeci İlköğretim Okulu, Kuyubaşı İlköğretim Okulu ve Hüseyin Güllüoğlu İlköğretim Okulu’nda tamamladı. 1998 yılında Ankara’da bulunan Polis Koleji’ne girdi. 2002 yılında bitirdiği Polis Koleji’nden Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi’ne geçiş yaptı. 2006 yılında Polis Akademisi’nden mezun oldu. 2006 yılında Sakarya Emniyet Müdürlüğü kadrosunda Komiser Yardımcısı olarak çalışmaya başladı.

Akademik kariyerine devam etmek amacıyla 2007–2010 yılları arasında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı, Uluslararası İlişkiler bölümünde Yüksek Lisans öğrenimini tamamlamaktadır. Tez aşamasında ise incelediği konu “Soğuk Savaş Sonrasında Rusya’nın Kafkasya Politikası ve Azerbaycan”dır.